

Stichting Pensioenfonds Robeco

Jaarrapport 2017

INHOUDSOPGAVE

Pagina

BESTUURSVERSLAG

A	Bestuursverslag	4
	Kerncijfers	5
	Karakteristieken van het pensioenfonds	8
	Verslag van het bestuur	17
	Verslag compliance officer	26
	Pensioenparagraaf	34
	Beleggingsparagraaf	36
	Financiële paragraaf	42
	Risicoparagraaf	45
	Toekomstparagraaf	60
B	Verslag van de Raad van Toezicht	61
C	Verslag van het Verantwoordingsorgaan	66

JAARREKENING

1	Balans per 31 december	72
2	Staat van baten en lasten	73
3	Kasstroomoverzicht	75
4	Algemene toelichting	76
5	Toelichting op de balans	83
6	Toelichting op de staat van baten en lasten	105

OVERIGE GEGEVENS

7	Actuariële verklaring	114
8	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	116

BIJLAGEN

1	Verloopstaat deelnemers	120
---	-------------------------	-----

BESTUURSVERSLAG

A BESTUURSVERSLAG

KERNCIJFERS

Deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden, ultimo jaar

	2017		2016		2015		2014		2013	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Deelnemers	765	29	794	30	764	29	746	29	813	32
Gewezen deelnemers	1.654	62	1.604	61	1.604	62	1.595	62	1.541	60
Pensioengerechtigden	250	9	239	9	231	9	213	8	204	8
Totaal	<u>2.669</u>	<u>100</u>	<u>2.637</u>	<u>100</u>	<u>2.599</u>	<u>100</u>	<u>2.554</u>	<u>100</u>	<u>2.558</u>	<u>100</u>

Premiebijdragen, kostendeekkende premie en pensioenuitkeringen

(Bedragen x € 1.000)	2017	2016	2015	2014	2013
Premiebijdragen werkgevers	12.095	12.025	12.358	13.799	20.501
Premiebijdragen werknemers	1.786	1.684	1.273	1.188	708
Premie risico deelnemers (*)	1.610	1.254	1.548	3.162	1.483
	15.491	14.963	15.179	18.149	22.692
Vrijwillige bijdrage werkgever	-	-	-	51.281	-
Eenmalige storting premiedepot	-	-	-	15.000	-
	15.491	14.963	15.179	84.430	22.692
Kostendeekkende premie	20.641	17.650	18.443	15.870	22.132
Pensioenuitkeringen	7.945	7.922	8.157	7.856	7.425

Vanaf 2017 is de bijdrage van de werkgevers aan de herverzekeringspremie Premie Vrijstelling bij Invaliditeit meegenomen bij de premiebijdragen werkgevers. De vergelijkende cijfers 2016 zijn aangepast,

(*) De premiebijdrage risico deelnemers is een gecombineerde bijdrage van zowel werkgevers als werknemers.

Pensioengegevens

(Bedragen x € 1)	2017	2016	2015	2014	2013
Maximum pensioensalaris (**)	80.795	80.193	79.399	79.399	77.086
Franchise (**)	13.500	13.500	13.000	15.206	15.206
Toeslagen boekjaar					
- actieve deelnemers	0,94%	0,00%	1,00%	3,00%	0,00%
- inactieve deelnemers	0,28%	0,60%	1,00%	2,50%	0,00%
<u>Ultimo 2006=100 (***)</u>					
<u>ACTIEVEN</u>					
Pensioenontwikkeling actieven	113,38	112,32	112,32	111,21	107,97
Loonontwikkeling	117,27	116,11	116,11	114,96	111,62
Cumulatief gemiste toeslagen	3,5%	3,4%	3,4%	3,4%	3,4%
<u>INACTIEVEN</u>					
Pensioenontwikkeling inactieven	109,71	109,41	108,76	107,68	105,05
Prijsinflatie	118,86	118,50	117,80	116,63	113,29
Cumulatief gemiste toeslagen	8,5%	8,4%	8,4%	8,4%	8,4%

(**) Vanaf 2016 geldt het maximum pensioensalaris en de franchise per 1 april in plaats van per 1 januari.

(***) Er wordt steeds 10 jaar terug gekeken.

Technische voorzieningen, stichtingskapitaal en reserves, belegd vermogen en dekkingsgraad

(Bedragen x € 1.000)	ultimo	2017	2016	2015	2014	2013
Technische voorzieningen						
- voor risico pensioenfonds		471.997	489.412	437.299	432.791	295.964
- voor risico deelnemers		56.787	51.342	49.372	47.257	39.782
		<u>528.784</u>	<u>540.754</u>	<u>486.671</u>	<u>480.048</u>	<u>335.746</u>
Algemene Reserve		172.808	114.766	99.719	94.025	83.017
Reserve 'Premiedepot'		13.729	21.297	20.134	23.996	-
Beleggingen						
- voor dekking technische voorz		644.461	606.395	556.420	543.187	384.218
- voor premiedepot		13.796	21.297	20.134	23.996	-
- voor risico pensioenfonds		658.257	627.692	576.554	567.183	384.218
- voor risico deelnemers		56.787	51.342	49.372	47.257	39.782
		<u>715.044</u>	<u>679.034</u>	<u>625.926</u>	<u>614.440</u>	<u>424.000</u>
Liquide middelen		1.668	849	2.102	3.169	2.016
Saldo overige activa en passiva		-1.391	-3.066	-21.504	-19.540	-7.253
Totaal belegd vermogen		<u>715.321</u>	<u>676.817</u>	<u>606.524</u>	<u>598.069</u>	<u>418.763</u>
Actuele dekkingsgraad		132,7%	121,2%	120,5%	119,6%	124,7%
Vereiste dekkingsgraad		122,3%	120,0%	121,0%	116,0%	117,9%
Beleidsdekkingsgraad		128,5%	113,0%	118,3%	128,0%	-
Gehanteerde gemiddelde rente ultimo boekjaar (*)		1,44%	1,18%	1,57%	1,45%	2,73%

(*) Het pensioenfonds hanteert de marktrente gebaseerd op de 1-maands renterijnstructuur (RTS) die is bepaald door het omzetten van swap bid koersen naar DNB zero. De actuele dekkingsgraad op basis van de Ultimate Forward Rate (UFR) - methodiek is 137,8% (2016: 129,8%) en de beleidsdekkingsgraad 134,5% (2016: 123,4%).

De berekening van de dekkingsgraad is exclusief de beleggingen en bestemmingsreserve voor het premiedepot.

Verdeling beleggingsportefeuille voor risico pensioenfonds

(Bedragen x € 1.000)

	ultimo	2017	2016	2015	2014	2013
Aandelen		323.190	273.483	228.124	219.347	162.922
Vastrentende waarden		324.216	345.726	307.016	312.171	213.585
Derivaten		1.482	-1.087	24.877	26.882	-3.006
Overige beleggingen		8.575	6.813	-4.717	-11.499	4.452
		<u>657.463</u>	<u>624.935</u>	<u>555.300</u>	<u>546.901</u>	<u>377.953</u>
Derivaten met negatieve waarde		794	2.757	21.254	20.282	6.265
Beleggingen risico pensioenfonds		<u>658.257</u>	<u>627.692</u>	<u>576.554</u>	<u>567.183</u>	<u>384.218</u>
Beleggingen 'premiedepot'		<u>-13.796</u>	<u>-21.297</u>	<u>-20.134</u>	<u>-23.996</u>	<u>-</u>
Beleggingen dekking technische voorzieningen voor risico pensioenfonds		<u>644.461</u>	<u>606.395</u>	<u>556.420</u>	<u>543.187</u>	<u>384.218</u>

Beleggingsrendement risico pensioenfonds

	2017	2016	2015	2014	2013
Beleggingsrendement netto	4,60%	10,80%	0,30%	22,30%	4,40%

Beleggingsopbrengsten

(Bedragen x €1.000)

	2017	2016	2015	2014	2013
- risico pensioenfonds	26.666	62.925	781	98.509	15.488
- risico deelnemers	5.764	1.550	1.529	5.313	2.368

KARAKTERISTIEKEN VAN HET PENSIOENFONDS

Algemene informatie

Juridische structuur

Stichting Pensioenfonds Robeco ('pensioenfonds'), statutair gevestigd te Rotterdam, is opgericht op 13 maart 1972 in Rotterdam. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 002774008. De laatste statutenwijziging was op 31 maart 2017. Stichting Pensioenfonds Robeco is een ondernemingspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Adresgegevens van het pensioenfonds:

Stichting Pensioenfonds Robeco
Weena 850
3014 DA Rotterdam

Statutaire doelstellingen

Het pensioenfonds draagt de verantwoordelijkheid voor een goede uitvoering van de pensioenregelingen voor actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden in overeenstemming met de bestaande wet- en regelgeving. Het pensioenfonds geeft uitvoering aan het pensioenreglement zoals overeengekomen in de, met de aangesloten ondernemingen overeengekomen, uitvoeringsovereenkomsten.

De rechten en plichten van de bij het pensioenfonds aangesloten ondernemingen staan beschreven in de uitvoeringsovereenkomsten met het pensioenfonds.

Het pensioenfonds heeft tot doel het, binnen de grenzen van zijn middelen, verlenen of doen verlenen van pensioenen, uitkeringen en/of andere tegemoetkomingen aan (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en hun nagelaten betrekkingen, die daarvoor in aanmerking komen krachtens de bepalingen van de statuten en reglementen. Het pensioenfonds voert een beleid dat in overeenstemming is met deze doelstelling. Dit beleid is vastgelegd in beleidsdocumenten, waarvan de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota ('ABTN') de belangrijkste is. Deze ABTN is voor het laatst geactualiseerd in januari 2018.

Missie

Het bestuur heeft haar missie als volgt geformuleerd:

Stichting Pensioenfonds Robeco is een pensioenfonds van, voor en door (oud-) Robeco-medewerkers. Het belangrijkste doel is het behalen van een zo goed mogelijk pensioenresultaat voor de deelnemers. Dit doen we door optimaal gebruik te maken van kennis binnen Robeco en door een slagvaardige en autonome besluitvorming. We communiceren inzichtelijk en letten uitdrukkelijk op de uitvoeringskosten. Hierbij wordt gekozen voor het uitbestedingsmodel, inhoudende dat diverse taken zijn uitbesteed aan zeer gespecialiseerde uitvoerders. Daarnaast heeft het pensioenfonds expliciet gekozen voor eenvoud en beheersbaarheid door wijzigingen in regelingen zoveel mogelijk voor een ieder te laten gelden.

Visie en strategie

Het bestuur richt zich met haar visie op een driejaars horizon, dit in het licht van de stelselherziening die wordt verwacht in 2020. Dat is een natuurlijk moment om met de stakeholders een constructieve afweging te maken over de middellange termijn. Tot die tijd worden activiteiten gecontinueerd vanuit de solide financiële basis die er thans is. Het bestuur heeft voor de komende jaren de volgende strategische speerpunten benoemd.

Premie-afspraken met werkgevers

In 2018 wordt met de werkgevers gesproken over de nieuwe premie in het kader van de CDC-regeling. In de uitvoeringsovereenkomsten zijn de mechanismes voor het bepalen van de vaste premie overeengekomen. Het bestuur zal zich in het proces van de vaststelling van de nieuwe vaste premie richten op de adequate kostendekkendheid van deze premie onder door het pensioenfonds gehanteerde grondslagen. Het pensioenfonds zal inzichtelijk maken wat de kosten zijn van de opbouw, waarbij de sociale partners gezamenlijk dienen te bepalen welke hoogte van opbouw ze binnen de pensioenregeling overeen willen komen.

Eenvoud- en uitvoerbaarheid

Het bestuur handhaaft de tot nu toe toegepaste strategie om geen overgangsbepalingen en garantieregelingen op te nemen in het pensioenreglement. Ook worden geen zogenaamde 'knippen' in de pensioenregeling opgenomen. Het pensioenreglement gaat van één pensioenrichtleeftijd uit. Er wordt geen onderscheid aangebracht in de regelingen voor de aangesloten werkgevers. Een eenvoudige regeling draagt ook bij aan de ambitie om duidelijk te communiceren.

Bestuur/governance

Het bestuur heeft het voornemen om naast de reeds bestaande beleggingscommissie en communicatiecommissie een pensioencommissie in te stellen die beleidsvoorbereidende taken kan verrichten ten behoeve van het bestuur. Hiermee beoogt het bestuur de beleidsvoorbereiding verder te structureren. Deze commissie zal net als de beleggingscommissie en communicatiecommissie geen besluitvormende bevoegdheid krijgen, deze ligt bij het bestuur.

Samenstelling van het bestuur

Het pensioenfonds heeft een paritair samengesteld bestuur dat zich terzijde laat staan door een externe actuaaris, een externe accountant, enkele commissies, een Verantwoordingsorgaan en een Raad van Toezicht. Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst; alle werkzaamheden (pensioenadministratie, uitbetaling, vermogensbeheer, communicatie, etc.) zijn uitbesteed.

Het bestuur is samengesteld uit drie werkgeversvertegenwoordigers, twee werknemersvertegenwoordigers en een vertegenwoordiger namens de pensioengerechtigden. Daarnaast zijn er twee plaatsvervangende werknemersvertegenwoordigers en een plaatsvervangende pensioengerechtigdenvertegenwoordiger.

De samenstelling van het bestuur eind 2017 is als volgt:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
vacature ¹	Plv. Lid	Werknemer			
Tom Steenkamp	Plv.voorzitter	Werkgever	1958	19-07-2011	01-07-2019
Machiel Zwanenburg	Lid	Werkgever	1975	23-12-2016	23-12-2020
Martine Snoek ²	Lid	Werkgever	1974	12-12-2013	01-12-2021
Hans Roodhorst	Lid	Werknemer	1971	19-07-2011	01-06-2019
Harry Horlings ³	Lid	Werknemer	1979	10-12-2013	01-06-2021
Wilma de Groot ⁴	Plv. Lid	Werknemer	1979	10-12-2013	01-06-2021
Cees van Breugel	Lid	Pensioengerechtigden	1942	19-07-2011	01-07-2019
Anton Fiolet ⁵	Plv. Lid	Pensioengerechtigden	1941	14-03-2017	14-03-2021

¹ Ivo Frielink is uit dienst getreden van de werkgever en is per 1 november 2017 gestopt als bestuurslid en voorzitter van het pensioenfonds. Tom Steenkamp neemt als plaatsvervanger de rol van voorzitter waar totdat het bestuur uit haar midden een nieuwe voorzitter heeft gekozen .

² Martine Snoek is na voordracht door de werkgever benoemd voor een tweede termijn.

³ Harry Horlings is per 1 juni 2017 benoemd voor een tweede termijn als plaatsvervangend lid namens de werknemers en op 6 november 2017 is hij lid namens de werknemers geworden.

⁴ Wilma de Groot is per 1 juni 2017 benoemd voor een tweede termijn als plaatsvervangend lid namens de werknemers. Er waren geen tegenkandidaten voor verkiezingen.

⁵ Anton Fiolet is namens de pensioengerechtigden als plaatsvervanger toegetreden tot het bestuur naar aanleiding van de vacature die in 2017 is ontstaan voor een plaatsvervangend pensioengerechtigdenbestuurslid.

De bestuursleden zijn voor een periode van vier jaar benoemd. De werkgeversvertegenwoordigers dienen werknemer van één van de werkgevers te zijn en worden voorgedragen door de aangesloten werkgever Robeco Nederland BV, de werknemersvertegenwoordigers worden uit en door de actieve deelnemers gekozen en de vertegenwoordigers namens de pensioengerechtigden worden voorgedragen door de vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden in het Verantwoordingsorgaan.

Ontwikkelingen 2018

Harry Horlings is per 4 januari 2018, met goedkeuring van DNB, gekozen tot bestuursvoorzitter. Per 1 maart 2018 is hij uit dienst getreden van de werkgever en daarmee uit het pensioenfondsbestuur. Tom Steenkamp neemt sinds 1 maart 2018 de taken van voorzitter waar. Hendrik Bulle is gekozen als plaatsvervangend bestuurslid namens werknemers. DNB heeft op 20 maart 2018 ingestemd met zijn benoeming.

Bestuur en bestuursbureau

Het bestuur is verantwoordelijk voor het beheer van het pensioenfonds en het uitvoeren van de door de werkgevers toegezegde pensioenregeling, waaronder het doen van pensioenuitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden van (niet-actieve) deelnemers. Onderdeel van deze verantwoordelijkheid is het uitvoeren van interne controlemaatregelen gericht op de juiste en volledige registratie van de gegevens van het pensioenfonds. Het bestuur heeft bevoegdheden tot het verrichten van betalingen en het aangaan van contractuele verplichtingen met derden krachtens de statuten en reglementen alsmede de hiermee verbonden uitvoeringsbesluiten en de uitvoeringsovereenkomsten. Het pensioenfonds wordt daarin vertegenwoordigd door het gezamenlijk handelen van een bestuurslid en de directeur van het bestuursbureau of het gezamenlijk handelen van ten minste twee bestuursleden.

Het pensioenfonds heeft een bestuursbureau. Het bestuur benoemt daarvan de directeur. Het bestuursbureau is eindverantwoordelijk voor alle operationele zaken en is het primaire aanspreekpunt voor de pensioenadministrateur Achmea Pensioenservices NV (voorheen: Syntrus Achmea Pensioenbeheer NV) en de fiduciair beheerder Robeco Institutional Asset Management BV (RIAM). Tevens is het bestuursbureau verantwoordelijk voor de voorbereiding en de afhandeling van bestuursvergaderingen. Gegeven de formele verantwoordelijkheid blijft het bestuur het aanspreekpunt voor de toezichthouders. In 2017 was Rein Godding statutair directeur van het pensioenfonds en Kirsten de Waard was medewerkster van het bestuursbureau. Beiden waren in dienst van de aangesloten werkgevers.

Pension Fund Governance

Bestuursmodel

Het beleid van het pensioenfonds is gericht op een integere bedrijfsvoering. De verantwoordelijkheid hiervoor is vastgelegd in artikel 143 van de Pensioenwet. Dit houdt in ieder geval het volgende in:

- | het beheersen van bedrijfsprocessen en bedrijfsrisico's,
- | integriteit,
- | de soliditeit van het pensioenfonds, waaronder wordt verstaan: het beheersen van financiële risico's en het beheersen van andere risico's die de soliditeit van het pensioenfonds kunnen aantasten,
- | het beheersen van de financiële positie op de lange termijn door periodiek een haalbaarheidstoets te maken.

Het bestuur heeft op de volgende wijze invulling gegeven aan de governance binnen het pensioenfonds:

- | instelling Raad van Toezicht,
- | instelling compliance officer,
- | instelling Verantwoordingsorgaan.

Raad van Toezicht

De samenstelling van de Raad van Toezicht eind 2017 is als volgt:

Naam	Functie	Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde huidige zittingstermijn	Einde laatste zittingstermijn
Fieke van der Lecq	Voorzitter	1966	2014	2018	2018
Sako Zeverijn	Lid	1957	2014	2018	2020
Peter Priester	Lid	1964	2017	2019	2023
Reiniera van der Feltz	Lid	1972	2017	2019	2023

In het kader van de behoefte aan continuïteit binnen de Raad van Toezicht zijn in 2017 twee nieuwe leden geworven. Fokko Covers is in verband met het einde van zijn termijn afgetreden per 1 juli 2017.

De Raad van Toezicht heeft tot taak het functioneren (van het bestuur) van het pensioenfonds kritisch te beoordelen. Daarnaast heeft de Raad van Toezicht diverse goedkeuringsrechten zoals vastgelegd in de statuten en betreft de naleving van de Code Pensioenfondsen en VITP-code bij zijn taak. Tevens fungeert de Raad van Toezicht als klankbord richting het bestuur inzake lopende en toekomstige ontwikkelingen.

Een verantwoording van de Raad van Toezicht over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden (artikel 104 lid 2 PW) is opgenomen op pagina 61.

Relevante nevenfuncties ultimo 2017

Tom Steenkamp

- | Hoogleraar VU;
- | Lid van de Beleggingsadviescommissie Arcadis Pensioenfonds;
- | Lid van het bestuur van Inquire.

Hans Roodhorst

- | Lid van Commissie van de RJ 615 die de raad voor de jaarverslaggeving adviseert.

Wilma de Groot

- | Lid beleggingsadviescommissie Stichting Gak Instituut;
- | Docent (gastcolleges).

Cees van Breugel

- | Lid RvT St Spaarnestad Foto Archief.

Anton Fiolet

- | Aandeelhouder van Admetos B.V. .Een kleinschalig kantoor dat juridische en administratieve diensten verleent.

Rein Godding

- | Vice voorzitter belanghebbendenorgaan Kring B van Delta Lloyd APF.

Fieke van der Lecq

- | Kroonlid SER, voorzitter stichting SCOOR;
- | Voorzitter. RvT Bedrijfstakpensioenfonds Zoetwaren;
- | Lid RvC Syntrus Achmea Real Estate & Finance, voorzitter Audit & Riskcommissie;
- | Commissaris Triodos Bank;
- | Commissaris Arriva Nederland BV;
- | Voorzitter Stichting KPMG Deferred Payments;
- | Voorzitter Editorial Board van Netspar;
- | Academic Member Occupational Pensions Stakeholder Group van EIOPA;
- | Hoogleraar Pensioenmarkten VU Amsterdam;
- | Bestuurslid Vogelbescherming Nederland.

Reiniera van der Feltz

- | Eigenaar B-Rein, diverse advieswerkzaamheden;
- | Uitvoerend bestuurder SBZ Pensioen (Pensioenfonds voor financiële dienstverleners);
- | Bestuurder en lid beleggingscommissie Pensioenfonds Van Lanschot;
- | Lid visitatiecommissie Pensioenfonds Citigroup: (eindigt Q1 2018).

Sako Zeverijn

- | Vice voorzitter bestuur Pensioenfonds Tandartsen;
- | Voorzitter bestuur PF Van Lanschot;
- | Voorzitter Raad van Toezicht Pensioenfonds voor de Woningcorporaties;
- | Voorzitter visitatiecommissie Pensioenfonds Fresenius.

Peter Priester

- | Partner van Xudoo Pensioenfonds Bestuur;
- | Uitvoerend Bestuurder Risk: Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Meubelindustrie en Meubileringsbedrijven;
- | Uitvoerend Bestuurder: Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Particuliere Beveiliging;
- | Voorzitter Raad van Toezicht: Stichting BPF voor de Betonproductenindustrie;
- | Lid van verschillende visitatiecommissies, waaronder die van Pf Chemours, Pf Forbo en Pf Thales;
- | Aandeelhouder StrategIM.

Compliance officer

Het bestuur van het pensioenfonds heeft Paul Veenhof benoemd als compliance officer.

De voornaamste taken van de compliance officer omvatten:

- | onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode,
- | onafhankelijk toezicht op de naleving van wettelijke regelingen.

De taken leiden onder meer tot het toetsen van de naleving van wet- en regelgeving met betrekking tot onder andere koersgevoelige informatie en privé-effectentransacties door het bestuur en de medewerkers van het pensioenfonds.

Een verslag van de compliance officer is opgenomen op pagina 26.

Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur ten aanzien van het uitgevoerde beleid en over beleidskeuzes voor de toekomst.

Het Verantwoordingsorgaan is ultimo 2017 als volgt samengesteld:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
Paul van Homelen ¹	Voorzitter	Werknemer	2014	2018
Robert Slange ²	Plv. voorzitter	Werkgever	2017	2020
Renier Brenninkmeijer	Secretaris, Lid	Werknemer	2017	2018
Floris Luiten	Lid	Werkgever	2014	2018
Peter Reinders	Lid	Pensioengerechtigden	2016	2020
Joop Telder	Lid	Pensioengerechtigden	2014	2020

¹ Arjan van Dongen is uit dienst getreden van een van de aangesloten werkgevers en per 15 mei 2017 gestopt als lid van het Verantwoordingsorgaan namens de werknemers. Renier Brenninkmeijer heeft hem opgevolgd. Het voorzitterschap is reeds per 1 maart 2017 door Paul van Homelen overgenomen van Arjan van Dongen.

² Monique Donga is per 1 juli 2017 gestopt als lid van het Verantwoordingsorgaan namens de werkgevers. Robert Slange heeft haar opgevolgd.

Volgens het reglement van het Verantwoordingsorgaan neemt bij een tussentijdse vacature het nieuwe lid zitting voor de resterende periode die over is van de vierjaarsperiode van zijn/haar voorganger op het rooster van aftreden

De frequentie van het overleg met het bestuur, de beleidsaangelegenheden en de verantwoordingsstructuur van dit orgaan zijn bij de oprichting vastgesteld.

Tijdens het overleg tussen het bestuur en het Verantwoordingsorgaan, dat elk boekjaar minimaal eenmaal wordt gehouden zijn de volgende onderwerpen behandeld:

- | beleid,
- | financiële en actuariële analyses,
- | waarborgen voor interne beheersing,
- | vooruitzichten.

Het Verantwoordingsorgaan heeft in het kader van zijn taakuitoefening kennisgenomen van het bestuursverslag en de jaarrekening.

Daarnaast heeft het Verantwoordingsorgaan het recht advies uit te brengen over:

- | het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- | het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure;
- | het wijzigen van het beleid ten aanzien van en het reglement van het Verantwoordingsorgaan;
- | de vorm, inrichting en samenstelling (inclusief profielschetsen) van de raad van toezicht;
- | het vaststellen en wijzigen van de vergoedingsregeling voor bestuursleden;
- | het beleid inzake beloningen;
- | gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van de stichting of de overname van verplichtingen door de stichting;
- | liquidatie, fusie of splitsing van de stichting;
- | sluiten, wijziging of beëindigen van de uitvoeringsovereenkomst;
- | omzetten van de stichting in een andere rechtsvorm;
- | de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

In 2017 heeft het Verantwoordingsorgaan twee maal advies uitgebracht over de inrichting en samenstelling van de Raad van Toezicht, in verband met vacatures in dit orgaan. Tevens heeft het Verantwoordingsorgaan advies uitgebracht over de statutenwijziging.

Een verantwoording van het Verantwoordingsorgaan over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden is opgenomen op pagina 66.

Commissies

Beleggingscommissie

De beleggingscommissie (BC) adviseert het bestuur over het te voeren beleggings- en balansbeheerbeleid, alsmede over de aan lange termijnstudies ten grondslag liggende uitgangspunten. De advisering behelst niet het niveau van ALM-risico dat het bestuur wenst te lopen en evenmin de invulling van aspecten van market timing of tactisch beleggingsbeleid. De beleggingscommissie is in 2017 zes keer bijeen gekomen.

De beleggingscommissie bestaat eind 2017 uit 6 leden: drie bestuursleden en drie externe leden (waarvan twee niet in dienst van Robeco):

Naam	Functie		Geboorte- Jaar	Lid sinds	Einde zittingsduur
Tom Steenkamp	Voorzitter	Bestuurslid	1958	2011	2019
Yvette Hellegers ¹	Lid	Extern	1981	2017	2021
Gwen van Tongeren	Lid	Extern	1976	2015	2019
Laurens Swinkels	Lid	Extern, in dienst van Robeco	1976	2016	2020
Martine Snoek	Lid	Bestuurslid	1974	2013	2018
Wilma de Groot	Lid	Bestuurslid	1979	2014	2018

¹ Philip Stork is in 2017 gestopt als lid van de BC en per 1 juli 2017 opgevolgd door Yvette Hellegers.

Communicatiecommissie

De communicatiecommissie adviseert het bestuur over het te voeren communicatiebeleid en is tevens verantwoordelijk voor de operationele uitvoering van het door het bestuur vastgestelde communicatiebeleid. De communicatiecommissie is in 2017 vier keer bijeen gekomen.

De communicatiecommissie wordt gevormd door (plaatsvervangend) bestuursleden, bijgestaan door het bestuursbureau. Eind 2017 was de communicatiecommissie als volgt samengesteld:

Harry Horlings
Cees van Breugel

Beloningsbeleid

Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Het pensioenfonds kent de volgende financiële vergoedingen:

- | (Plaatsvervangend) bestuurslid namens de pensioengerechtigden: € 6.000 per jaar.
- | Lid van de Raad van Toezicht: € 10.000 per jaar.
- | Externe deskundige in de beleggingscommissie (niet zijnde in dienst van de werkgever) : € 3.000 per jaar plus € 1.500 per vergadering.

De bedragen zijn te vermeerderen met BTW voor zover van toepassing.

(Plaatsvervangende) bestuursleden namens de werkgever of werknemers ontvangen geen vergoeding voor hun bestuurslidmaatschap, dit vanuit de gedachte dat de uitvoering van hun bestuurstaken met instemming van de werkgever in werktijd kan plaatsvinden. Leden van het Verantwoordingsorgaan ontvangen geen vergoeding.

Een aanpassing van beloningsbeleid wordt voorbereid door het bestuur, waarbij advies aan het Verantwoordingsorgaan wordt gevraagd en de Raad van Toezicht goedkeuringsrecht heeft.

Uitvoeringsorganisaties

Vermogensbeheerder

Het fiduciair vermogensbeheer is uitbesteed aan Robeco Institutional Asset Management BV (RIAM). De rol van fiduciair beheerder betreft, na het vaststellen van het beleggingsbeleid door het bestuur, het adviseren van het pensioenfonds over de managerselectie. Het pensioenfonds laat de producten van aangesloten werkgevers onafhankelijk beoordelen. Bij vergelijkbare geschiktheid kan een oplossing die aangeboden wordt door de aangesloten werkgevers voorrang krijgen. Hiermee wordt invulling gegeven aan het vermijden van mogelijke conflicts of interest gegeven het feit dat de aangesloten werkgevers onderdeel uitmaken van een vermogensbeheerder. Ook al wordt het vermogensbeheer uitbesteed, uitgangspunt blijft dat het bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk is voor de juiste uitvoering van de uitbesteede taken. In alle handelingen wordt een belangenafweging gemaakt tussen de voornaamste stakeholders.

De beleggingsadministratie van de beschikbare premieregelingen wordt uitgevoerd door RIAM service Flexioen. De deelnemersadministratie van de beschikbare premieregelingen wordt uitgevoerd door Achmea Pensioenservices.

Uitvoering pensioenadministratie en financiële administratie

De pensioenadministratie en financiële administratie van het pensioenfonds worden uitgevoerd door Achmea Pensioenservices. Achmea Pensioenservices draagt ook zorg voor de aanlevering van de gegevens van het pensioenfonds aan het Nationaal Pensioenregister alsmede De Nederlandsche Bank (DNB) rapportages.

Actuaris / accountant

De adviserend actuaris van het pensioenfonds is Kristel Kusters AAG van Mercer (Nederland) B.V.

De externe accountant van het pensioenfonds is Henk van der Rijst RA van PricewaterhouseCoopers Accountants NV (PwC). De extern accountant is verantwoordelijk voor de certificering van de jaarrekening door middel van een controleverklaring.

De waarmerkend actuaris van het pensioenfonds is Mark van de Velde AAG van AON Hewitt Nederland cv. De waarmerkend actuaris is verantwoordelijk voor het verstrekken van een actuariële verklaring op basis van de artikelen 126 t/m 140 PW.

Herverzekering

Het pensioenfonds heeft het overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico herverzekerd bij Zwitserleven door middel van een stop loss verzekering waarbij een eigen risico (eigen behoud) is overeengekomen. De herverzekering van het arbeidsongeschiktheidskapitaal betreft het excedent arbeidsongeschiktheidspensioen. Deze verzekering loopt tot eind 2019.

Daarnaast is de premievrijstelling bij invaliditeit (PVI) verzekerd bij elipsLife. In geval van arbeidsongeschiktheid (AO) van een deelnemer keert elipsLife het verzekerde bedrag uit. Dit bedrag dient ter financiering van de toekomstige pensioenopbouw van een arbeidsongeschikte deelnemer. De premie van deze verzekering wordt door de aangesloten werkgevers separaat gedragen. Deze verzekering loopt tot eind 2019.

VERSLAG VAN HET BESTUUR

Bestuursvergaderingen

In 2017 heeft het bestuur negen keer vergaderd. De belangrijkste onderwerpen tijdens deze bestuursvergaderingen worden in dit hoofdstuk toegelicht.

Vermogensbeheer

Het bestuur heeft besloten over te gaan op het matching en return raamwerk. De matching portefeuille wordt daarbij met zo min mogelijk risico ingevuld en bestaat daarom uit cash en renteswaps. Deze samenstelling past het beste bij de wijze waarop de pensioenverplichtingen worden gewaardeerd. Op basis van een ALM-studie heeft het bestuur gekozen voor een portefeuille die voor 50% bestaat uit een return en voor 50% uit een matching (cash en renteswaps) portefeuille. In de ALM-studie bestond de returnportefeuille uit een wereldwijd gespreide aandelenportefeuille.

In de strategische normportefeuille is de returnportefeuille ten opzichte van de ALM-returnportefeuille geoptimaliseerd. Hierbij is een portefeuille samengesteld met een maximale Sharpe ratio ten opzichte van de matching portefeuille. De Sharpe ratio geeft de prestaties van een beleggingscategorie weer, waarbij gecorrigeerd wordt voor risico. Een belangrijke uitkomst van de returnportefeuille analyse is dat deze tot een lager risico en een hoger (verwacht) rendement leidt dan de portefeuille die is gebruikt in de ALM. Het bestuur heeft ervoor gekozen om het risicobudget uit de ALM-studie leidend te laten zijn (is immers de keuze van het bestuur). Dit betekent dat de extra risicoruimte die is ontstaan door de geoptimaliseerde returnportefeuille wordt ingevuld door meer naar de returnportefeuille te alloceren. Het bestuur heeft gekozen voor een strategische portefeuille met 45% matching en 55% optimale returnportefeuille met 50% renteafdekking van de verplichting waarbij een belangrijk deel van de strategische risicoruimte gebruikt wordt en er een kleine "buffer" over blijft voor onverwachte tegenvallers of kleine strategisch dynamische aanpassingen. Daardoor worden de verwachte uitkomsten beter dan de uitkomsten van de ALM-studie en blijft de spreiding rondom de verwachte uitkomsten uit de ALM-studie binnen de geaccepteerde grenzen, hetgeen het bestuur in het belang van de deelnemers acht.

Door de acceptatie van het nieuwe raamwerk heeft de strategische portefeuille van het pensioenfonds een aantal wijzigingen ondergaan. Zo zijn de langlopende Duitse staatsobligaties in het LDI maatwerk fonds volledig omgezet naar cash en swaps. Uitgangspunt is dat gestreefd wordt naar een zo risicoloos mogelijke matchingportefeuille ten opzichte van de verplichtingen, die tegen de swaprente worden gewaardeerd. In de returnportefeuille zijn de volgende aanpassingen doorgevoerd:

- 1) De allocatie naar hedgefondsen is vergroot. Het managersselectieproces is uitgevoerd door RIAM (via uitbestedingspartij Corestone) waarbij het bestuur besloten heeft twee nieuwe hedgefund managers aan te stellen; Standard Life en IPM. De reden om twee managers te selecteren is om een hoger verwacht rendement te halen met redelijke risico-volatiliteit.
- 2) De allocatie naar credits is verhoogd.

Het bestuur heeft tevens onderzocht of een allocatie naar Nederlandse woninghypotheken bijdraagt aan de doelstellingen. Hoewel er positieve elementen te benoemen zijn zoals de gunstige spread en het beperkte illiquideitsrisico heeft het bestuur besloten nu niet in Nederlandse hypotheken te beleggen. De reden is dat een keuze voor hypotheken moet worden geëvalueerd binnen het grotere geheel van private vastrentende beleggingen. Daarnaast is extra monitoring vereist voor deze illiquide beleggingscategorie.

Het bestuur heeft aan de BC het mandaat verleend om herbalanceringsvoorstellen die door RIAM gedaan worden te accorderen, mits deze binnen het strategisch door het bestuur vastgesteld beleid vallen.

Het bestuur heeft onder leiding van een externe consultant de investment beliefs geëvalueerd en op onderdelen aangescherpt. Doel is om vanuit het bestuur voldoende richting te geven in het beleggingsproces aan onder meer RIAM en de BC.

Het bestuur heeft een aantal opties voor het beleggingsbeleid van het premiedepot besproken. Uiteindelijk is de voorkeur gegeven aan het blijven gebruiken van het 'standaard' LDI-fonds. De overige opties zijn als te complex of duur ervaren. Dit betekent dat in de eerste jaren van de premie-afpraak het renterisico niet volledig gehedged is.

Het pensioenfonds heeft een uitsluitingenbeleid vastgesteld. Dit beleid maakt deel uit van het beleid ten aanzien van Maatschappelijk Verantwoord Beleggen. Het uitsluitingenbeleid voorkomt dat het pensioenfonds belegt in ondernemingen die betrokken zijn bij de productie, verkoop of distributie van 'controversiële wapens'. Conform het beleid wordt deze lijst jaarlijks geactualiseerd. Het bestuur heeft besloten om voortaan ook ondernemingen uit te sluiten die – ook na een periode van intensieve 'engagement' – de UN Global Compact Principles ernstig en structureel schenden.

Het bestuur heeft na advies van RIAM besloten om de valuta-afdekking van de dollar van 100% naar 50% te reduceren. Daarmee wordt afgeweken van het strategische beleid, wat uitgaat van de gedachte dat valuta's op lange termijn geen extra rendement opleveren en op portefeuilleniveau afdekking vanuit risicoperspectief te prefereren is wanneer de eigen valuta als een "safe haven" valuta wordt beschouwd. Het bestuur kon zich vinden in de analyse van RIAM dat de euro momenteel geen "safe haven" valuta is en dat daarom het gedeeltelijk openzetten van het USD-exposure op portefeuilleniveau risico's reduceert in plaats van toevoegt.

UOP-regelingen

Het pensioenfonds kent een bruto DC- en netto DC-excedentregeling die uitgevoerd wordt door RIAM service Flexioen. Ten aanzien van UOP (Uitgebreid Ouderdoms Pensioen) -regelingen is in 2017 een aantal wijzigingen doorgevoerd.

Het assortiment aan beleggingsfondsen waarin belegd kan worden door deelnemers die ervoor kiezen om zelf te beleggen in plaats van de door het bestuur vastgestelde glijpaden te volgen, wordt verkleind door RIAM. De effectuering is in 2018. De reden hiervoor is dat de eisen ten aanzien van monitoring in het kader van zorgplicht en rapportage fors zijn toegenomen. Daarnaast gaf RIAM aan dat de operationele verwerking van fondsmutaties tot extra kosten en risico's leidt. Ten slotte is ook geconstateerd dat in veel van de aangeboden beleggingsfondsen relatief weinig vermogen aangehouden wordt door deelnemers. Uitbreiding van het universum met andere beleggingsfondsen zou inhouden dat het pensioenfonds zelf voor de selectie en monitoring verantwoordelijk wordt en de operationele verwerking extra kosten met zich meebrengt.

Vanuit beleggingsoptiek heeft de BC naar het voorstel van RIAM gekeken en geconstateerd dat dit ook na verkleining van het assortiment een voldoende gediversifieerde keuze biedt voor de deelnemers. Het toevoegen van sustainable alternatieven voor opkomende markten, credits en een hedge fund zou volgens de BC nog wel aan te bevelen zijn. Het bestuur heeft het advies van de BC overgenomen. RIAM heeft vervolgens helaas laten weten het assortiment op dit moment niet verder uit te breiden.

In het kader van de wet verbeterde premiereregeling heeft het bestuur besloten prioriteit te geven aan het bieden van de mogelijkheid aan deelnemers om tijdens de opbouwfase reeds rekening te kunnen houden met een mogelijke toekomstige variabele pensioenuitkering. RIAM heeft in dit kader een voorstel uitgewerkt hoe de glijpaden van de DC-regeling hierop aangepast konden worden. Daarbij is de aanpak gehanteerd dat de vragenlijst voor de deelnemer die het glijpad bepaalt uitgebreid is met vragen waarmee de risicohouding in de uitkeringsfase kan worden bepaald.

Daarnaast zijn er twee extra profielen aangemaakt, zodat het totaal aantal glijpaden op 5 is gekomen. De definitie van het neutrale glijpad is aangepast waardoor het eindigt met een iets hogere allocatie naar de returnportefeuille. Het neutrale glijpad geldt onder meer voor deelnemers die niet zelf actief een keuze maken voor een risicoprofiel ('default'). Het bestuur vindt het licht gestegen risicoprofiel in de defaultkeuze verdedigbaar, gegeven de veranderingen in de wetgeving en de verruimde individuele keuzes. Hier is zorgvuldig over gecommuniceerd naar alle deelnemers.

De glijpaden voor de deelnemers die nog een prepensioenkapitaal hebben zijn niet aangepast omdat deze uitkeringen een tijdelijk karakter hebben.

Verder heeft het bestuur in het kader van de wet verbeterde premieregeling besloten nu niet als pensioenfonds zelf in de uitkeringsfase doorbeleggen aan te bieden aan de deelnemers. De huidige administratieve infrastructuur voor DC-beleggen is niet geschikt om doorbeleggen in de uitkeringsfase te ondersteunen. Daarbij is het default aanbod van het pensioenfonds voor de bruto regeling, waarbij een stabiele uitkering ingekocht wordt in de basisregeling zonder opslag voor buffers, aantrekkelijk voor een deelnemer. Daarnaast hebben deelnemers voldoende alternatieven om in de markt te shoppen om door te beleggen in de uitkeringsfase. Het aantal jaarlijkse pensioeningangen is verder beperkt en voor wat betreft de netto regeling worden er de komende jaren nog geen pensioeningangen voorzien. In de toekomst kan met het oog op markt- en populatie-ontwikkelingen een besluit om het wel aan te bieden altijd nog genomen worden.

Communicatie

In het begin van het jaar is de nieuwe website onder de aandacht van de deelnemers gebracht onder meer via een digitale nieuwsbrief. Bij relevante events voor deelnemers, bijvoorbeeld het jaarlijkse keuzemoment voor actieve deelnemers om wel of niet deel te nemen aan de UOP-regelingen, is ook de aandacht gevestigd op de nieuwe website. Met de nieuwe website wordt een doelgroepgerichte benadering gehanteerd. Bezoekers kunnen bij het openen van de website de keuze maken tot welke doelgroep ze behoren. De informatie op de website is toegespitst op de keuze die mensen hier maken. De website wordt gemiddeld ongeveer 300 keer per maand bezocht. Het bestuur heeft zicht op de meest bezochte pagina's.

Ten aanzien van de te maken keuzes rondom UOP heeft het bestuur weer inloopsessies gehouden, die goed bezocht werden. Deelnemers staan open voor een gesprek. In totaal is gesproken met enkele tientallen deelnemers.

Extra aandacht is in 2017 gegeven aan het nieuwe format van het Uniform Pensioenoverzicht (UPO). Een week voor de verzending van de UPO's is een aankondigingskaartje verstuurd om aandacht te vragen voor het UPO. Ook is de voorbrief voor het UPO aangepast in overleg met communicatieadviseur Catapult. In de UPO-voorbrief, de aangepaste brochures en op de Pensioen123 op de website is ook extra aandacht gegeven aan MijnPensioenOverzicht.nl dat inzicht geeft in de financiële situatie van deelnemers rondom pensioneren.

Ieder kwartaal worden de contacten met deelnemers door Achmea Pensioenservices met de communicatie-commissie gedeeld. Doel van het doorspreken van deze informatie is om in te kunnen spelen op onderwerpen die vragen oproepen bij deelnemers. Maandelijks heeft de deelnemersdesk bij Achmea Pensioenservices 20-30 contacten met deelnemers via telefoon of email. De analyse van de informatie wijst uit dat er vooral vragen ter verduidelijking over allerlei onderwerpen zijn gesteld door deelnemers. Ook wordt gevraagd naar persoonlijke informatie van specifieke deelnemers. Die informatie kan bijvoorbeeld gebruikt worden bij het verkrijgen van een hypotheek of rondom een scheidingsproces.

Via een brief in de Flexioen-portal en een nieuwsbericht op de website van het pensioenfonds zijn deelnemers medio 2017 geïnformeerd over de toegevoegde risicoprofielen voor Volledig Beheer. Resultaat is dat op dit moment slechts een enkele deelnemer in Volledig Beheer een risicoprofiel heeft dat afwijkt van Neutraal.

Communicatie over de mogelijkheden rondom doorbeleggen na pensionering is in november gedaan. Alle deelnemers hebben een brief in hun digitale dossier op de Flexioen-portal ontvangen. Daarnaast hebben Volledig Beheer deelnemers ook op hun huisadres een brief gestuurd gekregen gezien de impact voor deze groep deelnemers.

Voor deelnemers die bijna pensioneren zijn de zogenaamde pensioneringsbrieven aangepast, waarbij gewezen wordt op de mogelijkheden voor doorbeleggen na pensionering.

Voor de herverkiezing van de bestuursleden namens de werknemers, Wilma de Groot en Harry Horlings, zijn berichten geplaatst op het intranet van de aangesloten werkgevers (Robecoworld) en op de website van het pensioenfonds.

Een deelnemersonderzoek naar de beleving van communicatie door het pensioenfonds waarin ook de uitvraag met betrekking tot duurzaamheid wordt meegenomen is niet in 2017 gehouden maar staat op de planning voor 2018.

Uitbesteding en nieuwe dienstverlening

Achmea Pensioenservices

Achmea Pensioenservices heeft een offerte uitgebracht voor verlenging van de pensioenbeheerovereenkomst die eind 2017 expireerde. Omdat de overeenkomst niet is opgezegd door partijen is de overeenkomst sowieso verlengd tot eind 2018. Achmea Pensioenservices heeft in eerste instantie een fitgap-analyse uitgevoerd waaruit naar voren kwam dat de regeling van Pensioenfonds Robeco goed zou passen op de nieuwe administratieve inrichting die Achmea Pensioenservices voor ogen had. In een later stadium heeft Achmea Pensioenservices aangegeven toch releasematig het huidige administratiesysteem te updaten, waardoor een data conversie niet nodig was. De driejarige offerte was op de situatie van de huidige administratieomgeving gebaseerd waarbij persoonlijke pensioencommunicatie met deelnemers via een aparte digitale propositie die aangesloten wordt op de administratie, ingericht wordt.

De digitale propositie past bij de wens van het bestuur qua communicatie, interactie en dienstverlening aan deelnemers. Verder heeft het bestuur naast prijsmarktconformiteit en kwaliteit specifiek gekeken naar de strategische positie van Achmea Pensioenservices. De rechtsvoorganger, Syntrus Achmea Pensioenbeheer NV, heeft in 2016 besloten om zijn klantbediening aan verplichtgestelde bedrijfstakpensioenfondsen stop te zetten. De nieuwe strategie is gericht op dienstverlening aan ondernemings- en beroepspensioenfondsen en een APF.

Het bestuur acht het risico dat Achmea Pensioenservices de komende jaren van strategie wijzigt zeer beperkt maar zal zich goed voorbereiden op de periode die na de driejarige contractperiode komt, mede in het kader van de verwachte wijzigingen in het Nederlandse pensioenstelsel. Voor wat betreft de flexibiliteit van de IT en administratie constateert het bestuur dat Achmea Pensioenservices reeds nu al de administratie van DB, DC en variabel pensioen in hybride vorm kan uitvoeren en dat er voor meerdere klanten doorontwikkeling plaatsvindt.

Het totale pakket aan dienstverlening leidt tot een beperkte kostenverhoging die het bestuur acceptabel acht. De contractuele afhandeling wordt in de eerste helft van 2018 gedaan.

Nieuwe dienstverlening die Achmea Pensioenservices uitvoert is renseignering. Van deelnemers aan de netto pensioenregeling van het pensioenfonds worden vanaf 2018 jaarlijks gegevens over de netto betaalde premies aan de Belastingdienst doorgegeven. De Belastingdienst controleert of deze premies binnen de fiscale grenzen zijn gebleven. De deelnemers zijn hierover geïnformeerd.

AON Hewitt

Als vervanger van Mike Pernot, die uit dienst is getreden, heeft AON Hewitt Mark van de Velde als waarmedend actuaris voorgesteld. Een bestuursdelegatie heeft een intakegesprek gehouden met Mark van de Velde waarna het bestuur hem als waarmedend actuaris heeft benoemd.

Ibabs

Het bestuur wenst in het kader van papierloos vergaderen en digitale beschikking over fondsdocumenten een digitaal bestuurdersportaal in te richten. Na een selectietraject is gekozen voor Ibabs, die reeds aan veel pensioenfondsen in Nederland diensten verleent. Voornamelijk selectiecriteria is de IT-beveiliging geweest. Er is een high level risico-analyse door een IT security specialist gedaan. Ibabs is ook ISO/NEN 27001 gecertificeerd, dit is een internationale standaard waarin de vereisten voor een informatiebeveiligingsbeheerssysteem zijn gedefinieerd. De implementatie van Ibabs voor het bestuur, de Raad van Toezicht en het Verantwoordingsorgaan gebeurt in de eerste helft van 2018.

Beleid en besluitvorming

Succession planning

Opvolging dan wel vervanging van bestuursleden of directeur van het pensioenfonds kan het dagelijks functioneren van het pensioenfonds beïnvloeden. Het bestuur heeft een analyse gedaan waaruit naar voren kwam dat er geen direct risico voor de continuïteit van het pensioenfonds is. Voor wat betreft het bestuursbureau is het relatief eenvoudig op korte termijn iemand met de juiste expertise in te huren. Voor bestuurders namens werknemers en werkgever is voldoende potentieel bij Robeco aanwezig, hoewel de tijdsdruk wel toeneemt. Ten aanzien van de bestuurders namens de gepensioneerden in het bestuur rijst mogelijk op langere termijn de vraag hoe deze posities ingevuld kunnen worden als het vinden van kandidaten moeilijk blijkt te zijn. In de toekomst kan overwogen worden ook bestuursposities voor externen open te stellen.

Nieuwe aangesloten werkgever

In verband met een organisatiewijziging bij Robeco Nederland BV is een holdingmaatschappij opgericht onder de naam Orix Corporation Europe NV. Naar deze holding is een beperkt aantal werknemers van Robeco Nederland BV overgegaan die middels de personeelsentiteit RG Nederland BV zijn aangesloten bij het pensioenfonds. Bij de voorbereiding van de aansluiting van RG Nederland BV is uitdrukkelijk naar evenwichtige belangenbehartiging en naar beheersbaarheid van de toekomstige uitvoering gekeken. Deze werkgever sluit aan tegen dezelfde condities als Robeco Nederland BV. Er is dus geen sprake van premiesubsidie. Ook de regeling voor beide aangesloten werkgevers is gelijk, er wordt geen complexiteit – en daarmee geen risico op hogere uitvoeringskosten – toegevoegd.

Statuten

In verband met de aansluiting van RG Nederland BV als werkgever bij het pensioenfonds heeft er, in overleg met advocatenkantoor De Braauw, een statutenwijziging plaatsgevonden op 31 maart 2017. Voordat de statuten verleden zijn heeft het Verantwoordingsorgaan hierover een positief advies gegeven en is de Raad van Toezicht hierover geïnformeerd.

SWOT en strategie

Eind 2016 en begin 2017 heeft het bestuur in meerdere sessies een SWOT analyse (sterkte-zwakteanalyse) uitgewerkt die onder meer heeft geleid tot een iets aangescherpte missie. Daarnaast heeft het bestuur geconstateerd dat er in het kader van de toekomstgerichtheid voldoende basis is en ook bestuurlijke wil om in de nieuwe premieperiode uitvoering te geven aan de pensioentoezegging door de werkgevers. Dit beeld is gedeeld met de werkgevers en is een goed uitgangspunt geweest om de gesprekken over de nieuwe premie-afspraken voor de periode vanaf 2019 op te starten. De SWOT is ook met het Verantwoordingsorgaan en RvT gedeeld.

De eerste indicatieve premieberekeningen zijn door het pensioenfonds in december 2017 met de werkgevers gedeeld. De werkgevers hebben de huidige overeenkomsten niet opgezegd en in 2018 worden de gesprekken vervolgd. De SWOT-analyse is tevens basis geweest voor beantwoording van een enquête die DNB heeft verstuurd aan alle pensioenfonds in Nederland over de missie, visie en strategie.

Policy handboek

Tijdens een compliance-awareness sessie in 2016 is stilgestaan bij compliance risico's zoals integriteit en conflicts of interest. De regels hieromtrent zijn beschreven in de gedragsregels van het pensioenfonds. In de oude gedragsregels werd verwezen naar bestaande policies van Robeco. Voor betrokkenen bij het pensioenfonds die niet of niet meer medewerker zijn van Robeco zijn deze policies echter niet toegankelijk.

Het bestuur heeft daarom in 2017 besloten een document op te stellen waarin de policies uitgeschreven worden die gezamenlijk het stelsel van gedragsregels voor het pensioenfonds bepalen. Dit policy handboek is ook het document waarnaar in de jaarlijks te ondertekenen akkoordverklaring door betrokkenen verwezen wordt.

Gewijzigde beleidsdocumenten

Op basis van een meerjarenkalender worden periodiek beleidsdocumenten geüpdatet. Het deskundigheidsbeleid is in 2017 omgezet naar een geschiktheidsbeleid. Tevens is een opleidingsplan opgesteld dat de periode tot eind 2018 beslaat. Uitgangspunt is de collectieve ambitie in het geschiktheidsplan en de op individueel niveau gemaakte fit-gap analyse. Verder zijn het financieel crisisplan en de spoedprocedure geüpdatet. Een grote wijziging betreft de integratie van het integraal risicomanagementbeleid, het risico portefeuille framework en incident managementbeleid in het risicomanagement raamwerk van het pensioenfonds. Hierin komen de governancestructuur, de werkwijze en het risicobeheersingskader aan bod. Dit wordt nader toegelicht in de risicoparagraaf. Ten slotte is het reglement van de BC aangepast waarin het bestuursbesluit is opgenomen dat de BC mandaat heeft om ten aanzien van rebalancingsvoorstellen door de fiduciair beheerder, die binnen het strategisch door het bestuur vastgestelde beleid vallen, akkoord te geven namens het bestuur.

Update Systematische Integriteit Risico Analyse (SIRA)

Op basis van de uitgevoerde SIRA komt het bestuur tot de conclusie dat de onderkende integriteitsrisico's van het pensioenfonds adequaat worden gemitigeerd door de getroffen beheersingsmaatregelen. Het bestuur besteedt structureel aandacht aan integriteitsrisico's. In 2018 wordt wederom een update van de SIRA uitgevoerd.

Protocol vermissing

Achmea Pensioenservices heeft naar aanleiding van een oproep van de Pensioenfederatie een protocol vermissing opgesteld. Hierbij behoudt het bestuur discretionaire bevoegdheid in het geval dat de rechtbank geen 'verklaring van vermoedelijk overlijden' afgeeft een (tijdelijke) uitkering toe te kennen. Daarnaast draagt het bij aan de tegemoetkoming van nabestaanden van langdurig vermisten, conform de oproep van de Pensioenfederatie.

Archiefbeleid

Het uitgangspunt voor het managen van het archief van het pensioenfonds door Achmea Pensioenservices is: 'bewaren, tenzij'. Dat wil zeggen dat archiefwaardige informatie in principe voor onbepaalde tijd wordt bewaard. Vorderingen op pensioen kunnen nog na vele jaren door aanspraakgerechtigden worden ingesteld. Onder archiefwaardige informatie wordt verstaan alle informatie die bewijs levert van het handelen van Achmea Pensioenservices namens het pensioenfonds en die rechten en plichten documenteert. Dit ongeacht de vorm waarin informatie wordt bewaard, zowel in een fysiek archief als het digitale archief. De implementatie van dit beleid is in 2017 gebeurd. Het bestuur heeft dit archiefbeleid geadapteerd maar zal dit monitoren in het kader van nieuwe privacywetgeving in 2018.

Onderzoeken door en meldingen aan toezichthouders

In 2017 heeft het pensioenfonds tijdig aan de volgende informatieverzoeken van DNB voldaan:

1. onderzoek naar niet-financiële risico's
2. uitvraag naar strategiedocumentatie
3. EMIR-follow up

Aan de AFM is in december 2017 melding gedaan dat de administratieve implementatie van het pensioenfondsenmodel voor de verbeterde premiereregeling pas 1 juli 2018 afgerond zou zijn. Voor de periode tussen 1 januari en 1 juli 2018 zijn afspraken gemaakt dat het zeer geringe aantal deelnemers dat een pensioneringsbrief ontvangt zorgvuldig geïnformeerd wordt over de mogelijkheden voor een variabele pensioenuitkering via het shoprecht.

Ombudsman Pensioenen

Een deelnemer die met pensioen is gegaan heeft een casus voorgelegd aan de Ombudsman Pensioenen in verband met de correctie van een verkeerd berekend pensioen. De Ombudsman heeft geconcludeerd dat het pensioenfonds gerechtigd was de pensioenuitkeringen voor de toekomst aan te passen.

Wijzigingen in de regeling

In verband met de in 2015 gewijzigde systematiek bij de werkgever worden de parameters van het pensioenfonds voortaan jaarlijks per 1 april gewijzigd in het pensioenreglement in plaats van zoals voorheen jaarlijks per 1 januari. De voornaamste wijzigingen in het pensioenreglement per 1 april 2017 waartoe het bestuur heeft besloten, zijn als volgt:

- | De franchise is ongewijzigd vastgesteld op € 13.500.
- | Het maximumjaarsalaris zoals bepaald in artikel 18ga van de Wet op de loonbelasting als grens voor deelname aan de netto UOP regeling wordt automatisch gevolgd. Deze is per 1 januari 2017 verhoogd naar € 103.317.
- | De bruto en netto flexibiliserings-, afkoop- en inkoopfactoren 2017 zijn aangepast.
- | De fiscale staffels voor DC zijn aangepast conform het staffelbesluit.
- | De aanvraagtermijn van 6 maanden bij waardeoverdracht is sinds 1 januari 2015 wettelijk niet meer van toepassing en is vervallen.

Geschiktheidsbevordering

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Hiertoe is per bestuursfunctie een profielschets opgesteld. Het programma voor permanente educatie aan bestuursleden waarborgt dat de geschiktheid van bestuursleden op peil blijft en waar nodig wordt verbreed of ontwikkeld. In het afgelopen jaar is veel aandacht besteed aan de deskundigheidsbevordering van het bestuur door gevolgde individuele opleidingen door bestuursleden en collectieve themadagen, waarvoor ook de leden van het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht uitgenodigd waren.

Tijdens de themadagen in 2017 heeft het bestuur een SWOT analyse uitgewerkt, besluitvorming over het strategisch beleggingsbeleid voorbereid, een integrale risico analyse gedaan, zich verdiept in de actuariële grondslagen van het pensioenfonds en kennis genomen van de Algemene Verordening Gegevensbescherming met een projectplanning van implementatie van de privacyregels.

De geschiktheid van het bestuur wordt jaarlijks getoetst via een collectieve zelfevaluatie en/of via individuele gesprekken. Voor individuele bestuursleden en het bestuur als geheel. De uitkomsten zijn vastgelegd in de geschiktheidsmatrix. Op basis van de toegewezen aandachtsgebieden wordt jaarlijks bepaald welke acties moeten worden ondernomen om de vereiste deskundigheid te halen respectievelijk te behouden. Het niveau van de toetsing ligt vast in de eindtermen, zoals die door de Pensioenfederatie zijn opgesteld. De geschiktheidseisen zijn ook van toepassing op de leden van de Raad van Toezicht.

Haalbaarheidstoets en de reële dekkingsgraad

Het Financieel Toetsingskader (FTK) schrijft voor dat pensioenfondsen jaarlijks een haalbaarheidstoets uitvoeren. De haalbaarheidstoets behelst een aanvangstoets en een jaarlijkse toets. Voor uitvoering van de haalbaarheidstoets stelt De Nederlandsche Bank (DNB) economische scenariosets beschikbaar. Om DNB (nog meer) in staat te stellen te beoordelen dat de reële ambities haalbaar zijn moeten pensioenfondsen verder nog jaarlijks de reële dekkingsgraad melden aan DNB. De haalbaarheidstoets bevordert de vergelijkbaarheid tussen pensioenfondsen. In de berekeningen kan het pensioenfonds echter haar eigen visie, ambitie en beleid niet kwijt. De cijfers van de haalbaarheidstoets zijn dus geen goede maatstaf voor uitkomsten van het beleid van het pensioenfonds. Dat is daarom ook de reden waarom het pensioenfonds ervoor kiest om de haalbaarheidstoets niet als primair beleidsinstrument te gaan gebruiken.

Naar aanleiding van de aanvangshaalbaarheidstoets die het pensioenfonds per 1 januari 2016 heeft uitgevoerd heeft het bestuur geconcludeerd dat de 60-jaars prognose binnen de vooraf vastgestelde grenzen blijft, op basis van het huidige beleid. Deze uitkomst geeft echter geen garantie dat pensioen altijd volledig zal worden geïndexeerd. De uitkomst geeft vooral aan dat het pensioenfonds geen te hoge of onrealistische verwachtingen schept. Voor deelnemers betekent dit dat hun pensioen onder normale omstandigheden zal worden geïndexeerd volgens de overeengekomen ambitie. Het pensioenresultaat van de verplichte jaarlijkse haalbaarheidstoets valt in 2017 boven de vastgestelde ondergrens. De maximale afwijking in het slechtweers scenario ligt onder de vastgestelde bovengrens. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de normering van de pensioenresultaten die is vastgesteld op basis van de aanvangshaalbaarheidstoets.

Code pensioenfondsen

Op 1 januari 2014 is de Code Pensioenfondsen in werking getreden als document van zelfregulering van de sector. De Code gaat in op het besturen van een pensioenfonds, het intern toezicht daarop en over het afleggen van verantwoording over wat het pensioenfonds doet, wat een pensioenfonds gepland en gerealiseerd heeft. Per 1 juli 2014 is de Code ook wettelijk verankerd in de Pensioenwet. De Code is gebaseerd op het 'pas toe, of leg uit'-beginsel. Het volledig volgen van alle normen uit de Code is dus niet verplicht. Wel wordt ieder pensioenfonds geacht aan te kunnen geven waarom ze bepaalde afwijkende keuzes hebben gemaakt.

Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving door het pensioenfonds.

Het pensioenfonds wijkt deels af van de Code op onderstaande onderwerpen:

Artikel 26. Bestuur meet effectiviteit communicatiemiddelen. Ten minste eens in de drie jaar dient deze meting gedaan te worden.

Het laatste onderzoek heeft in 2014 plaatsgevonden. Het volgende onderzoek staat gepland voor 2018 en dient mede als input voor het nieuwe strategische communicatieplan.

Artikel 45. Benoeming en ontslag worden uitgevoerd door belanghebbenden, zo mogelijk door het orgaan zelf, met betrokkenheid van een ander orgaan van het pensioenfonds. Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatie-commissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan.

Een bestuurslid wordt benoemd door bestuur indien niet belet door de Raad van Toezicht en ontslagen door bestuur na horen Raad van Toezicht of direct door Raad van Toezicht ingeval van disfunctioneren.

Een lid van de Raad van Toezicht wordt benoemd door bestuur na advies van het Verantwoordings-orgaan en ontslagen door het bestuur na unaniem advies door het Verantwoordingsorgaan.

Artikel 66. Het bestuur stelt - in overleg met het desbetreffende orgaan - concrete stappen vast om te bevorderen dat fondsorganen divers worden samengesteld. Ook geeft het bestuur aan hoe en binnen welke termijnen het van plan is om de gewenste diversiteit in leeftijd en geslacht te realiseren. Het bestuur legt dit vast in een diversiteitsbeleid. Jaarlijks beoordeelt het bestuur in hoeverre de gestelde doelen zijn gehaald. Driejaarlijks evalueert het bestuur het diversiteitsbeleid.

Het bestuur geeft in praktijk, zij het op informele wijze, invulling aan de diverse samengestelde organen binnen het pensioenfonds. Dat daarmee afgeweken wordt van de concrete invulling die de Code Pensioenfondsen daaraan geeft, wat wordt onderkend door het bestuur. Informeel omdat het pensioenfonds formeel niet op basis van diversiteit balloteert wie tot een orgaan mag toetreden. Het bestuur wenst ook te voorkomen dat de beeldvorming ontstaat dat iemand in een orgaan is opgenomen omdat die persoon tot bijvoorbeeld een bepaald geslacht of leeftijd hoort. Gegeven de steeds toenemende eisen van geschiktheid van bestuursleden heeft het bestuur dan wel de Raad van Toezicht wel invloed op de personen die voor benoeming in aanmerking komen.

Artikel 63. De zittingsduur van een lid van de Raad van Toezicht is maximaal 4 jaar en mag maximaal 1 maal herbenoemd worden.

In de statuten (artikel 5c) staat opgenomen dat Raad van Toezicht-leden voor een periode van maximaal 2 jaar (dit valt binnen het in de Code aangegeven maximum van 4 jaar) worden benoemd en maximaal 3 keer herbenoemd worden (dit komt overeen met het in de Code totaal aangegeven maximum van 8 jaar uitgaande van een benoeming van 4 jaar en 1 herbenoeming).

Artikel 67. In bestuur en Verantwoordingsorgaan zit ten minste 1 man en 1 vrouw.

In 2017 heeft Monique Donga het Verantwoordingsorgaan verlaten. Thans zit geen vrouw in het Verantwoordingsorgaan.

Artikel 68. In bestuur en Verantwoordingsorgaan zit ten minste 1 lid boven en 1 lid onder 40 jaar.

In het Verantwoordingsorgaan zit thans geen lid onder de 40 jaar.

Verantwoord beleggen

Het bestuur kent een Verantwoord Beleggen beleid. Het bestuur is ervan overtuigd dat de inzet van niet financiële data in het beleggingsproces tot betere beleggingsbeslissingen kan leiden. Het bestuur is er ook van overtuigd dat in de afweging van financieel rendement en duurzaamheid het uitsluiten van sectoren, landen of individuele bedrijven een 'measure of last resort' is. Het verdient namelijk de voorkeur om eerst de moeite te doen (al dan niet vanuit een collectief) om de (potentiële) beleggingen duurzamer te laten presteren. De uitvoering van het Verantwoord Beleggen beleid is uitbesteed aan de fiduciair beheerder die zich daarover verantwoordt aan het bestuur. In haar keuze voor externe managers verzoekt het bestuur aan RIAM om met haar criteria op het gebied van Verantwoord Beleggen rekening te houden.

De keuze voor de managers gebeurt minimaal op basis van de PRI (Principles for Responsible Investment) ondertekening (of vergelijkbaar), geïntegreerd ESG (Environmental, Social and Governance)-beleid, en minimale uitsluitingen.

Partijen die de PRI hebben ondertekend committeren zich aan:

- 1) Het meenemen van factoren in het beleggingsbeleid op het gebied van milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen.
- 2) Het actief invloed uitoefenen op het beleid van ondernemingen waarin wordt belegd door gebruik te maken van stemrecht ('voting') of door middel van dialoog ('engagement').
- 3) Het bevorderen van transparantie van ondernemingen met betrekking tot ESG onderwerpen.

Stembeleid

Het pensioenfonds belegt via beleggingsfondsen en heeft stemrecht als participant van een fonds. De fiduciair beheerder is gemachtigd om namens het pensioenfonds dit stemrecht uit te oefenen. Als het beleggingsfondsen van Robeco betreft kiest de fiduciair beheerder ervoor om het pensioenfonds zelf de mogelijkheid te bieden om te stemmen, met het oog op eventuele belangenverstremgeling. Het bestuur heeft een procedure opgesteld betreffende stemming op beleggingsfondsen van Robeco.

Boetes en dwangsommen

In het verslagjaar zijn aan het pensioenfonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. Door DNB zijn geen aanwijzingen aan het pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

VERSLAG COMPLIANCE OFFICER

De compliance officer heeft op 12 maart 2018 aan het bestuur zijn bevindingen gerapporteerd over het jaar 2017.

Personalia

De afdeling compliance van Robeco voorziet in de compliance functie van het pensioenfonds. Gedurende 2017 vervulde Paul Veenhof de rol van compliance officer pensioenfonds Robeco. Mevrouw Marlies Brockhus, Senior Compliance Officer van Robeco heeft als back up opgetreden.

Compliance programma

In 2017 zijn de geplande periodieke compliance werkzaamheden alsmede enkele ad-hoc werkzaamheden uitgevoerd. De uitkomsten zijn in de periodieke gesprekken met de voorzitter en directeur van het pensioenfonds, het periodiek overleg met de Raad van Toezicht en gedurende de bestuursvergaderingen van het pensioenfonds gedeeld. Hierna is een samenvatting van enkele relevante werkzaamheden weergegeven.

Algemene Verordening Gegevensverwerking

Belangrijk onderwerp in 2017 (en 2018) is de implementatie van de Wet Gegevensverwerking (AVG) per 25 mei 2018. Ter voorbereiding op deze vervanger van de huidige Wet bescherming persoonsgegevens is een plan opgesteld met de door het pensioenfonds te nemen stappen ten einde in mei 2018 gereed te zijn voor de AVG. Dit stappenplan is in augustus aan het bestuur gepresenteerd. Het pensioenfonds ligt voor wat betreft realisatie van het stappenplan op schema.

Awareness

Eén van de in het voornoemde stappenplan benoemde acties was 'bewustwording van het bestuur van de nieuwe privacyregels bevorderen'. Hiertoe is op 23 oktober 2017 -in het kader van de periodieke themasessies van het pensioenfonds- een awareness presentatie gehouden met betrekking tot de AVG. Hierbij is dankbaar gebruik gemaakt van de expertise van Rosalie Wisse, die deel uitmaakt van de Robeco AVG-projectgroep.

Integriteitsrisicoanalyse

De in 2017 - in samenspraak met de directeur, de voorzitter en risk manager van het pensioenfonds - uitgevoerde jaarlijkse update van de integriteitsrisicoanalyse is in de bestuursvergadering van december aan het bestuur gepresenteerd. Voornaamste conclusie was dat de onderkende integriteitsrisico's van het pensioenfonds adequaat gemitigeerd zijn door de getroffen beheersingsmaatregelen. Het meest relevante restrisico loopt het pensioenfonds op het gebied van de belangenverstremgeling. Dit restrisico valt echter binnen de als acceptabel gestelde marges, hetgeen hierna toegelicht wordt.

Inventarisatie belangentegenstellingen 2017

In mei 2017 is verslag gedaan van het periodieke onderzoek naar belangenverstremgeling zoals uitgevoerd bij: de bestuursleden, de directeur van het bestuursbureau, de leden van de Raad van Toezicht, de leden Beleggingscommissie, en de leden van het Verantwoordingsorgaan (tezamen de betrokkenen).

Uit de gevoerde gesprekken met nieuwe betrokkenen en de beantwoorde inventarisaties van de reeds zittende betrokkenen is gebleken dat zij zich stuk voor stuk voldoende bewust zijn van de risico's die verbonden zijn aan mogelijke verstremgeling van belangen. Er zijn dan ook geen ontoelaatbare belangenverstremgelingen geconstateerd.

Naleving policy handboek

De getekende jaarlijkse akkoordverklaring met de gedragsregels van het pensioenfonds zoals beschreven in het Policy Handboek is door alle betrokkenen aan mij geretourneerd. Over 2017 is Compliance geen overtreding bekend van de gedragsregels waarbij een bestuurslid of de directeur van het pensioenfonds betrokken was, dan wel één van de commissieleden van de Beleggingscommissie.

Privé beleggingstransacties

Over 2017 is voor betrokkenen geen overtreding geconstateerd van de regels betreffende Privébeleggingstransacties (zoals omschreven in het policy handboek van het pensioenfonds).

Toezichthouders

Compliance heeft een bijdrage geleverd aan het beantwoorden van de door DNB sector breed uitgevoerde enquête ten aanzien van niet-financiële risico's. Deze is in de mei-vergadering aan het bestuur gepresenteerd en heeft aanleiding gegeven tot het definiëren van enkele vervolgacties.

Ten behoeve van het beantwoorden van een verzoek in het kader van de toetsing door DNB van de nieuwe voorzitter van het pensioenfonds is een inventarisatie opgesteld van de risico's van belangenverstremming en de getroffen mitigerende maatregelen.

In 2017 hebben geen gesprekken met de toezichthouders plaatsgevonden waarbij de compliance officer betrokken is geweest.

FINANCIËLE INFORMATIE

Het bestuur heeft vastgesteld dat de berekening van de voorziening en liquiditeiten ten behoeve van de beleidsdekkingsgraad is opgenomen in de 'ISAE3402 type 2'- rapportage van Achmea Pensioenservices. De berekening van de marktwaarde van de beleggingen wordt door Northern Trust gedaan en valt onder hun 'SOC 1'-verklaring, met uitzondering van het niet-liquide deel van de portefeuille (minder dan 1%).

De risico's en onzekerheden die van invloed zijn op de betrouwbaarheid van de financiële verslaglegging, zoals waarderingsvraagstukken en de inrichting van het financiële verslagleggingssysteem worden als volgt beheerst:

- | Er is een beschrijving van de financiële verslaglegging met marktwaardering voor liquide beleggingen en andersoortige waarderingsmethoden voor niet liquide beleggingen.
- | Kwaliteitskeurmerken worden nageleefd om tot een betrouwbare vaststelling te komen van waarderungen.
- | De waardering van de verplichtingen valt onder de ISAE3402 type 2-rapportage van Achmea Pensioenservices.

IBNR

In 2009 is een IBNR (incurred but not reported) voorziening gevormd ten behoeve van arbeidsongeschiktheidsrisico's. Deze voorziening heeft betrekking op het arbeidsongeschiktheidspensioen en niet op de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid. Eind 2017 heeft het bestuur besloten deze berekeningswijze in te voeren.

De IBNR wordt ultimo jaar berekend als de som van de premie arbeidsongeschiktheidspensioen van de laatste twee boekjaren ter dekking van de kosten van de ingang van arbeidsongeschiktheidspensioen. De premie arbeidsongeschiktheidspensioen is gelijk aan de bruto herverzekeringpremie voor het arbeidsongeschiktheidspensioen met een korting van 30%. In 2017 was de vrijval in verband met de nieuwe wijze van berekening € 1,256 miljoen. In 2017 is de IBNR bijgesteld naar € 1,354 miljoen (2016: € 2,610 miljoen). Er heeft géén onttrekking in 2017 plaats gevonden.

Beleggingen Premiedepot

Als onderdeel van de financieringsafspraken met de werkgevers is een premiedepot gevormd dat kan worden gebruikt om de opbouw van actieve deelnemers aan te vullen indien de van de werkgevers ontvangen premie niet voldoende is. Indien er meer premie wordt ontvangen dan nodig is voor de opbouw van de actieve deelnemers (de kostendekkende premie) dan wordt het meerdere toegevoegd aan het premiedepot. Van de totale doorsneepremie van 33,2% is 29,2% beschikbaar voor pensioenopbouw en 4% voor kosten, risicokoopsom DC en solvabiliteitsopslag over bruto UOP-stortingen.

Het beleggingsbeleid van het premiedepot is gebaseerd op het zoveel mogelijk afdekken van het renterisico dat wordt gelopen bij de bepaling van de premie. Dit renterisico wordt veroorzaakt door het feit dat de RTS (rentetermijnstructuur) per 31 december van een gegeven jaar bepalend is bij de bepaling van de kostendekkende premie. Kort gezegd: een daling van de rente resulteert in een stijging van de benodigde premie en vice versa. Er is geen cap gezet op de maximale omvang van het premiedepot, wel zal in 2019 een evaluatie plaatsvinden.

Het premiedepot wordt niet meegenomen in de berekening van de dekkingsgraad. Deze scheiding zal zo strikt mogelijk worden doorgevoerd. Op grond daarvan kan het premiedepot ook niet worden aangewend ter algemene verbetering van de dekkingsgraad. De stand van het premiedepot was eind 2016 € 21,297 miljoen. Over 2017 is € 5,991 miljoen aan het premiedepot onttrokken. Het behaalde beleggingsrendement minus kosten bedraagt € 1,577 miljoen negatief in 2017. De stand van het premiedepot was eind 2017 € 13,729 miljoen.

Toeslagverlening / indexatie

De toeslagverlening is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds. De toeslagverlening is voorwaardelijk. Het bestuur besluit jaarlijks in januari of de pensioenen per 1 februari geïndexeerd kunnen worden. Voor gewezen en gepensioneerde deelnemers wordt gerefereerd aan het bruto CPI, gemeten over een 12 maand-gemiddelde. Voor een besluit tot indexatie van de pensioenen van de actieve deelnemers wordt door het bestuur teruggekeken naar de laatste salarisronde. Uitgaande van het toeslagbeleid, waarbij gekeken wordt naar de marktwaarde van de verplichtingen, was de dekkinggraad voldoende om per 1 februari 2017 een toeslag toe te kennen van 0,28% aan de gewezen en gepensioneerde deelnemers. De prijsindexatie was 0,30%. Actieve deelnemers kregen een toeslag van 0,94%. De initiële salarisaanpassing per 1 april in 2016 was 1,00%.

Het bestuur heeft in januari 2018 besloten om per 1 februari 2018 de inactieve deelnemers een toeslag toe te kennen van 1,40% en de actieve deelnemers van 0,75%. De prijsinflatie was eveneens 1,40% en de laatste salarisronde 0,75%.

Kosten

Kostentransparantie

De aandacht voor kosten is de laatste jaren sterk toegenomen, net zoals helaas het kostenniveau van het pensioenfonds zelf. De besturing van een pensioenfonds als een financiële instelling brengt met zich mee dat niet alleen op zorgvuldige en solide wijze invulling gegeven moet worden aan het beheer van het vermogen en de uitvoering van de administratie maar ook van de governance, compliance, risicomanagement, uitbesteding, IT, communicatie, investeringen in digitalisering en controle. Daarbij hebben pensioenfondsen te maken met wijzigende wetgeving, verdere digitalisering en toenemende druk van toezichthouders. Het bestuur verwacht dat kosten blijven toenemen de komende jaren.

De focus op enkel kosten per deelnemer is een beperkte benadering. Het uiteindelijke pensioenresultaat voor de deelnemer is leidend voor het bestuur. Daarbij is het zaak de kosten ook in de context te zien van bijvoorbeeld het percentage van de totale premie, het door deelnemers beleefde serviceniveau en de complexiteit van de regeling. Voornamelijk stakeholders hierbij zijn de aangesloten werkgevers, die uiteindelijk bepalen waar ze hun pensioentoezegging onderbrengen en daarbij zelf een afweging maken. Daarbij kunnen er ook vanuit de werkgever andere overwegingen meespelen om de pensioenregeling uit te besteden aan het eigen ondernemingspensioenfonds zoals strategische redenen, arbeidsvoorwaardelijke redenen, ontwikkelingspotentie voor medewerkers die in het fondsorganen deelnemen en kennisdeling.

Het bestuur heeft in haar missie opgenomen dat uitdrukkelijk op de uitvoeringskosten gelet wordt en kiest expliciet voor eenvoud en beheersbaarheid door wijzigingen in regelingen zoveel mogelijk voor een ieder te laten gelden. Verder is sprake van een hands on cultuur onder bestuursleden en directie waarbij terughoudend wordt omgegaan met inhuur van consultants. Ook wordt optimaal gebruik gemaakt van kennis binnen Robeco, zoals op het gebied van risicomanagement en compliance.

Het pensioenfonds rapporteert op jaarbasis aan DNB gedetailleerd welke kosten het pensioenfonds heeft gemaakt voor de verschillende onderdelen. Tevens adviseert de Pensioenfederatie over de wijze waarop kosten op een inzichtelijke wijze in het jaarverslag kunnen worden gepresenteerd. In deze paragraaf worden de belangrijkste kostencomponenten toegelicht. De Richtlijn van de Pensioenfederatie adviseert om de kosten op te breken in verschillende categorieën waarvan de opdeling in kosten van pensioenbeheer en vermogensbeheer de meest relevante scheiding is. Kosten van pensioenbeheer representeren alle kosten voor het voeren van een adequate deelnemersadministratie inclusief advies- en bestuurskosten. Deze kosten zijn vrijwel allemaal direct terug te herleiden uit de financiële administratie van het pensioenfonds. Kosten van vermogensbeheer geven inzicht in de kosten die aan vermogensbeheer kunnen worden toegerekend en deze zijn deels gebaseerd op kosten die rechtstreeks aan het pensioenfonds worden doorbelast maar hierin zitten ook kosten die indirect aan vermogensbeheer kunnen worden toegerekend omdat ze door een beleggingsfonds zijn betaald.

Onderstaand overzicht geeft de relevante kengetallen weer over de jaren 2015 tot en met 2017.

Kengetallen Kosten	2017	2016	2015
Uitvoeringskosten per deelnemer	€ 729,48	€ 692,99	€ 616,51
Uitvoeringskosten in % van de kostendekkende premie	3,6%	4,1%	3,3%
Vermogensbeheerkosten (in bps)	40 bps	33 bps	33 bps
Transactiekosten (in bps)	13 bps	9 bps	13 bps
Bewaren en fiduciair beheer (in bps)	11 bps	11 bps	12 bps
Portefeuille rendement	4,6%	10,8%	0,3%

Kosten van het pensioenbeheer

Op grond van artikel 45a PW en artikel 10b Besluit uitvoering Pensioenwet worden de kosten van pensioenbeheer opgenomen als totaalbedrag en als bedrag per actieve deelnemer en pensioengerechtigde.

In 2017 bedragen de kosten van de uitvoering van de regeling € 729,48 per deelnemer (2016: € 692,99). De pensioenbeheerkosten bestaan voornamelijk uit kosten voor administratieve verrichtingen (pensioentoekenningen, betalen uitkering, verwerken waardeoverdrachten, etc.), controle- en advieskosten, bestuurskosten en overige kosten (o.a. heffingen van de toezichthouders, website-kosten, drukwerk UPO's).

Wanneer de pensioenbeheerkosten over het totaal aantal deelnemers verdeeld wordt, inclusief gewezen deelnemers, zijn de uitvoeringskosten in 2017 per deelnemer € 277,42 (2016: € 271,47).

De kosten voor pensioenbeheer hebben grotendeels een vast karakter. Voor kosten van governance, advies, communicatie, financiële administratie en jaarwerk (inclusief controles) is er nauwelijks een relatie tot het aantal deelnemers. Echter ook voor de rechtenadministratie zijn de kosten grotendeels vast omdat deze in hoge mate IT-en proces-gerelateerd zijn. Te concluderen is dat de omvang van het aantal deelnemers beperkt invloed heeft op de totale kosten maar een wezenlijke impact heeft op de presentatie van de kosten per deelnemer. Dit blijkt ook uit onafhankelijke benchmarkrapportages van IBI en Kasbank. Het aantal deelnemers binnen de gehanteerde peergroups verschilt nogal. Bijvoorbeeld in de benchmarkrapportage van IBI over 2016 hebben de peergroups gemiddeld ca. 3000 deelnemers (actieven en gepensioneerden) waar dat bij pensioenfondsen Robeco ca. 1000 deelnemers betreft. Genormaliseerd naar deelnemersaantallen liggen de pensioenbeheerkosten licht lager dan bij vergelijkbare pensioenfondsen. Pensioenfondsen Robeco deelt daarbij geen kosten toe, zoals bestuurs- of jaarwerkkosten, aan het vermogensbeheer. Pensioenfondsen Robeco maakt wel gebruik van capaciteit van de werkgever, hetgeen niet tot uiting komt in de pensioenbeheerkosten. Dit geldt bijvoorbeeld voor het parttime bestuursbureau.

Onderstaand is een tabel opgenomen met daarin de ontwikkeling van de relevante kostensoorten en het aantal deelnemers per jaar. Deze tabel geeft laat de daling/stijging van de kosten per categorie zien. De kosten zijn in 2017 ten opzichte van 2016 op bijna alle posten licht gestegen, uitgezonderd de post bestuurskosten. In 2016 waren deze hoger vanwege de wervingskosten voor een nieuw lid van de Raad van Toezicht. Deze kosten zijn echter niet evenredig gedaald vanwege een tijdelijke uitbreiding van de Raad van Toezicht van 3 naar 4 leden.

De administratiekosten zijn licht toegenomen vanwege onder meer de implementatie van een nieuw opbouwpercentage, het updaten van de standaardcommunicatie door Achmea Pensioenservices naar heldere taal en de jaarlijkse indexatie van de tarieven. Er is in 2017 extra veel aandacht geweest voor communicatie via vernieuwing van brochures en nieuwsbrieven, hetgeen ook tot uiting is gekomen in de kosten. Overige kosten zijn gestegen door onder meer hogere bijdrages voor extern toezicht.

Overzicht tabel uitvoeringskosten:

Uitvoeringskosten (per deelnemer)	2017	2016	2015
Bestuurskosten (x € 1.000)	83	94	71
Administratiekosten (x € 1.000)	410	399	370
Controle- en advieskosten (x € 1.000)	138	130	123
Communicatiekosten (x € 1.000)	65	54	15
Overige kosten (x € 1.000)	44	39	34
Totale uitvoeringskosten (x € 1.000)	740	716	613
Aantal deelnemers (actieve en gepensioneerde deelnemers)	1.015	1.033	995
Kosten per deelnemer	€ 729,48	€ 692,99	€ 616,51

Verklaring bestuurskosten

Verreweg de meeste bestuursleden staan op de loonlijst van de aangesloten werkgevers. Zolang kosten niet ten laste gaan van het pensioenfondsrendement maar betaald worden door de werkgevers worden die niet als kosten meegenomen in deze vergelijking. Het bestuurslid namens de pensioengerechtigden en zijn plaatsvervanger staan niet op de loonlijst van de aangesloten werkgever. Zij ontvangen van het pensioenfonds elk een vergoeding. Deze kosten zijn meegenomen onder bestuurskosten evenals de vergoeding die aan de leden van de Raad van Toezicht wordt betaald.

Kosten vermogensbeheer

Het pensioenfonds volgt de adviezen van de Pensioenfederatie bij het transparant maken van de kosten voor vermogensbeheer en de transactiekosten. Indien aanwezig en tegen redelijke inspanning te verkrijgen wordt gebruik gemaakt van de werkelijke kosten. Anders worden schattingen gebruikt op basis van ervaringscijfers of adviezen van de Pensioenfederatie. Ieder jaar wordt een volledige uitsplitsing gemaakt naar de verschillende beleggingscategorieën zoals voorgeschreven door DNB.

De vermogensbeheerkosten van het pensioenfonds bedragen 0,64% (2016: 0,54%) van het gemiddeld belegd vermogen. Deze totale kosten zijn te splitsen in:

- | beheerskosten, kosten voor de belegging in de beleggingsportefeuilles 0,40% (2016: 0,34%),
- | de directe en indirecte transactiekosten 0,13% (2016: 0,09%) en
- | de kosten voor bewaring en fiduciair management 0,11% (2016: 0,11%).

De hoogte van de vermogensbeheerkosten wordt voor een groot deel bepaald door de spreiding van het vermogen, de zogenaamde asset allocatie, over de verschillende beleggingscategorieën. Bij het vaststellen van de kosten is gebruik gemaakt van de contractuele afspraken, prospectussen en facturen om een zo volledig mogelijk beeld te verkrijgen. Onderstaande tabel geeft inzicht in de vermogensbeheer kosten per asset categorie in relatie tot het feitelijk en relatieve rendement van die categorie.

Vermogensbeheer- kosten per beleggingscategorie	2017			2016			2015		
	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)	Beheer- kosten (%)	Feitelijk rendement (%)	Exces return (%)
Aandelen	0,27	8,90	1,60	0,25	10,80	0,20	0,28	11,20	0,30
Vastrentend (inclusief duration overlay)	0,24	-3,30	0,00	0,23	11,80	0,60	0,24	-0,80	0,60
Private Equity (incl.performance fee)	8,51	-5,60	-16,10	3,66	0,80	-14,90	3,02	16,40	3,00
Hedgefonds (incl.performance fee)	2,70	3,40	0,50	2,21	5,90	3,00	1,98	-1,20	-4,30
Subtotaal gemiddelde vermogensbeheer- kosten	0,40 (excl. 0,13 transactie kosten)	4,60	-0,20	0,34 (excl. 0,09 transactie kosten)	10,80	-0,40	0,33 (excl.0,13 transactie ksten)	0,20	-0,30

De fiduciaire kosten en overige kosten fonds (voornamelijk bewaar- en administratievergoeding)

De fiduciaire kosten en overige kosten	2017	2016	2015
	0,09% fiduciair en 0,02% bewaarloon	0,09% fiduciair en 0,02% bewaarloon	0,10% fiduciair en 0,02% bewaarloon

Verklaring dalingen / stijgingen 2017-2016

De beheervergoeding is voor de traditionele asset categorieën over de gehele linie stabiel ten opzichte van 2016. De hogere procentuele fee op totaal niveau wordt met name veroorzaakt door de hogere prestatie gerelateerde vergoedingen uit hoofde van beleggingen in Private Equity (Robeco) en Hedgefonds (GMO). Bijvoorbeeld de beheerskosten voor Private Equity (inclusief performance fee) maken dit jaar zo'n 20% uit van de totale beheerskosten (inclusief performance fee). De performance fee voor Private Equity lijkt vreemd in vergelijking met het feitelijk jaarrendement van -5,60%. Dit wordt echter veroorzaakt doordat het rendement zoals getoond een euro rendement is en het resultaat gemeten wordt in USD en ver boven de 10% lag. Het belang in Private Equity wordt afgebouwd.

Daar waar mogelijk zijn ook de transactiekosten van de indirecte beleggingen meegenomen. De focus ligt hierbij op de in- en uitstap vergoedingen die het pensioenfonds moet betalen (2017: 0,01%) en schattingen van de transactiekosten die binnen het beleggingsfonds zijn gemaakt als onderdeel van de gevolgde strategie (2017: 0,12%).

De transactiekosten zijn gestegen ten opzichte van 2016 (9 bps) wat met name komt omdat er vanaf 2018 wordt gewerkt met de kostenrapportages die fondsen in het kader van MIFIDII moeten opstellen. De gerapporteerde kosten voor het fonds van PIMCO (73 bps) bleken bijvoorbeeld fors hoger dan de schattingen die in 2016 zijn gebruikt voor dit fonds (8 bps). Het bestuur juicht de kosten transparantie toe die in het kader van MIFIDII verbeterd is.

Aansluiting kosten bestuursverslag en jaarrekening

De kosten van het pensioenbeheer zijn rechtstreeks te relateren aan de verantwoorde kosten in de jaarrekening op pagina 108 onder de rubriek "15. Uitvoeringskosten" .

De kosten van vermogensbeheer zijn niet rechtstreeks uit de jaarrekening te halen omdat het fonds grotendeels gebruik maakt van fondsen waarin de management fee rechtstreeks uit de NAV wordt betaald. Onderstaande tabel toont de verbijzondering van de totale vermogensbeheerkosten à € 4,052 miljoen die overeenkomen met het genoemde percentage van 0,41% in de kostenparagraaf van het bestuursverslag. Tevens worden de in de jaarrekening verantwoorde kosten vermogensbeheer à € 1,734 miljoen gespecificeerd. Deze kosten zijn verantwoord op pagina 106 onder de rubriek "11. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen". De kolommen verschillen en verklaringen laten zien waar de verschillen uit bestaan ten opzichte van de kosten verantwoord in het bestuursverslag.

(x € 1.000)	bestuursverslag	jaarrekening	verschil	verklaringen
-------------	-----------------	--------------	----------	--------------

Directe kosten vermogensbeheer

* beheerkosten	1.947	1.046	902	# 1 #
* performance gerelateerde kosten	610	-	610	# 2 #
* transactiekosten	807	-	807	# 3 #
subtotaal	3.364	1.046	2.318	

Overige vermogensbeheerkosten

* fiduciair beheer	554	554	-	
* bewaarloon	96	96	-	
* advieskosten vermogensbeheer	34	34	-	
* overige kosten	4	4	-	
subtotaal	688	688	-	

Totale kosten vermogensbeheer	4.052	1.734	2.318	
--------------------------------------	--------------	--------------	--------------	--

1 # Het verschil betreft fondsen die de fee rechtstreeks ten laste van het onderliggende fonds brengen en die niet apart factureren.

2 # en # 3 # Deze kosten zijn direct ten laste van het onderliggende fonds gebracht.

Kosten vermogensbeheer risico deelnemers

De kosten voor het portefeuillebeheer voor risico deelnemers zijn sterk afhankelijk van de gekozen beleggingsmix. Deelnemers hebben namelijk de keuze om zelf hun eigen portefeuille samen te stellen. Het merendeel van de deelnemers (80%) kiest voor de leeftijdsafhankelijk adviesmixen die naarmate de leeftijd hoger wordt minder in zakelijke waardes en meer in vastrentende waardes beleggen. De adviesmixen beleggen in fondsen van Robeco en hiervoor heeft het pensioenfonds vaste fees afgesproken per fonds.

De totale kosten van deze mixen bedragen tussen 0,19% en 0,45%. Het betreft hier dan de zogenaamde total expense ratio (TER) en bevat naast management fees ook service fees en overige kosten. Kortom alle kosten die de deelnemer betaalt om te beleggen in de beschikbare premieregelingen van het pensioenfonds.

PENSIOENPARAGRAAF

Regelingen

Binnen het pensioenfonds bestaan de volgende regelingen:

1. Pensioenregeling (basis);
2. Prepensioenregeling;
3. Individueel aanvullende regeling.

De regeling is een getrapte regeling; tot een bepaald inkomensniveau is er sprake van een vaste ambitie (defined benefit), boven dit inkomensniveau stelt de werkgever een premie beschikbaar (defined contribution) voor de bruto of netto opbouw van een pensioenkapitaal.

De volgende kenmerken van de regeling zijn van toepassing:

- ┆ Middelloonregeling tot een maximum van salarisschaal 100 (2017: € 80.795).
- ┆ Boven het maximum van schaal 100 geldt een beschikbare premie die echter ook als loon kan worden uitbetaald.

Conform een fiscale staffel stelt de werkgever een percentage van het salaris dat uitstijgt boven schaal 100 (de excedentgrondslag) aan premie voor de opbouw van excedentpensioen beschikbaar. De premie kan, voor zover fiscaal toegestaan, worden gestort op een zogenaamde 'bruto UOP - rekening' of worden toegevoegd aan het bruto salaris. Voor het salaris boven € 103.317 (2017) kan gestort worden op een zogenaamde 'netto UOP-rekening'.

- ┆ Pensioenrichtleeftijd: de eerste dag van de maand waarin de 67 jarige leeftijd wordt bereikt. De deelnemer heeft de mogelijkheid om het pensioen eerder of, in overleg met de werkgever, later in te laten gaan.
- ┆ Pensioengevend inkomen: 12 maal het vaste maandsalaris, vermeerderd met de vakantietoeslag tot het gemaximeerde bedrag van einde schaal berekend op full time basis. Een eventueel van toepassing zijnde 13de maand is met ingang van 2014 onderdeel van het pensioengevend inkomen.
- ┆ Franchise: € 13.500.
- ┆ Opbouwpercentage ouderdomspensioen: 1,875%.
- ┆ Partnerpensioen (opbouw) 70% van het ouderdomspensioen.
- ┆ Wezenpensioen (risico) 14% van het ouderdomspensioen.
- ┆ Het pensioenfonds kent een voorwaardelijke toeslagambitie van 90% van de inflatie op langere termijn.
- ┆ De financiering is sinds 2014, gebaseerd op CDC (Collective Defined Contribution). Daarbij is, bij een ongewijzigde opbouw, de premie voor een periode van 5 jaar gefixeerd. Daarnaast heeft de aangesloten werkgever een premiedepot gestort waaruit kan worden geput indien de kostendekkende premie hoger is dan de ontvangen premie, zodat de kans dat toch de gewenste pensioenopbouw kan plaatsvinden wordt vergroot.

In de opbouwfase ligt bij de beschikbare premiereregeling het beleggingsrisico geheel bij de (gewezen) deelnemer. Door het aanbieden van life cycling kan de deelnemer het beleggingsbeleid laten invullen door het pensioenfonds. Er wordt dan deelgenomen in het beleggingsbeleid zoals dat door het pensioenfonds wordt geadviseerd. Hierbij wordt het beleggingsrisico voor de deelnemer teruggebracht naarmate zijn resterende beleggingshorizon korter wordt. De deelnemer kan ervoor kiezen om zelf het beleggingsbeleid in te vullen, in dit geval draagt de deelnemer de verantwoordelijkheid voor de gemaakte beleggingskeuzes. De deelnemer dient dan wel een doelrisicoprofiel in te vullen. RIAM zal dan de portefeuille monitoren en de deelnemer informeren.

Ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving

De fiscale pensioenrichtleeftijd is per 1 januari 2018 verhoogd van 67 naar 68 jaar. Het bestuur heeft de voorkeur uitgesproken om de pensioenleeftijd voor de pensioenregeling nu op 67 te houden.

De voornaamste reden was erin gelegen dat er in praktijk nog geen AOW ingaat voor gepensioneerden op leeftijd 68 en de impact van de administratieve conversie. De pensioenleeftijd maakt onderdeel uit van de pensioentoezegging. De werkgever en OR hebben de afspraak gemaakt om de pensioenleeftijd op 67 te houden en het opbouwpercentage te verlagen naar 1,738%.

Beleid ten aanzien van toeslagverlening/indexatie

Het toeslagbeleid is gebaseerd op toekomstbestendige toeslagverlening. De hoogte van de toeslag is afhankelijk van de beleidsdekkingsgraad en de toeslagambitie. Het pensioenfonds waardeert op marktrente en kijkt ook naar de beleidsdekkingsgraad op marktrente bij te nemen besluiten over toeslagen. In de financiële paragraaf (pagina 42) wordt dit nader toegelicht. Voor de deelnemers is de maatstaf gelijk aan de algemene loonontwikkeling van de werkgever zoals in de loonronde per april in het voorafgaande jaar is verrekend; voor de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden is de maatstaf gelijk aan de niet geschoonde CBS-consumenten-prijnsindex alle huishoudens, waarbij het voortschrijdend gemiddelde inflatiecijfer van de laatste 12 maanden van het afgelopen kalenderjaar als uitgangspunt dient. Op basis van verschillende studies heeft het bestuur vastgesteld dat een indexatie-ambitie van 90% realistisch is voor de komende jaren.

De toeslag wordt toegekend volgens de volgende methodiek:

In lijn met het FTK zal in het toeslagbeleid niet vastgehouden worden aan een vaste bovengrens voor volledige indexatie. De achterliggende gedachte is dat de doorgevoerde indexatie onder het FTK naar verwachting toekomstbestendig moet zijn. De ondergrens is 110% op marktrente, met de kanttekening dat dit niet meer de actuele dekkingsgraad is, maar de beleidsdekkingsgraad. Bij een hoge inflatie/loonronde zal de beleidsdekkingsgraad hoger moeten zijn om volledig te kunnen indexeren. Begin van elk jaar wordt berekend bij welke indexatiedekkingsgraad per 1 januari volledig geïndexeerd kan worden. Als de beleidsdekkingsgraad tussen de 110% en de indexatiedekkingsgraad in ligt zal pro rata worden geïndexeerd. De toegekende verhoging kan niet meer zijn dan op basis van de FTK regelgeving toegestaan is. In deze regelgeving wordt gebruik gemaakt van de UFR.

Premiebeleid

Met de werkgevers is een vaste premie voor een periode van 5 jaar overeengekomen, ingaande 1 januari 2014. Vanaf 1 januari 2014 is de premie vastgesteld op 37% van de pensioengrondslag. Hiervan is 4% ter dekking van overige elementen zoals de risicokoopsom voor het excedent-UOP, de solvabiliteitsopslag over inleg in de bruto UOP-regeling en een opslag voor kosten.

De premie is exclusief de beschikbare premiereregeling, de premie voor voortzetting opbouw gedurende de arbeidsongeschiktheid (elipsLife-premie) en de kosten voor invoering en onderhoud van de Netto UOP-regeling.

Gedurende de 5 jaar periode kan een aanpassing van de hoogte van de pensioenpremie alleen plaatsvinden indien het per 1 januari 2014 geldende fiscale maximum van 2,15% opbouw verder wordt verlaagd als gevolg van wettelijke wijzigingen. Het pensioenfonds zal in dat geval een aangepaste pensioenpremie berekenen aan de hand van de uitgangspunten in de uitvoeringsovereenkomst.

Deze situatie heeft zich in 2015 voorgedaan. Het maximale opbouwpercentage in de basisregeling is aangepast tot het wettelijk maximum van 1,875%. Voor 2015 tot en met 2018 geldt dat uitgaande van gelijkblijvende omstandigheden de premie uitkomt op 33,2%. Per 1 januari 2018 is de fiscale ruimte voor pensioenopbouw gewijzigd hetgeen resulteert in een verlaging van het opbouwpercentage naar 1,738%. De premie blijft in 2018 conform afspraak tussen de werkgevers en OR echter ongewijzigd op 33,2%.

BELEGGINGSPARAGRAAF

Het bestuur vraagt ieder jaar aan de deskundigen van de uitvoerder RIAM om een verslag op te stellen. Het bestuur beoordeelt deze paragraaf alvorens hij wordt opgenomen als integraal onderdeel van het jaarverslag.

Terugblik economie en financiële markten

Het jaar 2017 bleek het jaar waarin de globale economie een duidelijke wending nam richting sterke, gesynchroniseerde groei. Na een lange episode van negatieve groeiverrassingen, vielen de realisaties in het algemeen positief uit in de eerste helft van 2017. Veel vertrouwensindicatoren bereikten nieuwe records in de tweede helft van 2017. De vrees voor langdurige stagnatie smolt weg tegen de achtergrond van een reële groei van de wereldeconomie van 3,6% in 2017.

De opleving in producenten- en consumentenvertrouwen in combinatie met de aantrekkende wereldhandel en investeringen ondersteunde wereldwijd de economische groei. Ondanks oplopende bezettingsgraden bleef inflatie opvallend gematigd en onder de centrale bank doelstellingen. Terwijl bedrijfswinsten een stevige opmars maakten, bleven loonstijgingen bovendien duidelijk achter bij het herstel in de arbeidsmarkt. Dit kan deels worden verklaard door het bestaan van 'verborgen werkloosheid', de toename van deeltijdarbeid en verdergaande automatisering. In combinatie met dalende olieprijsen gedurende de eerste helft van 2017 bleef de algehele inflatie gematigd, wat een gunstig effect had op de reële koopkracht van de consument.

De afwezigheid van inflatiedruk gaf centrale banken speelruimte om de ruimhartige geldpolitiek te continueren. Er is nog geen sprake van een zichzelf versterkende loon-prijsspiraal. In de Verenigde Staten bleef de kerninflatie op 1,5% steken. Desondanks verhoogde de Federal Reserve (Fed) de beleidsrente driemaal met verwijzing naar de voortgaande verkrapting op de arbeidsmarkt. Tevens werd een begin gemaakt met het inkrimpen van de eigen balans door gedeeltelijk aflossingen op in portefeuille gehouden obligaties niet te herinvesteren. Op haar beurt verminderde de Europese Centrale Bank (ECB), de maandelijkse aankopen van obligaties in de loop van 2017 van € 60 miljard per maand naar € 30 miljard per maand. ECB-bestuursleden deelden een toegenomen vertrouwen dat inflatie in staat is om terug te keren naar niveaus die consistent zijn met de inflatie doelstelling van "dichtbij, maar onder 2%". Tegelijkertijd verklaarde de ECB de beleidsrentes ongewijzigd te houden tot geruime tijd na het beëindigen van het opkoopprogramma.

Vanuit het perspectief van financiële markten bezien zal 2017 de geschiedenisboeken ingaan als een jaar van uitzonderlijke rust. De volatiliteit van de S&P 500 index was zeer laag; dagelijkse koersbewegingen bleven beperkt, maar de opeenstapeling van kleine dagwinsten leidde tot dubbelcijferige rendementen voor veel beurzen. Het was daarmee een uitstekend jaar voor aandelenmarkten, met een lokaal rendement voor de index voor ontwikkelde markten van 18,5%. Aandelen uit opkomende landen noteerden een lokaal rendement van 30,6%.

Obligatiekoersen bewogen matig in de loop van 2017, de 10-jaars staatsobligatierente in de Verenigde Staten bleef binnen een bandbreedte van 2,0% en 2,6%. Ondanks de voortzetting van het ruime geldbeleid door de Europese Centrale Bank steeg de Duitse 10-jaarsrente met circa 0,20%-punt naar bijna 0,4% eind 2017. De aanhoudende economische groei in combinatie met een vooralsnog gematigde inflatie pakte in 2017 gunstig uit voor bedrijfsobligaties. Hoogrentende bedrijfsobligaties noteerden een plus van circa 7,0%.

Meer kredietwaardige bedrijfsobligaties bleven daarbij achter, met een totaalrendement over 2017 van 2,4%. Obligaties van opkomende markten genoteerd in lokale valuta hadden gemeten in euro's een tegenvallend rendement van 1,0%. Dit werd veroorzaakt door een sterke euro appreciatie versus vreemde valuta.

Performance

De hieronder gepresenteerde performancecijfers zijn de netto performancecijfers, dat wil zeggen de performance cijfers zijn verminderd met beheerfees en andere kosten zoals bewaarloon. In termen van absoluut beleggingsrendement was 2017 een goed jaar. De portefeuille behaalde (na kosten) een rendement van bijna 4,6%. Dit was 0,2% minder dan het benchmarkrendement. De matchingportefeuille leverde een belangrijke bijdrage aan de underperformance. Deze is echter iets vertekend wegens het effect van een feestdag op 2 januari 2017, waardoor de waardering van het LDI-fonds niet op hetzelfde moment heeft plaatsgevonden als de benchmark. De allocaties naar opkomende markten en Private Equity hadden eveneens een negatieve bijdrage aan het relatief resultaat.

Over de afgelopen 3 jaar bedroeg het rendement 5,2% op jaarbasis, vrijwel gelijk aan dat van de benchmark. De afgelopen 3 jaar waren met name de resultaten van het Robeco Quant Developed Markets aandelenfonds zeer goed. De allocatie leverde een belangrijke bijdrage aan het totale selectieresultaat van 0,8% (cumulatief). De strategische keuze om het valutarisico af te dekken heeft de afgelopen jaren negatief uitgedrukt op het rendement; de volatiliteit is echter wel verminderd. Het bestuur constateert dat de track records na kosten van bijna alle managers over de afgelopen 3 jaar goed zijn.

De genoemde cijfers in deze paragraaf betreffen alleen de performance cijfers voor de portefeuille voor risico pensioenfondsen, exclusief de beleggingen premiedepot.

Totale portefeuille (netto rendementen)

In het jaar 2017 was het rendement op de portefeuille 4,6%, de benchmark rendeerdde 4,8%.

	Belegd vermogen (per ultimo in €mio)	Portefeuille- rendement (%)	Benchmark- rendement (%)
2017	643,6	4,6	4,8
2016	603,7	10,8	10,7
2015	536,0	0,3	0,2
2014	522,4	22,3	21,7
2013	377,7	4,4	5,1

De underperformance van het fondsrendement ten opzichte van de benchmark komt in 2017 voornamelijk op het conto van de beleggingen in Emerging Markets (aandelen en obligaties), Private Equity en de matchingportefeuille. De beleggingen in het Enhanced Index fonds en bedrijfsobligaties (zowel investment-grade als high yield) behaalden een beter rendement dan de benchmarks die het pensioenfondsen voor deze allocaties hanteert.

5YR track record	Portefeuille- rendement	Benchmark- rendement
Cumulatief 2013-2017	48,6	48,7
Gemiddeld per jaar	8,2	8,3

Zakelijke waarden

Onderstaand is een overzicht opgenomen van de rendementen (na kosten) van de beleggingen die onder de categorie zakelijke waarden vallen.

Fonds	Rendement	Benchmark	Benchmarknaam
Robeco Quant Developed Markets Equities	8,6%	7,5%	MSCI World
Robeco Inst. Conservative Equity Fonds	4,4%	4,7%	MSCI World MinVol
Lazard Emerging Equity Fonds	12,5%	20,6%	MSCI Emerging Equities
Robeco Emerging Conservative Equity Fonds	12,7%	11,3%	MSCI Emerging Equities MinVol
Transtrend Omnitrend EUR	-2,1% (**)	2,6% (**)	EONIA +3,25%
Standard Life GARS	0,6% (*)	0,2% (*)	EONIA +3,25%
IPM GTAA Systematic Macro Fund	-2,3% (*)	0,2% (*)	EONIA +3,25%
GMO – Systematic Global Macro	8,5%	2,8%	EONIA +3,25%

(*) december 2017

(**) januari – november 2017

Private Equity

De beleggingen in Private Equity vonden plaats via drie fondsen. De in 2017 gerealiseerde rendementen van de drie afzonderlijke fondsen staan vermeld in onderstaande tabel. De allocatie als geheel rendeerde -5,4%. In 2017 zijn de resultaten van deze beleggingscategorie afgezet tegen de MSCI Wereld Small/Mid-Cap Index met een opslag van 2%. De benchmark rendeerde in 2017 10,7%. De drie fondsen zijn in USD genoteerd, waardoor het gerapporteerde rendement wordt gedrukt door de waardedaling van de USD versus de Euro (-12,2%). Het Robeco Institutional Global private Equity I NL Fund zit aan het einde van zijn looptijd. Op dat moment kunnen onderdelen in portefeuille worden afgewaardeerd als er niet snel een koper gevonden kan worden. De resterende onderdelen in portefeuille worden meestal afgewaardeerd op het einde van de looptijd als er niet snel een koper gevonden kan worden. De impact op het resultaat van het pensioenfonds is beperkt

Private Equity Fondsen	Rendement
Robeco Institutional Global Private Equity NL Fund	-32,3%
Robeco Institutional Global Private Equity II NL Fund	-9,0%
Robeco Global Private Equity Fund III	-2,1%

Vastrentende waarden

Onderstaand is een overzicht opgenomen van de rendementen (na kosten) voor de beleggingen die onder de categorie vastrentende waarden vallen.

Fonds	Rendement	Benchmark	Benchmarknaam
Robeco Customized LDI Fund II (*)	-7,6%		(**)
Robeco Euro Credit Fonds	3,2%	2,4%	Barclays Euro Aggregate Corporate Bonds
Standard Life Euro Credit Fonds	2,5%	2,4%	Barclays Euro Aggregate Corporate Bonds
Robeco Global High Yield Fonds	6,5%	5,4%	Barclays US HY + Pan European HY Bonds, 2.5% issuer cap ex Financials (EUR hedged)
PIMCO Emerging Debt Fonds	1,0%	1,2%	JPMorgan GBI-EM Global Diversified Bond Index

(*) Dit beleggingsfonds belegt in langlopende AAA staatsobligaties en Interest Rate Swaps (IRS). De allocatie naar dit fonds is bedoeld ter afdekking van de risico's die het pensioenfonds loopt als gevolg van de marktwaardewaardering van haar verplichtingen.

(**) Het fonds wordt alleen gebruikt voor rentematching en kent geen benchmark.

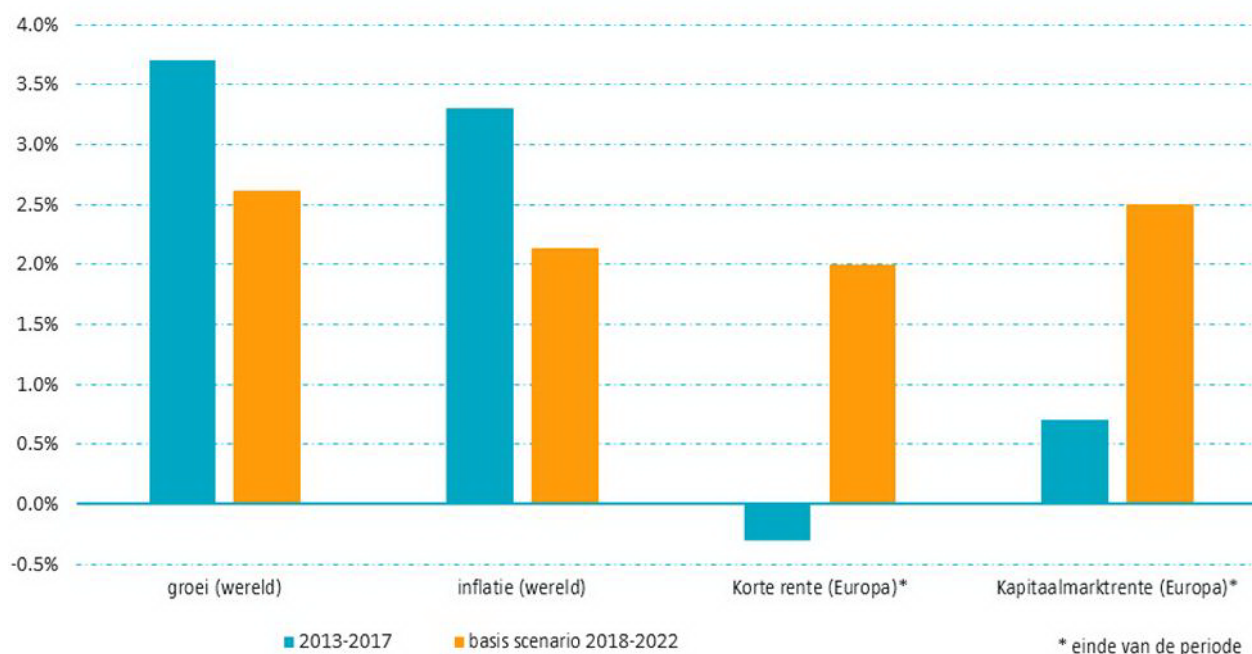
Vooruitzichten

Bij het opstellen van de jaarlijkse beleggingsplannen gebruikt het bestuur de publicatie van de expected returns van de fiduciair beheerder RIAM als input.

RIAM werkt met verschillende scenario's waarbij thans een scenario van (groei)normalisatie het meest waarschijnlijk wordt geacht.

In dit scenario is de verwachting, dat de huidige fase van (groei)normalisatie in de eerste instantie zal aanhouden. Meerdere van de leidende economieën hebben inmiddels het punt bereikt waarbij geïnvesteerd moet gaan worden om de capaciteitsgraad op het gewenste niveau te brengen, terwijl de arbeidsmarkt in diverse regio's als krap kan worden gekenschetst. Loongroei is tot op heden wellicht teleurstellend geweest, maar zal zich met enige vertraging uiteindelijk manifesteren. Het startpunt is dus zeker gunstig, maar dat neemt niet weg dat de kans op een (milde) recessie op termijn is toegenomen. De sterk opgelopen private schulden in China en de structurele erosie van de kredietwaardigheid van het Amerikaanse bedrijfsleven zijn beide factoren die zeker op termijn om een correctie vragen. Zeker, groei en inflatie worden hierdoor geraakt en ook de aandelenmarkten zullen onder druk komen te staan, maar over een middellange periode van vijf jaar moet de impact van een dergelijke 'normale' groei afzwakking niet overdreven worden.

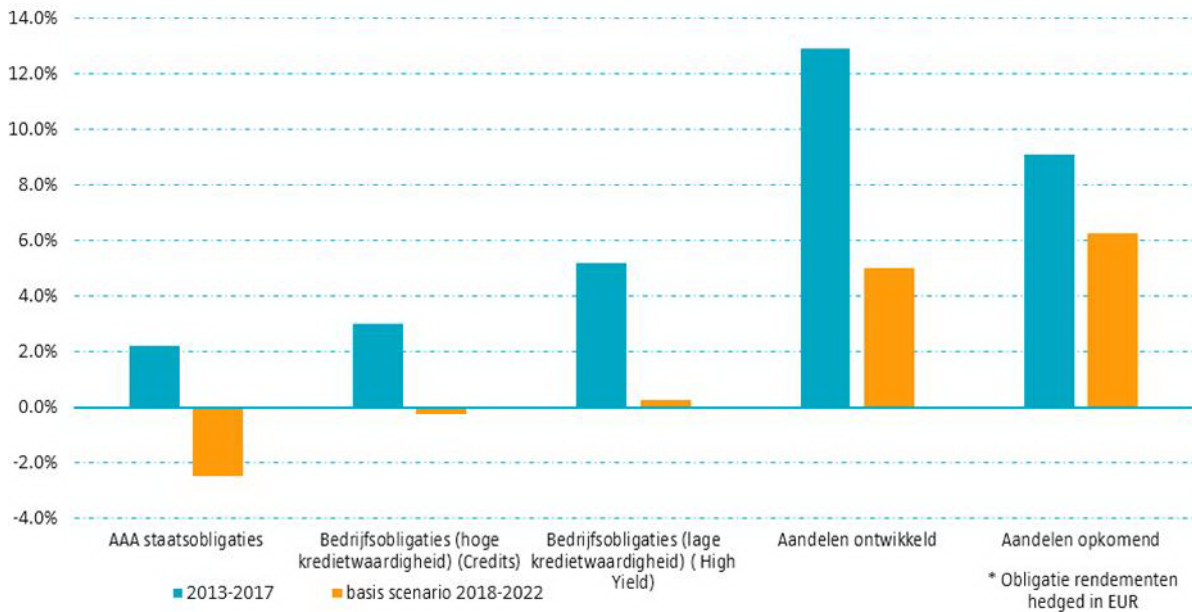
Onderstaande grafiek toont links de gerealiseerde wereldwijde economisch groei en inflatie (op jaarbasis) in de periode 2013-2017 (blauwe balkjes). De oranje balkjes tonen de verwachte wereldwijde economische groei en inflatie (op jaarbasis) voor de periode 2018-2022 in ons basisscenario. In de rechterhelft van de grafiek wordt het niveau van de korte en lange rente weergegeven, zowel eind 2017 (blauw) als de verwachting voor eind 2022 (oranje), eveneens in ons basisscenario.

Bron: Robeco Expected Returns 2018-2022

Financiële markten

Het basisscenario gaat ervan uit, dat de draai die we in de kapitaalmarktrente hebben gezien langzaam maar zeker tot een verdere normalisatie van de rentecurve zal leiden. Met de te verwachte groeivertraging in het achterhoofd en rekening houdend met de vertraagde opbouw van inflatiespanningen, verwachten we dat de Duitse kapitaalmarktrente aan het einde van de vijfjaarsperiode tot 2,5% zal zijn opgelopen, waarmee het gemiddelde rendement voor AAA staatsobligaties op een geannualiseerd verlies van -2,25% zal uitkomen. In absolute termen trekt het negatieve rendement op staatsobligaties ook de te verwachten resultaten in de bedrijfsobligaties naar beneden. Voor aandelen wordt geannualiseerd een lokaal rendement van 5% verwacht voor ontwikkelde landen en 6,25% voor opkomende markten.

Bron: Robeco Expected Returns 2018-2022

Conclusie

Gegeven de conclusie dat de meeste beleggingscategorieën momenteel aan de dure kant zijn, is het niet verwonderlijk dat we voor de komende jaren lagere beleggingsrendementen verwachten dan hetgeen er de afgelopen vijf jaar is verdiend. Toch hoeft dat niet slecht nieuws te zijn voor het pensioenfonds. De dekkingsgraad zal in dit scenario een verbetering laten zien. Weliswaar verwachten we negatieve rendementen op de obligatiebeleggingen, maar omdat het pensioenfonds het renterisico niet volledig heeft afgedekt, zal dit een positief effect hebben op de dekkingsgraad. Het verwachte positieve rendement op aandelen draagt daarnaast een steentje bij aan het herstel van de dekkingsgraad.

FINANCIËLE PARAGRAAF

Samenvatting van de financiële positie van het pensioenfonds en de ontwikkelingen gedurende het jaar (x € 1.000):

Dekkingsgraden

Het pensioenfonds gaat bij de berekening van de dekkingsgraad uit van de marktrente en niet van de UFR. Het pensioenfonds baseert de dekkingsgraad namelijk ook op de marktwaarde van de beleggingen en bezittingen. Het bestuur vindt het daarbij belangrijk dat de beleidsdekkingsgraad op marktrente wordt berekend op basis van juiste tussentijdse financiële informatie.

Pensioenfondsen moeten vanaf 2015 hun beleidsbeslissingen baseren op de zogenaamde beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als een voortschrijdend 12-maands gemiddelde van de actuele dekkingsgraad. Deze beleidsdekkingsgraad is leidend voor besluiten omtrent kortingen, toeslagenbeleid, herstelplan en een tekortsituatie. Bij het vaststellen van de beleidsdekkingsgraad wordt ook gebruik gemaakt van de marktrente. De beleidsdekkingsgraad is in 2017 gestegen van 113,0% naar 128,5%. De voornaamste reden voor de stijging is het resultaat op beleggingen en op marktrente.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is eind 2017 hoger dan de vereiste dekkingsgraad gesteld als vereist eigen vermogen. De beleidsdekkingsgraad, op basis van marktrente en op basis van de DNB-normen (134,5%) zijn eind 2017 beiden hoger dan de vereiste dekkingsgraad op basis van marktrente en op basis van DNB-normen, hierdoor is er geen sprake van een reservetekort en daarom is ook geen sprake van een herstelplan. Eind 2017 is, evenals eind 2016, sprake van een toereikende solvabiliteit.

De beleidsdekkingsgraad, de vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad zijn per jaareinde als volgt:

Ultimo jaar:	2017	2016	2015	2014	2013
	%	%	%	%	%
Beleidsdekkingsgraad RTS	128,5	113,0	118,3	119,6	124,7
Vereiste dekkingsgraad RTS	122,3	120,0	121,0	116,0	118,2
Actuele dekkingsgraad RTS	132,7	121,2	120,5	119,6	124,7
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,0	104,0	104,5	104,4	104,5
Beleidsdekkingsgraad UFR	134,5	123,4	130,3	128,0	
Vereiste dekkingsgraad UFR	122,1	119,8	120,7	117,2	118,2
Actuele dekkingsgraad UFR	137,8	129,8	128,3	138,8	129,3

De actuele dekkingsgraad is de verhouding tussen het totaal belegd vermogen (inclusief belegd vermogen risico deelnemers) ten opzichte van de totale technische voorziening (inclusief technische voorziening voor risico deelnemers). Dit beleid was tot en met 2014 niet verplicht in het kader van de Pensioenwet, maar was een keuze van het bestuur sinds 2009.

Vanaf ultimo 2015 moeten pensioenfondsen de dekkingsgraad berekenen en rapporteren inclusief de beleggingen en voorzieningen voor risico deelnemers.

Het bestuur was al eerder van mening dat deze prudente benadering een reëler beeld geeft van de wettelijke dekkingsgraad.

Vanaf 2015 moet de reële dekkingsgraad per jaareinde worden gerapporteerd aan De Nederlandsche Bank. In de reële dekkingsgraad wordt de verwachte stijging van de prijzen meegenomen als pensioenverplichting. De reële dekkingsgraad ultimo 2017 bedraagt 109,9% (2016: 100,3%).

Ontwikkeling dekkinggraad

	Pensioen- vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand 31 december 2016 inclusief beleggingen en voorziening risico deelnemers	655.520	540.754	121,2%
Beleggingsresultaten	32.430	-20.383	
Premiebijdragen	20.641	16.518	
Uitkeringen	-7.945	-7.935	
Overige	946	-170	
Stand 31 december 2017 inclusief beleggingen en voorziening risico deelnemers	701.592	528.784	132,7%

Ultimo 2017 bedraagt de gemiddelde marktrente 1,44% (2016: 1,18%), uitgaande van de looptijd van de verplichtingen van het pensioenfonds. De gemiddelde rente van 1,44% is gebaseerd op de 1-maands RTS die is bepaald door het omzetten van swap bid koersen naar DNB zero.

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat:

- het pensioenfonds in het boekjaar 2017 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- het pensioenfonds in het boekjaar 2017 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet is gegeven;
- in het boekjaar 2017 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet is aangesteld.

Actuariële analyse van het resultaat

De samenstelling van het resultaat over 2017 en 2016 en de wijzigingen daarin blijken uit het volgende overzicht (x €1.000):

	2017	2016
Resultaat op wijziging rentetermijnstructuur	25.064	-53.119
Resultaat op interest/beleggingen	27.749	63.191
Resultaat op premie	-2.385	-180
Resultaat op uitkeringen	-10	-
Resultaat op waardeoverdrachten	-146	12
Resultaat op toeslagverlening	-2.594	-1.624
Resultaat op overige kanssystemen	1.407	1.181
Wijziging actuariële grondslagen	1.388	6.697
Andere oorzaken	1	52
Resultaat	50.474	16.210

De kostendeekkende en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2017	2016
Kostendeekkende premie	20.641	17.650
Feitelijke premie	15.491	14.963

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt (x €1.000):

	2017	2016
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	16.920	14.263
Uitvoeringskosten	502	478
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.219	2.909
	<u>20.641</u>	<u>17.650</u>

De samenstelling van de feitelijke premies is als volgt (x € 1.000):

	2017	2016
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	16.920	14.263
Uitvoeringskosten	502	478
Financiering toeslagambitie	3.219	2.909
Premiemarge	-5.150	-2.687
	<u>15.491</u>	<u>14.963</u>

In 2017 is een premietekort van €5.991 aan het premiedepot onttrokken. In 2016 is een premietekort van € 3.539 aan het premiedepot onttrokken.

In de financieringsafspraken met de werkgever, ingegaan op 1 januari 2014, is afgesproken;

- | Indien de vaste premie van de werkgever onvoldoende is voor de opbouw in een bepaald jaar, zal dit tekort worden aangevuld uit het premiedepot van het pensioenfonds.
- | Is er sprake van een premieoverschot dan wordt dit toegevoegd aan het premiedepot.

Oordeel van de externe actuaris op de financiële positie

De vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Robeco is voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen ten minste gelijk is aan het vereist eigen vermogen.

Dit oordeel over de vermogenspositie is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

RISICOPARAGRAAF

Introductie

Risicobeheersing is van groot belang voor een pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft dit onderkend en houdt hier op meerdere manieren rekening mee bij de uitvoering van haar activiteiten. Het feit dat risico's onontbeerlijk zijn voor een goed en betaalbaar pensioen, dwingt tot een hoge mate van risicobewustzijn en een geavanceerde risicobeheersing.

In deze risicoparagraaf geven we informatie over risico's door te communiceren over doelstellingen en strategie, risicohouding en -bereidheid, potentiële en opgetreden risico's en het risicomangement van het pensioenfonds. Achtereenvolgens staan we stil bij de ontwikkelingen van het fonds op het gebied van risicomangement en kijken we vooruit naar 2018. Daarnaast geven we een summier beschrijving van het integraal risicomangementbeleid van het pensioenfonds, de kaders en definities en staan we stil bij de diverse risicocategorieën.

De risicohouding van het fonds is door het bestuur bepaald, gebruikmakend van input uit verschillende onderzoeken. Werkgevers en Ondernemingsraad hebben uitgesproken dat het pensioenfonds op lange termijn in staat moet zijn om 90% van de (loon)inflatie te vergoeden in de aanspraken of ingegane pensioenen. Deze risicohouding is door het fonds vertaald in een risicobereidheid voor alle geïdentificeerde materiele risico's, als ook hieraan gekoppelde beheersmaatregelen.

Op basis van de meest recent uitgevoerde haalbaarheidstoets zien we dat we voor alle leeftijdscohorten verwachten hier aan te kunnen voldoen op de lange termijn. Als gevolg van de gestegen dekkingsgraad over 2017 zijn de resultaten ten opzichte van voorgaand jaar ook verder verbeterd.

In een slechtweerscenario - waarbij aandelenmarkten sterk dalen en/of rentes sterk stijgen - zullen we niet in staat zijn om aan de doelstelling te voldoen. Bij de beschrijving van het balansrisico (zie pagina 48) geven we inzicht in de korte termijn impact van marktbevingen op de dekkingsgraad. Het pensioenfonds kan jaarlijks niet indexeren als de beleidsdekkingsgraad daalt onder de 110%. Dit raakt alle deelnemers - actieven, slapers en pensioengerechtigden.

Terugkijkend

In deze sectie staan we stil bij de ontwikkelingen van het fonds op het gebied van risicomangement in 2017.

Analyse risicomangement opzet van het fonds

Begin 2017 is een nadere analyse van het risico management raamwerk van het pensioenfonds door het bestuur in het bestuur besproken. De bevindingen kunnen als volgt samengevat worden:

- | Risicomangement beleid verspreid over documenten
- | Beleid verouderd op sommige gebieden
- | Missende vastlegging van risico tolerantie voor diverse risico's
- | Verouderde risico identificatie: wat zijn de kern risico's waar we actie op moeten ondernemen?
- | Integrale risicorapportage gewenst: monitoring van risico's nu verspreid

Naar aanleiding van de bevindingen zijn diverse acties gedefinieerd. Deze zijn in 2017 uitgevoerd. Zo is er in 2017 één overkoepelend beleidsdocument opgesteld op het gebied van risicomangement, waarin ook de rollen en verantwoordelijkheden met betrekking tot risicomangement zijn beschreven.

In de themasessie van juni 2017 is een start gemaakt met de uitvoering van een risico-identificatie door middel van een analyse. In 2018 zal de strategische risico-inventarisatie verder uitgewerkt worden, wat ook kan leiden tot een herziening van de belangrijkheid van de diverse risico-categorieën.

Risicomanagement raamwerk

In het derde kwartaal 2017 is het risicomanagement raamwerk van het fonds geüpdatet. In het raamwerk komen de governance structuur, de werkwijze en het risicobeheerskader aan bod. Het document vervangt het 'Integraal risico managements beleid' en het 'Risico- en portefeuille framework pensioenfonds Robeco'. De documentatie is up-to-date gebracht. Verwijzingen naar verouderde documenten, als ook beheersmaatregelen die niet meer in lijn zijn met huidige status, zijn verwijderd. Aanvullende – bestaande - beheersmaatregelen zijn opgenomen.

Toegevoegd is een beschrijving van rollen en verantwoordelijkheden met betrekking tot risicomanagement. Tevens is een overzicht toegevoegd van bestaande risicomanagement rapportages. Verder is tegenpartijrisico – voorheen een onderdeel van kredietrisico - toegevoegd als een separaat risico.

Vragenlijst DNB niet-financiële risico's

De Nederlandsche Bank heeft een sectorbrede uitvraag gedaan ten aanzien van niet-financiële risico's. Doel van de uitvraag is het verkrijgen van inzicht in deze risico's en de beheersing ervan bij de instelling en stelt DNB in staat risico gebaseerd toezicht te houden. Deze uitvraag zal jaarlijks herhaald worden. Bij het invullen van de vragenlijst zijn door het pensioenfonds diverse vervolgcacties gedefinieerd om het risicomanagement raamwerk verder aan te scherpen. Deze acties hebben met name betrekking op de controle op de uitbestedingspartners.

Vooruitkijkend

In 2018 worden openstaande punten van het risicomanagement jaarplan 2017-2018 opgepakt. Een belangrijk onderdeel daarvan is het verder uitwerken van het IT risicobeleid. Daarnaast zal veel aandacht uitgaan naar het definiëren en implementeren van benodigde acties die voortkomen uit IORP II.

IT beleid

Informatie- en communicatietechnologie (ICT) is een belangrijk aandachtsgebied voor pensioenfondsen waarin de nodige risico's gelopen worden, bijvoorbeeld als het gaat om betrouwbaarheid van de deelnemersdata. Momenteel is het IT risico gevat in het uitbestedingsbeleid van het pensioenfonds. In 2018 zal een losstaand IT beleid ontwikkeld worden. ICT heeft veel kenmerken van het uitbestedingsbeleid, maar kent toch genoeg specifieke aandachtspunten kent die aparte aanpak rechtvaardigen.

IORP II

Op 13 januari 2017 is de herziene IORP II-richtlijn in werking getreden. De nieuwe regelgeving IORP II moet voor 12 januari 2019 zijn geïmplementeerd in de Nederlandse wet- en regelgeving.

Het doel van de IORP-richtlijn is het tot stand brengen van één Europese pensioenmarkt. IORP II herziet deze IORP-richtlijn en heeft als doel:

- | Het bevorderen van grensoverschrijdende activiteiten.
- | Het verbeteren van de governance en transparantie bij pensioenfondsen.
- | Het uniformeren en verduidelijken van pensioencommunicatie.

Met name het tweede doel zal consequenties hebben voor ons pensioenfonds. De richtlijn introduceert de zogenaamde sleutelfuncties. Dit betreft de onafhankelijke risicomanagement functie, de actuariële functie en de interne audit functie. De facto wordt bij pensioenfondsen het 'three lines of defence' model geïntroduceerd.

In 2018 zullen stappen gemaakt worden om er voor te zorgen dat het pensioenfonds eind van het jaar voldoet aan de nationale IORP II vereisten. Hieronder valt de introductie van de sleutelfuncties, het aanpassen van de governance zodat functiescheiding is gewaarborgd, het inregelen van een eigen risicobeoordeling, het beloningsbeleid in lijn brengen met de richtlijn en het expliciet aandacht schenken aan "ESG-risico's" in het risicomanagement raamwerk.

Integraal risicomanagement beleid

Risicobeheersing is van groot belang voor een pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft dit onderkend en houdt hier op meerdere manieren rekening mee bij de uitvoering van haar activiteiten. Het feit dat risico's onontbeerlijk zijn voor een goed en betaalbaar pensioen, dwingt tot een hoge mate van risicobewustzijn en een geavanceerde risicobeheersing. Daarbij is risicobeheersing altijd een optimaliseringsvraagstuk: wat is de beste verhouding tussen kosten en opbrengsten van risicobeperking?

Stichting Pensioenfonds Robeco hanteert een systematische aanpak om risico's te beheersen. Het doel is daarmee te komen tot integraal risicomanagement. Hierbij gaat aandacht naar de strategische, operationele en financiële risico's die het fonds loopt. Tevens is de aanpak gericht op het stimuleren van het risicobewustzijn van zowel het bestuur als zijn dienstverleners. In dit document is het beleid voor integraal risicomanagement van het pensioenfonds vastgelegd.

De belangrijkste risico's die het pensioenfonds onderkent zijn de financiële risico's en het uitbestedingsrisico. De financiële risico's kunnen er toe leiden dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Daarnaast onderkent het bestuur de risico's die uitbesteding met zich mee brengen. Het pensioenfonds werkt volgens het uitbestedingsmodel waarbij de meeste taken zijn uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners. Dit introduceert het potentiële risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbesteede werkzaamheden niet afdoende gewaarborgd is.

Risicomanagement organisatie

Risicomanagement vindt over volle breedte van het pensioenfonds plaats. De organisatie van risicomanagement bij het pensioenfonds kan in grote lijnen als volgt worden weergegeven:

1ste beheersingslijn

Het bestuur en de directeur van het bestuursbureau zijn verantwoordelijk voor het beheersen van de risico's. Bestuursleden hebben vanuit hun specifieke bestuursportefeuille een risicobeheersende verantwoordelijkheid voor hun aandachtsgebied.

Vanuit het bestuur richt het bestuurslid met integraal risicomanagement in portefeuille zich op het functioneren van de risicobeheersingsystemen van het pensioenfonds en zijn omgeving.

In de praktijk wordt de 'first line of defence' al voor een belangrijk deel ingevuld door de bestuursondersteuning of via ingehuurde partijen (externe uitvoerders, custodian, etc.). Vanwege de uitbesteding werken sommige risico-items als communicerende vaten: zo is het operationele risico beperkt, terwijl het uitbestedingsrisico juist hoger is omdat alles is uitbesteed.

2de beheersingslijn

Het bestuur steunt voor de risicomanagementactiviteiten op de beleggingscommissie waarin beheer van de financiële risico's systematisch aandacht krijgt.

Het pensioenfonds beschikt voor de inrichting van de compliancefunctie over een compliance officer. De compliance officer is verantwoordelijk voor de opzet van het compliancebeleid, het toezien op juiste naleving ervan en de rapportage daarover.

3de beheersingslijn

Het pensioenfonds heeft geen interne of externe audit functie. Aan de 3de lijn kan invulling gegeven worden door een externe accountant, indien en voor zover het bestuur opdracht heeft gegeven tot het beoordelen van de interne beheersing.

De Raad van Toezicht heeft tot taak het functioneren (van het bestuur) van het pensioenfonds kritisch te beoordelen. De Raad van Toezicht vervult de taak van intern toezicht.

Risico categorieën

De onderstaande tabel geeft een algemeen overzicht van de risicoclassificatie die het bestuur aanhoudt. De risicoclassificatie sluit op hoofdlijnen aan op het Handboek voor Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode (FIRM) van De Nederlandsche Bank.

Risicocategorieën	
<i>Financiële risico's</i>	<i>Niet-financiële risico's</i>
Balansrisico	Omgevingsrisico
Matching- / renterisico	Operationeel risico
Marktrisico	Uitbestedingsrisico
Kredietrisico	IT-risico
Tegenpartijrisico	Integriteitsrisico
Liquiditeitsrisico	Juridisch risico
Inflatierisico	
Verzekeringstechnisch risico	

Per risico categorie volgt een beschrijving van het risico, de risicobereidheid, en een evaluatie van het risico over het voorgaande jaar.

Balansrisico

Balansrisico is het risico op lage dekkingsgraden en tekortsituatie. Het balansrisico is samengesteld uit onderliggende risico's (met name renterisico, zakelijke waarden (markt)risico, valutarisico, kredietrisico) en de onderlinge samenhang tussen deze risico's. De focus hierbij ligt op het risico van een neerwaartse verandering van de dekkingsgraad als gevolg van een verschil in volatiliteit van de hoogte van de verplichtingen versus de volatiliteit van de waarde van de beleggingen.

Het pensioenfonds meet de omvang van dit risico in de vorm van de tracking error van de beleggingen ten opzichte van de verplichtingen. De dekkingsgraad van het pensioenfonds is gevoelig voor de verandering van marktfactoren en de relatieve positionering van beleggingen en verplichtingen versus deze factoren, en wordt dan ook gedreven door een combinatie van matching-/ renterisico en marktrisico.

De belangrijkste drijvers van dekkingsgraad volatiliteit zijn:

- de mate waarin het renterisico is afgedekt,
- de samenstelling van de beleggingsportefeuille en met name de verhouding tussen vastrentende beleggingen en zakelijke waarden.

Risicobereidheid

De risicohouding wordt periodiek, voor het laatst in 2016, getoetst door middel van een lange termijn analyse van de ontwikkeling van het pensioenfonds waarbij alle beschikbare stuuerelementen worden meegenomen (een ALM-studie). Het bestuur gelooft dat een risicoloos pensioen niet bestaat, en dat er een balans is tussen de pensioenpremie, de hoeveelheid beleggingsrisico, en de indexatieambitie.

Uitgangspunt bij de risicobereidheid is de keuze van het bestuur voor een optimale ALM-portefeuille met een risico overeenkomend met maximaal dat van een portefeuille die voor 50% bestaat uit de zo risicoloos mogelijke matching portefeuille en voor 50% uit een returnportefeuille (wereldwijd gespreide aandelenportefeuille). Deze portefeuille dient als anker voor het totale portefeuille-risico. Met andere woorden: het risico van de ALM-portefeuille mag door de strategische beleggings portefeuille niet worden overschreden.

Evaluatie

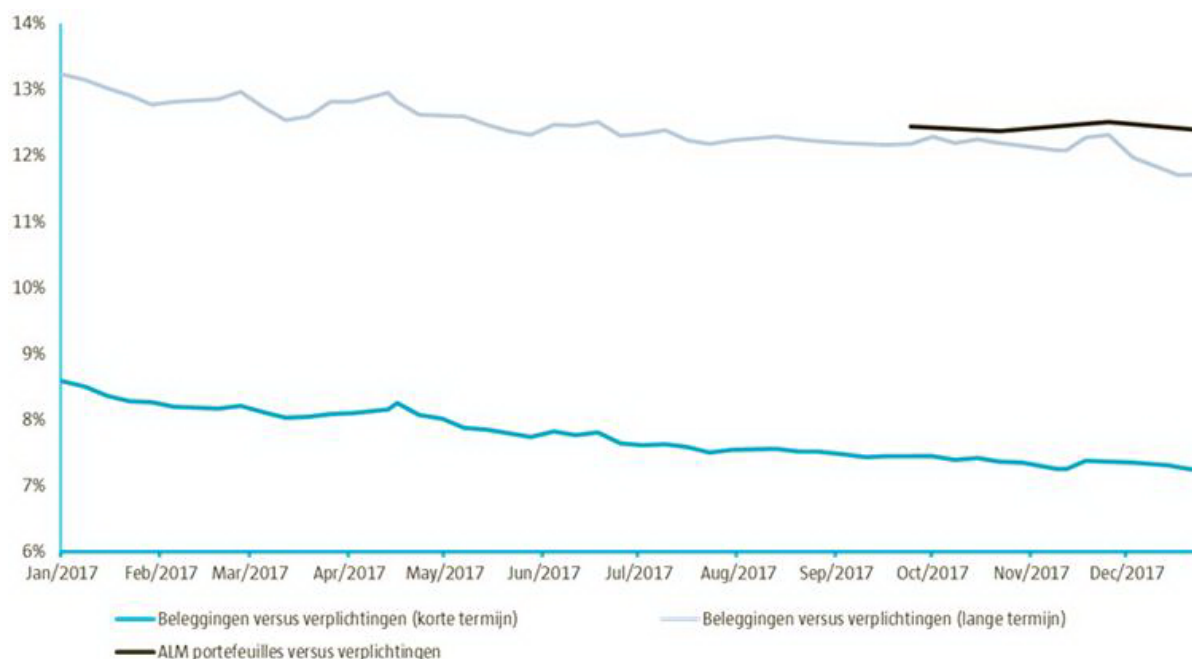
In onderstaande tabel is te zien hoe de dekkingsgraad (marktwaarde) binnen het huidige beleggingsbeleid verandert als de belangrijkste twee risicofactoren veranderen, te weten de rente (horizontale as) en het rendement van de return portefeuille (verticale as). De tabel geeft de situatie weer ultimo september 2017.

Prognose dekkingsgraadontwikkeling op basis van marktwaardering als gevolg van renteveranderingen en rendementen van de return portefeuille binnen het huidige beleggingsbeleid

		Verandering in de rentecurve						
		-1.5%	-1.0%	-0.5%	0.0%	0.5%	1.0%	1.5%
Rendement returnportefeuille	-30%	96%	99%	105%	112%	119%	126%	134%
	-20%	101%	104%	111%	118%	126%	134%	143%
	-10%	106%	109%	117%	125%	133%	142%	151%
	0%	110%	114%	122%	131%	140%	149%	159%
	10%	115%	119%	128%	137%	147%	157%	167%
	20%	120%	124%	133%	143%	153%	164%	175%
	30%	124%	129%	139%	149%	160%	171%	183%

Hieronder tonen we de inschatting van het risico zoals dit door de fiduciair beheerder Robeco gemeten wordt. Het dekkingsgraadrisico wordt door Robeco berekend op basis van historische rendementen en correlaties. Het 'korte termijn' risico wordt berekend met een 5-jaars historie, waarbij recente observaties een zwaarder gewicht krijgen. Deze maatstaf reageert daardoor sneller op veranderende marktomstandigheden. Het 'lange termijn' risico gebruikt 10 jaar historie met gelijkgewogen data.

Het lange termijn risico van de feitelijke portefeuille ligt iets onder het risico van de ALM portefeuille.

Matching- / renterisico

Het renterisico is het risico op een verandering van de dekkingsgraad van het pensioenfonds als gevolg van een verandering van de rente.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds heeft er strategisch voor gekozen om het renterisico op marktrisico voor 50% af te dekken. Er wordt renterisico afgedekt om het korte termijn risico van de nominale dekkingsgraad te beperken. Het nominale renterisico wordt niet volledig afgedekt. Aangezien rentestijgingen en een toename van inflatie vaak samengaan, zou het inflatierisico toenemen wanneer het renterisico volledig wordt afgedekt. Het mitigeren van het inflatierisico is op lange termijn van belang voor een waardevast pensioen. Dit beleid van renteaftdekking wordt ondersteund door de in 2016 uitgevoerde ALM-studie.

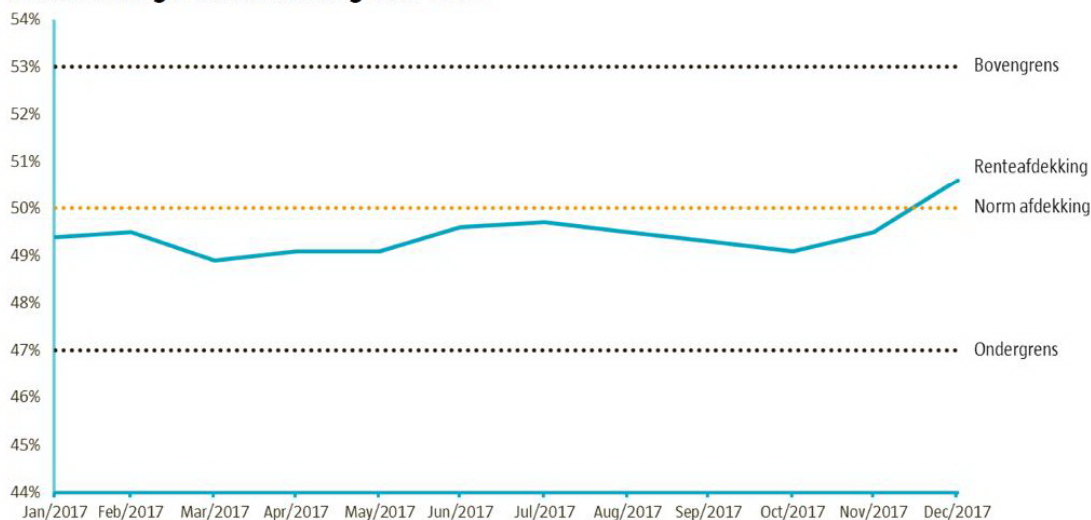
Evaluatie

Het pensioenfonds maakt gebruik van een maatwerk LDI-fonds voor de renteaftdekking. Het LDI-fonds bestaat uitsluitend uit obligaties met een laag kredietrisico, aangevuld met swaps. Door het gebruik van het LDI-fonds kan de verdeling over de curve goed worden afgestemd op het verplichtingenprofiel van het pensioenfonds.

In 2017 is de matching portefeuille gewijzigd. Besloten is dat een portefeuille bestaande uit kas (equivalenten) en swaps het beste past. Eventueel rendements verhogende acties, zoals het vervangen van swaps door staatsobligaties, moeten worden gezien in de context van de returnportefeuille.

De onderstaande figuur geeft inzicht in het verloop van de renteaftdekking over 2017. De renteaftdekking heeft zich in de bandbreedte van 47% - 53% bewogen.

Ontwikkeling renteaftdekking over 2017

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van een belegging in een vreemde valuta wijzigt als gevolg van de verandering in de waarde van de vreemde valuta ten opzichte van de euro.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds vindt dat valuta's van ontwikkelde markten op lange termijn ex-ante risicoverhogend werken zonder dat hier een verwacht rendement tegenover staat. Vandaar dat het valutarisico van ontwikkelde markten in principe strategisch volledig wordt afgedekt door middel van een overlay-mandaat dat door de integraal vermogensbeheerder wordt uitgevoerd.

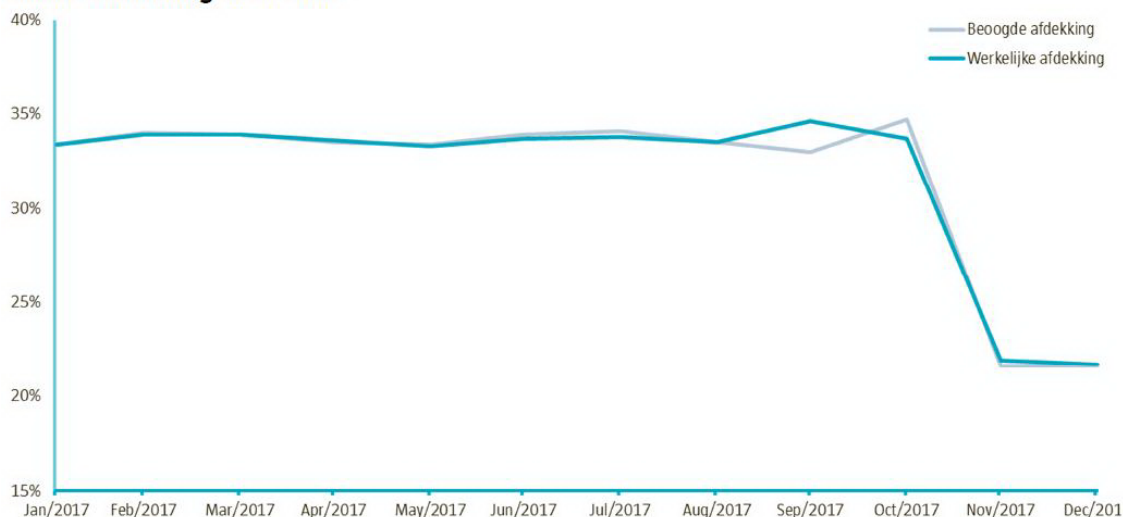
Evaluatie

De valuta-exposure in GBP, JPY, CHF, AUD en USD zijn gedurende het jaar voor 100% afgedekt naar de euro, waarbij een bandbreedte van +/- 1%-punt is gehanteerd. De valutarisico's van de overige ontwikkelde markten zijn relatief klein en worden als zodanig door het pensioenfonds geaccepteerd. In gevallen dat de exposure buiten de bandbreedte is getreden, is actie ondernomen om de exposure te verlagen.

Het fonds heeft besloten om per 1 december 2017 de afdekking van het USD-risico te verlagen van 100% naar 50%. Het gedeeltelijk openzetten van het USD-risico wordt ingegeven door de observatie, dat in historische perioden van stress 'veilige' munten in waarde stegen, wat een gunstige uitwerking heeft gehad op het portefeuillerisico. Het fonds is van mening, dat de Euro de status van 'safe haven'-valuta nog niet heeft herwonnen en dat -zolang dit het geval is- het gedeeltelijk openzetten van de USD tot een lager portefeuillerisico leidt.

De onderstaande figuur geeft inzicht in het verloop van de valuta afdekking over 2017. De beoogde afdekking is 100% van het gewicht GBP, JPY, CHF, AUD en USD tot aan eind november. Daarna gaat de beoogde afdekking omlaag vanwege de verlaging van de afdekking van het USD-exposure van 100% naar 50%.

Valuta afdekking over 2017

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat het pensioenfonds niet kan voldoen aan haar korte termijnverplichtingen.

Het pensioenfonds kent een aantal bronnen van korte termijn verplichtingen:

- Betaling van de pensioenuitkeringen.
- Onderpandverplichtingen als gevolg van derivaten. Dit concentreert zich met name rondom de valutaposities, aangezien andere derivaten altijd als onderdeel van een institutioneel beleggingsfonds worden aangehouden. Liquiditeitsmanagement vindt dan binnen het beleggingsfonds plaats.
- Capital calls voortkomend uit commitments in het licht van Private Equity beleggingen.

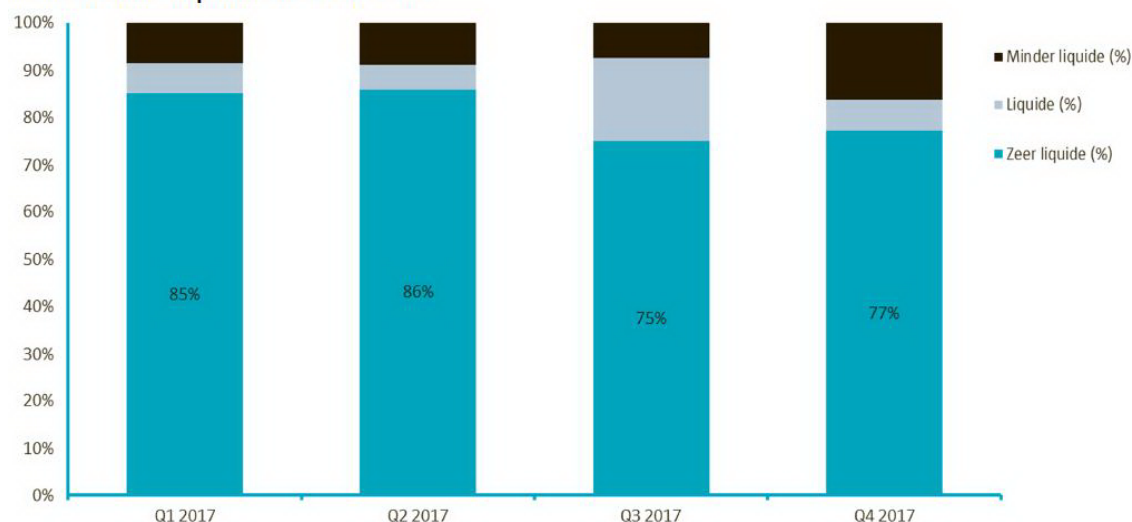
Risicobereidheid

Het fonds probeert ten aller tijd te voorkomen dat het een (tijdelijk) kastekort heeft. Het gebruik van leverage uit hoofde van derivaten binnen de geselecteerde beleggingsfondsen moet altijd passen binnen het geldende risicobudget voor actief beheer. Ook moet sprake zijn van dagelijkse waardering van derivaten en de uitwisseling van onderpand. De potentiële liquiditeitsbehoefte is, met een horizon van één maand is (met 95% waarschijnlijkheid), gemaximeerd op 1,5% van de totale portefeuilleomvang.

Evaluatie

Het pensioenfonds heeft een positief saldo van ontvangen premies versus pensioenuitkeringen (2017: € 13,5 miljoen premie versus € 7,9 miljoen pensioenuitkeringen). Per ultimo 2017 bestond meer dan 75% van de portefeuille uit zeer liquide beleggingen, die tegen geringe kosten binnen 5 dagen in liquide middelen kunnen worden omgezet. De potentiële liquiditeitsbehoefte is gedurende het jaar binnen de vastgelegde norm gebleven.

Portefeuille liquiditeit over 2017

Inflatierisico

Het inflatierisico is het risico dat het pensioenfonds als gevolg van (hoge) inflatie niet in staat is (volledig) invulling te geven aan haar indexatieambities. Het pensioenfonds heeft de ambitie om een waardevast pensioen te bieden in reële termen. Om dit te kunnen, moet het pensioenfonds in staat zijn om jaarlijks de pensioenen te indexeren, voor alle groepen. Met name bij oplopende inflatie kan het voor het pensioenfonds moeilijk zijn om voor de volledige inflatie te kunnen indexeren.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds heeft geen expliciete risicotolerantie vastgesteld voor inflatierisico. Inflatierisico - en dan in het bijzonder het risico dat niet - of slechts gedeeltelijk - geïndexeerd kan worden, is een integraal onderdeel van de ALM-studie die periodiek wordt uitgevoerd.

Het pensioenfonds wil met hoge mate van zekerheid de nominale aanspraken kunnen uitkeren en heeft de ambitie om de opgebouwde en uit te keren pensioenen te verhogen met prijs dan wel loonontwikkeling. Het pensioenfonds realiseert zich dat dit niet altijd mogelijk zal zijn. Werkgever en Ondernemingsraad hebben uitgesproken dat het pensioenfonds op lange termijn in staat moet zijn om 90% van de (loon)inflatie te vergoeden in de aanspraken of ingegane pensioenen.

Evaluatie

In 2017 was de indexatie voor actieve deelnemers 0,94%, bij een stijgen van de salarissen van 1%. Voor inactieven is geïndexeerd met 0,28%, bij een inflatie van 0,3%. Hiermee is voor 94% geïndexeerd over 2017. Dit was de – op basis van de FTK – maximaal wettelijk toegestane indexatie.

Marktrisico

Marktrisico is het risico dat de waarde van beleggingen in de portefeuille verandert als gevolg van veranderingen in de marktwaarde van de betreffende beleggingen. Dit risico heeft enkel betrekking op nietrentedragende beleggingen (rentedragende beleggingen vallen onder Renterisico).

Risicobereidheid

Voor de returnportefeuille wordt gestreefd naar een maximaal – voor risico-gecorrigeerd - rendementsprofiel ten opzichte van de matching portefeuille. In 2017 is de returnportefeuille – en daarmee de strategische normportefeuille – nader ingevuld. De nieuwe strategische normportefeuille kent een lager risico dan de ALM-portefeuille, maar heeft een hoger verwacht rendement. Een belangrijke uitkomst van de returnportefeuille analyse is dat deze tot een lager risico en een hoger (verwacht) rendement leidt dan de portefeuille die is gebruikt in de ALM. De optimale strategische beleggingsportefeuille is 45% matching en 55% optimale returnportefeuille met 50% renteafdekking.

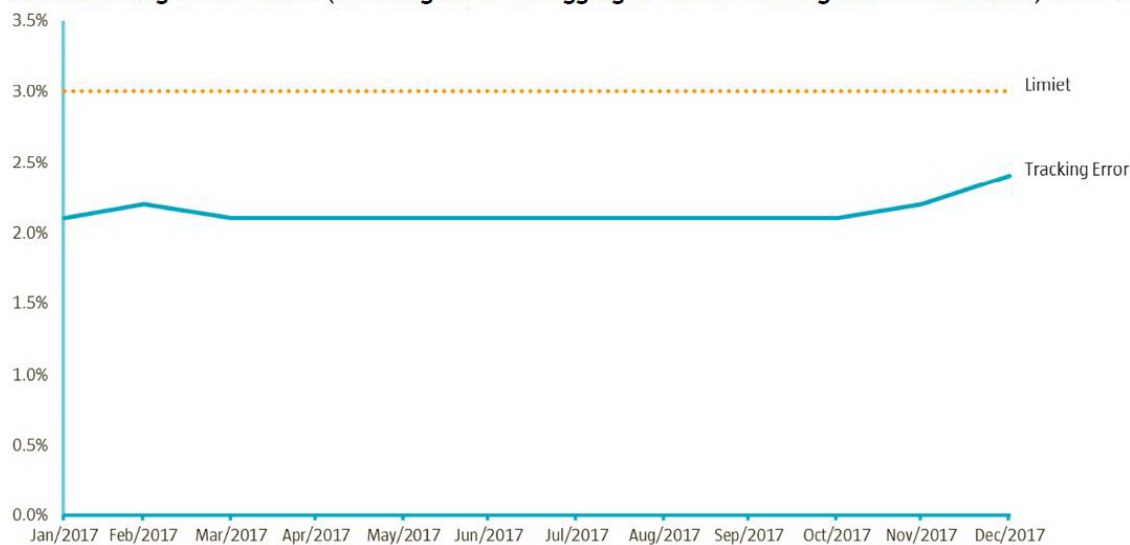
De ALM portefeuille wordt gebruikt als anker voor het maximaal te lopen portefeuillerisico en de strategische beleggingsportefeuille van het pensioenfonds.

Het pensioenfonds gelooft in de toegevoegde waarde van actief beleggingsbeleid. Kenmerk van deze actieve managers is dat zij in hun beleggingsbeleid mogen afwijken van de strategische benchmark om daarmee extra rendement te behalen. Dit betekent dat (actief) risico wordt toegevoegd aan de portefeuille. De ruimte voor de manager om actieve keuzes te maken wordt beperkt door het hanteren van een tracking error limiet. De tracking-error is gedefinieerd als de standaarddeviatie van de actieve return minus de benchmark return van de normportefeuille. Het pensioenfonds heeft het actief risico voor de totale portefeuille gemaximeerd op 3% en heeft dit in de opdracht aan RIAM als integraal vermogensbeheerder vastgelegd.

Evaluatie

Het daadwerkelijk aanwezige actieve risico op portefeuilleniveau wordt berekend aan de hand van de feitelijke allocaties naar de individuele managers en een inschatting van de maximale tracking error per manager. De inschatting is gebaseerd op conservatieve aannames. De inschatting van het actieve risico per ultimo 2017 is berekend op 2,4% (2016: 2,1%). Het actieve risico is gedurende het jaar niet boven de limiet gekomen. Het gerealiseerde actieve risico over 2017 is uitgekomen op 0,7%.

Ontwikkeling actief risico (tracking error beleggingen versus strategische benchmark) over 2017

Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds doordat een debiteur niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Kredietrisico heeft alleen betrekking op het vastrentende gedeelte van de portefeuille. Het pensioenfonds zoekt bewust deze risico's op met het oog op de te ontvangen kredietpremie. Tegenpartijrisico is in zekere zin ook kredietrisico, maar hangt samen met het gebruik van derivaten en is daarmee een 'niet-gezocht' risico en benoemen we om die reden apart.

Risicobereidheid

Kredietrisico heeft betrekking op het vastrentende waarden gedeelte van de portefeuille. Het pensioenfonds zoekt bewust deze risico's op met het oog op de te ontvangen kredietpremie. In het maatwerk LDI fonds worden grotere exposures naar de Duitse en Nederlandse overheid toegestaan. De exposures naar deze landen worden geaccepteerd met het oog op het beperkte kredietrisico en de samenhang met de afdekking van het renterisico.

Evaluatie

In het maatwerk LDI fonds worden grotere exposures naar de Duitse en Nederlandse overheid toegestaan. De exposures naar deze landen worden geaccepteerd met het oog op het beperkte kredietrisico en de samenhang met de afdekking van het renterisico.

De grootste exposures naar individuele partijen loopt het fond via haar belegging in het maatwerk LDI fonds. Per ultimo 2017 had het pensioenfonds een exposure van 23% naar de Nederlandse overheid (43% van het maatwerk fonds). Deze AAA-exposure wordt geaccepteerd met het oog op het beperkte kredietrisico en de samenhang met de afdekking van het renterisico. Bij aanpassingen van de strategische benchmark wordt geanalyseerd wat de gevolgen daarvan voor de spreiding over individuele debiteuren zijn.

Tegenpartijrisico

Tegenpartijrisico is het risico dat een tegenpartij niet aan de verplichtingen kan voldoen. Tegenpartijrisico ontstaat bijvoorbeeld als een derivatencontract door marktbevingen een voor het pensioenfonds een positieve waarde krijgt. Anders dan kredietrisico wordt tegenpartijrisico niet gezien als een bron van rendement.

Risicobereidheid

Tegenpartijrisico is een 'niet gezocht' risico en wordt waar mogelijk gemitigeerd. De grootste tegenpartijrisico's kunnen ontstaan in de matchingportefeuille. Met het oog op renterisico's ten opzichte van de verplichtingen wordt daarbij gebruik gemaakt van een maatwerk LDI fonds met een hoge duration, welke mede wordt bereikt via het gebruik van OTC renteswaps. Het tegenpartijrisico in dit fonds wordt gemitigeerd doordat alle uitstaande renteswaps via Central Clearing worden afgewikkeld, met dagelijkse uitwisseling van onderpand.

Evaluatie

In 2017 hebben zich geen verliezen voorgedaan wegens tegenpartijrisico. In 2017 is het limietenstelsel op tegenpartijrisico binnen het maatwerk LDI fonds herzien.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat uitkeringen (nu, dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen bij de premiestelling. Onder dit risico is ook het langlevensrisico en het risico van arbeidsongeschiktheid begrepen.

Het pensioenfonds is een gefixeerde premie overeengekomen met de werkgever voor een periode van 5 jaar. Deze premie bestaat uit een deel dat zuiver wordt aangewend voor de nieuwe opbouw in een jaar (inclusief risico-coopsommen) voor de actieve deelnemers en een deel dat bedoeld is voor overige elementen in de premie zoals uitvoeringskosten, risicopremie voor het inkomen vanaf de DC grens en de buffer voor DC.

Risicobereidheid

Als gevolg van de financiering van het pensioenfonds en de invoering van het premiedepot beschikt het pensioenfonds niet meer over enig premiestuur. De dekkingsgraad wordt geheel bepaald door de ontwikkelingen van de beleggingen, toeslagverlening en de actuariële ontwikkelingen ten aanzien van het deelnemersbestand.

De risicobereidheid voor verzekeringstechnische risico's is beperkt. De kans en impact van het langlevensrisico wordt beperkt door gebruik te maken van up-to-date prognosetabellen van het Actuarieel Genootschap. Het pensioenfonds heeft diverse risico's verzekerd: overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico en verzekering voor premievrijstelling bij invaliditeit.

Evaluatie

Eind december 2016 zijn de leeftijds- en inkomensafhankelijke correctiefactoren op de sterftekansen doorgevoerd op basis van een door Mercer opgesteld ervaringssterfterapport. Voor het boekjaar 2017 is de methodiek voor de bepaling van de IBNR (Incurred But Not Reported)-voorziening aangescherpt. De IBNR is bestemd voor de financiering van nieuwe ingang van arbeidsongeschiktheidspensioen, waarvan het risico door het pensioenfonds zelf gelopen wordt.

Omgevingsrisico

Omgevingsrisico omvat de risico's en onzekerheden die een belemmering vormen om de strategie te realiseren en invloed hebben op de lange termijn doelstellingen. Omgevingsrisico is het risico als gevolg van buiten de instelling of groep komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat. Het belangrijkste risico dat het pensioenfonds hier onderkent is de afhankelijkheid van de aangesloten werkgevers. Dit risico is inherent hoog, gegeven het feit dat het pensioenfonds een ondernemingspensioenfonds is en de correlatie die het heeft met de werkgevers. Daarnaast herkent het bestuur dat er de komende jaren grotere stelselwijzigingen aan zitten te komen waar het fonds geconfronteerd mee zal worden. De maatregelen die het pensioenfonds kan nemen richten zich met name op open communicatie met de werkgevers.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds kan de algemene beeldvorming ten aanzien van de pensioensector nauwelijks beïnvloeden. Wel kan en moet het pensioenfonds zorgdragen voor een open communicatie met de verschillende doelgroepen van het pensioenfonds (deelnemers, pensioengerechtigden en slapers). Hiermee zorgt het pensioenfonds ervoor dat het voor de participanten van het pensioenfonds helder is wat zij van het pensioenfonds kunnen verwachten. Dit geldt ook voor de communicatie met de sponsors en de ondernemingsraad.

Evaluatie

Het pensioenfonds opereert in een omgeving die aan verandering onderhevig is. Dit geldt zowel in termen van het pensioenstelsel en de maatschappelijke context als ook de veranderingen bij de aangesloten werkgever. Het is dan ook wenselijk om van tijd tot tijd op een gestructureerde manier stil te staan bij de toekomst van het pensioenfonds.

Eind 2016 heeft het bestuur een SWOT-analyse uitgevoerd. Deze SWOT analyse heeft mede als input gediend bij het herijken van de missie van het pensioenfonds in 2017. In 2017 en 2018 zijn met de stakeholders van het pensioenfonds (Raad van Toezicht, Verantwoordingsorgaan, werkgever en Ondernemingsraad) de uitkomsten van de SWOT, de herijkte missie en het overzicht toegevoegde waarde van het eigen pensioenfonds besproken.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico samenhangend met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting dan wel procesuitvoering. Het betreft het risico dat ontstaat als gevolg van het falen of tekortschieten van interne processen, menselijke en technische tekortkomingen, of onverwachte externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds werkt volgens het uitbestedingsmodel waarbij de meeste taken zijn uitbesteed aan gespecialiseerde dienstverleners. Het pensioenfonds voert zelf de facto geen operationele processen uit. Risico's gerelateerd aan uitbesteding zijn uitbesteding- en IT-risico's. Onder het operationeel risico valt ook de deskundigheid en beschikbaarheid van de bestuursleden en het bestuursbureau van het pensioenfonds.

Risicobereidheid

Het is lastig om een risk appetite te formuleren voor operationeel risico. Bij financiële risico's zijn risico en rendement nauw met elkaar verbonden en bestaat een duidelijke relatie tussen risk appetite en opbrengsten. Bij operationele risico's streeft het pensioenfonds daarentegen naar het zoveel mogelijk beperken van de risico's. Operationeel risico leent zich derhalve moeilijk voor het zetten van limieten, echter ontwikkelingen en trends dienen zorgvuldig gevolgd te worden en nadere specificatie wordt gedaan indien mogelijk.

Evaluatie

Er zijn over 2017 zeven nieuwe incidenten toegevoegd aan het incidentenregister. Hiervan hebben er drie betrekking op diensten van de Achmea Pensioenservices, twee hebben betrekking op de diensten van Flexioen, die de UOP-regelingen uitvoert, één heeft betrekking op de diensten geleverd door Northern Trust en één heeft betrekking op de diensten van RIAM.

Het meest in het oog springende incident in 2017 is een incident waarbij abusievelijk pensioenuitkeringen uitbetaald zijn aan gepensioneerden van ons pensioenfonds van een rekening van een ander pensioenfonds. Hoewel ons pensioenfonds (en onze deelnemers) geen financiële schade hebben geleden, baarde het ons ernstige zorgen dat het incident zich heeft voor kunnen doen op een kernproces van de dienstverlening met een directe impact op de geldstromen. Ons pensioenfonds heeft de pensioenadministrateur aangestuurd op een onafhankelijk onderzoek. Dit onderzoek is uitgevoerd. De observaties zijn onderkend door de pensioenadministrateur en de aanbevelingen zijn overgenomen.

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van aan derden (al dan niet aan de sponsor) uitbestede werkzaamheden niet afdoende gewaarborgd is. In de pensioenwet zijn voorschriften opgenomen voor de uitbesteding van werkzaamheden door pensioenfondsen. Hiermee moet de beheersbaarheid van uitbestede activiteiten gewaarborgd zijn.

Het pensioenfonds heeft een aantal activiteiten uitbesteed aan verschillende uitvoerders. Dit betreft onder meer het vermogensbeheer dat wordt uitgevoerd door RIAM BV en de UOP regeling uitgevoerd door RIAM service Flexioen. Daarnaast is de pensioenadministratie uitbesteed aan Achmea Pensioenservices en de beleggingsadministratie aan Northern Trust.

Er is zoals in het bestuursverslag toegelicht 1 deelnemer geweest die een geschil aan de Ombudsman Pensioenen heeft voorgelegd. Er zijn verder geen klachten geweest.

Risicobereidheid

Voor het bestuur is het van cruciaal belang dat het in control is van uitbestede activiteiten. De beheersmaatregelen die gedefinieerd zijn, komen voort uit deze eis.

Evaluatie

Deze uitvoerders verstrekken een ISAE3402 (SOC 1) rapportage aan hun klanten. Deze rapportage geeft inzicht in de interne controle processen van de uitvoerder beoordeeld door een onafhankelijke accountant. De control verklaringen van Achmea Pensioenservices, RIAM service Flexioen, RIAM Integrated Asset Management, Northern Trust, en de vermogensbeheerders RIAM, GMO en Lazard over 2016 zijn in 2017 beoordeeld en afdoende bevonden. Alle beoordeelde rapporten beschikken over een goedkeurende verklaring van een gerenommeerd accountantsbureau en bevatten daarnaast allemaal tevens dezelfde opbouw qua rapport en de te bespreken onderdelen. Er zijn ook geen excepties waargenomen op basis waarvan er aanleiding was om nadere vragen te stellen aan de beoordeelde uitvoerders.

In 2017 is tevens de uitbestede dienstverlening aan de fiduciair beheerder geëvalueerd aan de hand van een toetsing aan het uitbestedingsbeleid. Geconcludeerd is dat RIAM aan ons uitbestedingsbeleid voldoet.

Eind 2017 is het uitbestedingsbeleid van het pensioenfonds geëvalueerd. De conclusie is dat ons uitbestedingsbeleid voldoet aan de wettelijke eisen. Aanbevelingen voor uitbreiding waarbij met name de guidance van DNB als uitgangspunt heeft gediend, zijn door het bestuur geaccordeerd en overgenomen in het beleid.

IT-risico

IT-risico is het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continue of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT. Dit IT-risico kan bijvoorbeeld optreden als de IT-strategie en het IT-beleid niet of onvoldoende zijn toegerust op de bedrijfsprocessen. Daarnaast kan sprake zijn van het IT-risico bij:

- | de beveiliging (bijvoorbeeld toegang voor niet-geautoriseerde gebruikers);
- | de beheersbaarheid (ontoereikend beheer van de ICT-omgeving);
- | de continuïteit (het niet beschikbaar zijn van de IT-infrastructuur, waaronder applicaties en systemen).

Het pensioenfonds heeft geen eigen IT-systemen of -processen. Ten aanzien van de IT-omgeving van de externe uitvoerders steunt het pensioenfonds op de beheersmaatregelen van de diverse dienstverleners. In de ISAE verklaringen van de uitbestede relaties wordt integraal gerapporteerd over het IT-risico. Door de pensioenadministrateur wordt daarbij op kwartaalbasis over niet-financiële risico's en specifiek over het IT-risico gerapporteerd.

Belangrijke sub-risico's bij uitbesteding zijn onder andere cyber risico en data privacy risico. Deze risico's komen ook aan bod bij de Systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA).

Risicobereidheid

De overall risicotolerantie met betrekking tot IT-risico is nog niet expliciet door het fonds vastgesteld. IT-risico heeft sterke raakvlakken met operationeel risico, waar het pensioenfonds streeft naar het zoveel mogelijk beperken van de risico's, en integriteitsrisico. Het pensioenfonds hecht een groot belang aan het handhaven van de goede reputatie van het pensioenfonds, en daarmee gepaard gaand een goede beheersing van integriteitsrisico's.

Evaluatie

De IT-risico's van de uitvoeringsorganisaties hebben een raakvlak met uitbestedingsrisico. In de ISAE verklaringen van de uitbestede relaties wordt integraal gerapporteerd over het IT-risico. Door de pensioenadministrateur wordt daarbij op kwartaalbasis over niet-financiële risico's en specifiek over het IT-risico gerapporteerd.

In 2017 is de IT-soliditeit geanalyseerd van onze partners op het gebied van pensioencommunicatie, inclusief de hosting provider Oxilion. Bij de jaarlijkse controle zijn we tot de conclusie gekomen dat Catapult en onderliggende hosting partij(en) in staat zijn om een veilige en beschikbare omgeving te hosten en beheren voor de website van het pensioenfonds.

Het beleid rondom IT-risico zal in 2018 nader uitgewerkt worden.

Integriteitsrisico

Integriteitsrisico is het risico van aantasting van de reputatie van een pensioenfonds als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel van de leiding in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door de instelling opgestelde normen.

Risicobereidheid

Het pensioenfonds hecht een groot belang aan het handhaven van de goede reputatie van het fonds, en daarmee gepaard gaand een goede beheersing van integriteitsrisico's.

Evaluatie

Jaarlijks wordt onder leiding van de compliance officer van het pensioenfonds een integrale integriteitsanalyse uitgevoerd. In de analyse uitgevoerd in 2017 kwam naar voren dat de onderkende integriteitsrisico's adequaat worden gemitigeerd door de getroffen beheersmaatregelen. De risicoanalyse is in december 2017 door het bestuur vastgesteld.

Tevens voert de compliance officer jaarlijks een inventarisatie van mogelijke (ongewenste) belangenverstremelingen bij de bestuurlijk betrokkenen van het pensioenfonds uit. Er zijn geen ontoelaatbare belangenverstremelingen geconstateerd. Waar de mogelijkheid tot belangenverstremeling bestaat zijn adequate beheersingsmaatregelen getroffen.

In 2017 is het beloningsbeleid aan de orde gesteld, wat heeft geleid tot een aangepast beleid. Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds.

Juridisch risico

Juridisch risico is het risico samenhangend met (veranderingen in- en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van haar rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn.

Risicobereidheid

Het fonds tolereert geen inbreuken op de toezichtwetgeving.

Evaluatie

In 2016 is gezocht naar een plaatsvervangend bestuurslid met als aandachtsgebied relevante wet- en regelgeving. De benoeming van de heer Anton Fiolet is in maart 2017 geëffectueerd na afronding van de toetsing door DNB.

TOEKOMSTPARAGRAAF

De gesprekken over de kostendekkende CDC-premie zijn tijdig opgestart met de werkgever. Het bestuur verwacht in 2018 de afspraken voor een nieuwe periode finaal te maken. Verder richt het bestuur zich in 2018 op het AVG-compliant zijn per 25 mei 2018, de inrichting van de digitale klantcommunicatie en zal het voorbereidingen treffen voor de incorporatie van de nieuwe wetgeving naar aanleiding van IORP II. Ook staat de evaluatie van het bestuursmodel gepland waarbij ook gekeken zal worden naar het continuïteitsaspect ten aanzien van de bestuurlijke bezetting. Het IT-beleid en de incorporatie in het integraal risicomanagement framework staan in 2018 prominent op de bestuurlijke kalender en in 2018 zal het bestuur nader onderzoeken of een hogere dekkingsgraad gevolgen heeft voor de inzet van het risicobudget op het rente- en valutabeleid.

Zodra de contouren van het te verwachten nieuwe pensioenstelsel duidelijk zijn, zal het project opgestart worden om de impact voor het pensioenfonds en stakeholders te bepalen. Het bestuur houdt nauw contact met Achmea Pensioenservices, onder meer via participatie in de klantenraad, voor wat betreft voorsortering op mogelijke administratieve aanpassingen.

Rotterdam, 15 mei 2018

Het bestuur:

Tom Steenkamp

Wilma de Groot

Hans Roodhorst

Cees van Breugel

Machiel Zwanenburg

Anton Fiolet

Hendrik Bulle

B VERSLAG VAN DE RAAD VAN TOEZICHT

VERSLAG VAN DE RAAD VAN TOEZICHT

De Raad van Toezicht (de Raad) ziet terug op een intensief jaar, waarin zowel in het bestuur als de Raad diverse opvolgingskwesaties speelden, waaronder de vacature voor een pensioenfondsvoorzitter. Dit leidde tot extra afstemming, naast het reguliere werk. Mede dankzij de professionele opstelling van de betrokkenen, heeft de bedrijfsvoering niet onder de mutaties geleden.

Samenstelling

Aan het begin van het jaar bestond de Raad uit Fokko Covers, Sako Zeverijn en Fieke van der Lecq (voorzitter). Per 1 februari is Peter Priester toegetreden tot de Raad. Per 1 juli is Fokko Covers opgevolgd door Reiniera van der Feltz. Wij bedanken Fokko voor zijn jarenlange (sinds 2009) inzet voor het fonds en de constructieve wijze waarop hij zijn rol heeft ingevuld.

Alle leden van de RvT zijn lid van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioenfondsen (VITP). Zij hanteren bij hun werk de VITP-code (zie hierna). De werkwijze is tevens gebaseerd op de Code Pensioenfondsen.

Taken

Ook in dit verslagjaar heeft de Raad zich gericht op de toezichtstaken uit art. 5c van de statuten:

- | Het beoordelen van beleids- en bestuursprocedures en -processen en de checks en balances binnen de stichting;
- | Het beoordelen van de wijze waarop de stichting wordt aangestuurd; en
- | Het beoordelen van de wijze waarop door het bestuur wordt omgegaan met de risico's op de langere termijn, zodat adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging zijn gewaarborgd.

Toezichtthema's

Jaarlijks formuleert de Raad eigen toezichtthema's. Voor 2017 waren dit de volgende thema's:

- a. De toekomst van het pensioenfonds: het bestuur heeft dit thema van 2016 naar 2017 doorgeschoven. Ook in dat jaar is het strategietraject niet afgerond. De Raad neemt dit thema daarom mee naar 2018 en dringt aan op voortvarendheid. Hierbij gaat het niet alleen over de (financiering van) de regeling, maar ook over de toekomstige relatie met de werkgever.
- b. Duurzaamheid: het bestuur heeft aangegeven dit thema alleen te willen invullen met betrekking tot vermogensbeheer. Aan duurzaamheid in de operaties wordt geen aandacht besteed. De RvT heeft besloten dit te accepteren. Het thema wordt daarom niet doorgezet.
- c. De robuustheid van de organisatie is in 2017 behoorlijk op de proef gesteld. Zelfs al was er voor ieder bestuurslid een vervanger en werd er tijdig naar opvolgers omgezien, dan nog konden een cumulatie van onverwachte ontwikkelingen het bestuur ineens kwetsbaar maken. Dat laatste geldt ook voor het bestuursbureau. Gezien de ontstane situatie wordt dit toezichtthema meegenomen naar 2018.
- d. De robuustheid van de pensioenadministratie. Het bestuur heeft hier (inmiddels) voldoende aandacht voor. Ook lijkt het pensioenfonds tijdig AVG-compliant te zijn. Daarom kan dit onderwerp worden teruggebracht naar regulier toezicht.

Voor 2018 heeft de Raad 3 toezichtthema's bepaald:

- a. De toekomst van het fonds - zie hierboven
- b. Continuïteit bestuur en bestuursbureau - zie hierboven
- c. IT-wendbaarheid (o.a. bij de administrateur/uitvoerder)

Ook heeft de RvT diverse goedkeuringsrechten, zoals bepaald in art. 5c van de statuten. Daarnaast fungeert de RvT als klankbord voor het bestuur inzake lopende en toekomstige ontwikkelingen.

Deskundigheid/geschiktheid

De leden van de RvT dragen zelf zorg voor het verwerven en onderhouden van hun deskundigheid. Na afloop van het verslagjaar heeft de RvT een zelfevaluatie gehouden. Het verslag hiervan is, zoals gebruikelijk, aangeboden aan het bestuur en aan het Verantwoordingsorgaan.

Vergaderingen

De Raad van Toezicht komt ieder kwartaal bijeen met het bestuur, om de gang van zaken in het pensioenfonds door te nemen. Verder wordt jaarlijks gesproken met het Verantwoordingsorgaan, de beleggings-commissie, de accountant en actuaris(sen), alsmede de belangrijkste overige dienstverleners. De Raad woont de bestuursvergadering bij waarin het jaarverslag wordt vastgesteld en is zo mogelijk aanwezig bij de themadagen van het bestuur.

De Raad overlegt viermaal per jaar onderling om van gedachten te wisselen over de situatie van het pensioenfonds en de te agenderen onderwerpen. Deze tussentijdse overleggen verhogen de effectiviteit van de kwartaalvergaderingen met het bestuur.

Daarnaast zijn er reguliere contacten met bestuursleden, de beleggingscommissie (BC) en het Verantwoordingsorgaan. De Raad streeft er naar ten minste eens per jaar ieder van de bestuursleden separaat te spreken. Dit geldt eveneens voor nieuwe leden van de BC en het VO. Eén Raadslid woont jaarlijks een vergadering van de BC bij.

Via email en telefonisch is er frequent contact met de voorzitter en de directeur van het fonds. Hier-door kan snel worden geschakeld, bijvoorbeeld bij voorgenomen benoemingen.

Hieronder worden thematisch de activiteiten en bevindingen samengevat.

Beleggingsbeleid

In het verslagjaar heeft de BC goed kunnen functioneren, dankzij een vrijwel complete bezetting. Er is een goede samenwerking binnen de BC, met ruimte voor iedereen om een mening te geven. De Raad krijgt de indruk dat de communicatie tussen BC en bestuur iets beter verloopt, met name voor wat betreft het informeren van de externe leden in de BC. Met het bestuur is meermalen gesproken over het aandachtspunt dat beleggingsdossiers een relatief lange doorlooptijd kennen, terwijl niet altijd duidelijk is of dit tot betere resultaten leidt. Een ander aandachtspunt is de vrij grote rol van de fiduciair. Belangrijk blijft dat het wel het pensioenfonds is dat bepaalt. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid moeten de doelstellingen van het pensioenfonds altijd centraal staan. De Raad is benieuwd naar de discussie over vermindering van de risicobereidheid als de reële dekkingsgraad daarvoor hoog genoeg is.

Pensioenadministratie

De incidenten bij pensioenuitvoerder Achmea Pensioenservices waren regelmatig onderwerp van bespreking met het bestuur. Ook de onduidelijkheid omtrent de nieuwe werkwijze en strategie van Achmea Pensioenservices bleef aandacht vragen. De Raad volgt dit onderwerp met extra belangstelling omdat een robuuste en wendbare pensioenadministratie van essentieel belang voor het pensioenfonds is. De uitvoering van de excedentregeling door Inadmin lijkt inmiddels goed te verlopen.

Communicatie

Het pensioenfonds begon het jaar met een uitstekend communicatieplan. Na het vertrek van de voorzitter van de communicatiecommissie (die pensioenfondsvoorzitter werd en na verslagjaar het pensioenfonds verliet) ontstond een vacature, die naar verwachting na de bestuursverkiezingen van 2018 wordt ingevuld. Ondertussen lijkt de realisatie van het plan te zijn doorgezet.

Externe toezichthouders

In de relaties met de externe toezichthouders hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan.

Verantwoordingsorgaan

De Raad overlegt periodiek met het Verantwoordingsorgaan (VO). Hierbij komen de gebruikelijke onderwerpen betreffende de gang van zaken van het pensioenfonds aan de orde. De Raad is verheugd over de ambities van de huidige VO-voorzitter, die samen met zijn collega's een plan van aanpak heeft gemaakt en dit voortvarend realiseert. Hopelijk zet zijn opvolger vanaf medio 2018 de ingezette koers door. Hiermee komen de dialogen van het VO met zowel de Raad als het bestuur op een hoger niveau, eventueel ook qua frequentie, en kan het VO effectiever zijn rol invullen.

Bestuur

Door diverse wisselingen in het bestuur is er vooral aandacht besteed aan operationele onderwerpen betreffende de bedrijfsvoering en actuele zaken, zoals DNB-onderzoeken. De meer strategische vraagstukken kregen minder aandacht. Dit is begrijpelijk, maar komt hopelijk in 2018 weer in balans. De Raad heeft het bestuur geadviseerd vaker contact te zoeken met collega-pensioenbestuurders, bijvoorbeeld via vakbijeenkomsten.

Bestuursbureau

Directeur Rein Godding heeft ook in verslagjaar met beperkte bezetting van het bestuursbureau moeten werken. Dit was ook voor de Raad merkbaar. De Raad heeft bij het bestuur aangedrongen op een structurele oplossing van het capaciteitsprobleem. Daarbij komt dat de voorzitterswisselingen in 2017 en 2018 leiden tot extra belasting van de directeur. Rolvast handelen door de directeur en (waarnemend) voorzitter zijn altijd van belang, maar zeker in het geval het bestuursbureau onderbezet is.

VITP-code

De RvT-leden zijn lid van de VITP en richten zich naar de VITP-code ('pas toe of leg uit'). Onderdelen van de code die niet integraal zijn opgevolgd, zijn:

- | 1.6 toegang tot informatie: de RvT heeft meermaals aangegeven behoefte te hebben aan een portal waarbij de relevante fondsdocumenten voor alle leden beschikbaar is. Helaas is dit in 2017 nog niet gerealiseerd.
- | 2.4 beloning: de RvT heeft begin 2017 wederom aan de orde gesteld dat de eigen beloning niet marktconform is. Helaas is hier in 2017 vanuit het bestuur (nog) geen verandering in aangebracht. Dit lijkt in 2018 wel te gaan gebeuren.
- | 3.3.3 verwachtingen bestuur-RvT: dit overleg heeft niet als zodanig plaatsgehad, maar aan de hand van de toezichtsthema's en het draaiboek zijn de verwachtingen wel afgestemd.
- | 4.1.4 voorafgaand advies VO bij goedkeuring profielschetsen RvT: de RvT heeft hierin verzuimd en is voornemens hier in de toekomst beter op te letten.
- | 6.2 verslag van werkzaamheden: de RvT levert hierover niet een jaarlijks document op en heeft hiertoe ook geen verzoek ontvangen. Wel biedt de RvT het verslag van de zelfevaluatie aan het bestuur en VO aan en uiteraard is er afstemming over de bijdrage aan het jaarverslag. Deze bijdrage aan het jaarverslag dient dan ook tevens als verslag van werkzaamheden, conform art. 6.2 ad toelichting e. van de VITP-code.

Enkele overige opmerkingen:

- | 2.1 bemensing / diversiteit: bij het werven van een opvolger voor het RvT-lid met aandachtsgebied beleggen is een vrouwelijke veertiger gevonden, met evidente expertise.
- | 3.1.5 gesprekspartners: de RvT heeft in 2017 niet gesproken met de externe toezichthouders. Die zijn voor deze Raad geen reguliere gesprekspartners en worden derhalve niet in de jaarplanning ingeroosterd.
- | 3.1.6 borgen vertrouwelijkheid gesprekspartners: de RvT heeft hierin naar beste weten gehandeld en verneemt het graag indien dit door betrokkenen anders is ervaren.

Ten slotte

De Raad kijkt terug op een verslagjaar waarin veel is gebeurd in de organisatie en operationele gang van zaken van het pensioenfonds. In 2018 hoopt de Raad meer waarde te kunnen toevoegen in beleidsmatige kwesties. De kwaliteit van de dialoog met het bestuur krijgt daarbij vanzelf extra aandacht.

Medio 2018 zal Raadsvoorzitter Fieke van der Lecq aftreden, wegens het bereiken van haar zittingstermijn. Inmiddels is het inwerken van Peter Priester als aankomend Raadsvoorzitter gestart. De Raad zal na deze wisseling weer uit drie leden bestaan.

Reiniera van der Feltz, Fieke van der Lecq (voorzitter), Peter Priester, Sako Zeverijn
Maart 2018

REACTIE VAN HET BESTUUR

Het bestuur dankt de Raad van Toezicht voor de betrokken invulling van haar rol. Het bestuur ziet dat de Raad van Toezicht ook buiten vergaderingen om snel kan schakelen, bijvoorbeeld in het geval van te verlenen goedkeuring op functieprofielen. Een speciaal woord van dank gaat uit naar Fokko Covers die per 1 juli zijn laatste termijn als lid van de Raad van Toezicht heeft beëindigd. Hij heeft sinds 2009 met veel inzet bijgedragen aan het verstevigen van het interne toezicht. Het bestuur constateert dat met de toetreding in 2017 van Peter Priester en Reiniera van der Feltz tot de Raad van Toezicht, dit orgaan goed bemenst is.

Ten aanzien van de toekomstdiscussie heeft het bestuur in 2017 prioriteit gegeven om tijdig met de werkgevers afstemming te zoeken over de verlenging van de uitvoeringsovereenkomst vanaf 2019. Zowel de werkgevers als het pensioenfondsbestuur zijn positief over de nabije toekomst en verlenging van de uitvoeringsovereenkomst. De bespreking van de SWOT had het bestuur graag met de Raad van Toezicht afgerond in 2017 maar die is mede gezien de voorzitterswissels die hebben plaatsgevonden verzet naar het eerste kwartaal van 2018. Het bestuur is het eens met de Raad van Toezicht dat het huidige bestuursmodel, waarbij er een directe afhankelijkheid voor de meeste bestuursleden is met het dienstverband bij de aangesloten werkgevers, kwetsbaar is. De evaluatie van het bestuursmodel vindt in de eerste helft 2018 plaats. De beperkte bezetting van het bestuursbureau acht het bestuur passend bij de omvang van het pensioenfonds waarbij mede door de hands-on mentaliteit van de bestuursleden, werkdruk verdeeld wordt. Het bestuur heeft verder zelf ook in 2018 IT-risico's en -beleid als belangrijk aandachtspunt geformuleerd.

Het bestuur verwacht in 2018 weer een goede dialoog met de Raad van Toezicht te kunnen voeren ten aanzien van beleidsmatige kwesties.

Het bestuur

C VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

VERSLAG VAN HET VERANTWOORDINGSORGAAN

Het Verantwoordingsorgaan van Stichting Pensioenfonds Robeco is ingesteld door het bestuur van het pensioenfonds. Het bestuur legt periodiek verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. Het Verantwoordingsorgaan heeft verder adviesrecht op een aantal onderwerpen. Het Verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, het door het bestuur uitgevoerde beleid alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst.

Dit verslag is een weergave van de belangrijkste activiteiten en adviezen in 2017 en dient tevens als vastlegging van het oordeel van het Verantwoordingsorgaan. Het bestuur heeft desgewenst het recht op dit oordeel te reageren.

Conclusie over 2017

Het Verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur in 2017 een paar duidelijke stappen voorwaarts heeft kunnen zetten. De aansluiting van de additionele, gelieerde werkgever is goed verlopen en de Raad van Toezicht is verder versterkt met het oog op het komende vertrek van de voorzitter. De activiteiten van het bestuur op het gebied van indexatie en de beleggingen premie betroffen grotendeels de uitvoering van eerder vastgesteld beleid. Het Verantwoordingsorgaan is van mening dat het bestuur hierbij goede afwegingen gemaakt tussen de diverse belangen. Het Verantwoordingsorgaan is wel bezorgd over de vele wijzigingen, op sleutelposities, in het bestuur per eind 2017 en begin 2018, waaronder het vertrek van twee opeenvolgende voorzitters. Dat vraagt om extra alertheid van het bestuur in 2018. Dat is immers een belangrijk jaar. In het bijzonder gegeven een intensief en belangrijk traject ten aanzien van de nieuw te maken premie-afspraken per begin 2019.

Het Verantwoordingsorgaan heeft eind 2017 haar eigen rol en speerpunten geëvalueerd. Het orgaan heeft de ambitie om prominenter bij voor belanghebbenden belangrijke onderwerpen betrokken te zijn en zal daartoe intensiever contact zoeken met het bestuur. Als speerpunten zijn gedefinieerd evenwichtige belangenafweging, toekomstbestendigheid, de nieuw te maken premie-afspraken, communicatie. Inhoudelijk ambieert het Verantwoordingsorgaan betrokkenheid bij de afspraken rondom de premie die te maken zijn voor 2019 en verder, de communicatie met deelnemers, strategisch beleggingsbeleid en de impact van een eventuele wijziging van het pensioenstelsel.

Bijeenkomsten (met aanwezigheid) van het Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan is in 2017 meerdere malen bijeengekomen: in formeel overleg inclusief overleg met het bestuur, bij kennisdeelsessie, in overleg met de Raad van Toezicht en intern om de speerpunten en werkwijze te evalueren en opnieuw vast te stellen.

Het Verantwoordingsorgaan heeft gedurende het jaar 2017 vier maal formeel overleg gevoerd met een vertegenwoordiging van het bestuur. Voorafgaand aan dit overleg vergadert het Verantwoordingsorgaan separaat. Tijdens deze reguliere vergaderingen worden relevante notities besproken zoals bijvoorbeeld de notulen van de vergaderingen van het pensioenfondsbestuur en de beleggingscommissie.

Het Verantwoordingsorgaan daarnaast is uitgenodigd voor de zogenaamde kennisdeelsessies georganiseerd door het bestuur, waarbij naast het Verantwoordingsorgaan ook de leden van de Beleggingscommissie en de Raad van Toezicht van het fonds uitgenodigd zijn. Hier zijn relevante onderwerpen met wat meer diepgang bediscussieerd. In 2017 is het Verantwoordingsorgaan bij drie kennisdeelsessies aanwezig geweest: te weten over de inhoud van de rendementsportefeuille, over risicohouding en over actuariële grondslagen en bescherming persoonsgegevens.

Met de Raad van Toezicht heeft het Verantwoordingsorgaan regulier overleg. Jaarlijks spreken de beide organen in volledige bezetting, leden van het orgaan spreken de Raad van Toezicht periodiek individueel en als voorbereiding op de bijdragen aan het jaarverslag overleggen de beide voorzitters. Als onderdeel van de plan van aanpak van het Verantwoordingsorgaan zal de frequentie van overleg mogelijk verhoogd worden. Het Verantwoordingsorgaan ziet het oordeel van de Raad van Toezicht, zoals weergegeven in het concept verslag over 2017, als een belangrijke bron van informatie in haar oordeelsvorming.

Tot slot heeft het Verantwoordingsorgaan in 2017 haar eigen rol en functioneren kritisch bekeken, ondersteund door een externe pensioenconsultant van Montae. Uitkomst van deze zelfevaluatie is dat het VO aan de hand van haar eigen speerpunten meer proactief verantwoording zal vragen van het pensioen bestuur. Verderop in dit verslag staan de uitkomsten van dit proces nader toegelicht.

Samenstelling van het Verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan bestond per eind 2017 uit:

Naam	Functie	Vertegenwoordiging	Lid sinds	Einde zittingsduur
Paul van Homelen ¹	Voorzitter	Werknemers	2014	2018
Robert Slange ²	Plv. voorzitter	Werkgevers	2017	2020
Renier Brenninkmeijer ³	Secretaris, Lid	Werknemers	2017	2018
Floris Luiten	Lid	Werkgevers	2014	2018
Peter Reinders	Lid	Pensioengerechtigden	2016	2020
Joop Telder	Lid	Pensioengerechtigden	2014	2020

¹ Paul van Homelen is per 1 maart 2017 gekozen als voorzitter van het Verantwoordingsorgaan als opvolger van Arjan van Dongen;

² Robert Slange is per 1 juli 2017 benoemd namens de aangesloten werkgevers als vervanger van Monique Donga;

³ Renier Brenninkmeijer is per 15 mei 2017 benoemd als vertegenwoordiger namens de werknemers na het vertrek van Arjan van Dongen.

Besproken onderwerpen

Het Verantwoordingsorgaan heeft als speerpunten in 2017 gedefinieerd evenwichtige belangenafweging, beleggingsbeleid en communicatie. Deze speerpunten zijn in algemene zin in elke vergadering besproken. Specifiek zijn de volgende onderwerpen in 2017 besproken:

Indexatiebeleid

Het bestuur heeft in het verleden een duidelijk beleid vastgesteld ten aanzien van de indexatie. Het Verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat dit beleid in 2017 is toegepast met als gevolg een 0,94% indexatie voor actieve en 0,28% indexatie voor de niet actieve deelnemers. Als gevolg van de wijziging bij de aangesloten werkgever in de jaarlijkse salarisverhogingscyclus die start per 1 april van ieder jaar is speelt er een vertragungseffect voor de niet actieve deelnemers en is de methodiek complex. Dit is het bestuur niet aan te rekenen.

Premiebeleid

Het pensioenfonds heeft de jaarlijkse premie met de werkgever in het verleden in het kader van de overgang naar CDC voor 5 jaar vastgesteld, eindigend per ultimo 2018. Een premiedepot is op dat moment ingericht om te zorgen dat de totale premie in enig jaar aansluit bij de opbouw van de pensioenrechten bij afwijkingen tussen de betaalde en de kostendekkende premie. In 2017 was de kostendekkende premie hoger dan de ontvangen premie als gevolg van de relatief lage rente, hetgeen opgevangen is door het premiedepot. In dit depot is het beleggingsbeleid zo ingericht dat de waarde stijgt in geval van dalende rente, dus juist wanneer het nodig is. Het Verantwoordingsorgaan constateert dat dit depot derhalve zijn rol goed vervult.

Beleggingsbeleid

Met name voor de beschikbare premiereregeling is een aantal wijzigingen in 2017 aangekondigd, zoals de invoering Wet verbeterde premiereregeling en de verkleining van het aantal fondsen voor opt out deelnemers. Het Verantwoordingsorgaan begrijpt de gemaakte keuzes. Het VO heeft voor de uitvoering van het beleggingsbeleid altijd specifiek oog voor de belangen van de deelnemers versus die van de aangesloten werkgevers, tevens vermogensbeheerder. Het VO is van oordeel dat het bestuur in zijn besluitvorming het belang van de deelnemers in het pensioenfonds primair voor ogen heeft gehad, zoals het hoort.

Aansluiting additionele werkgever

Robeco heeft in 2016 organisatorische veranderingen doorgevoerd waardoor een beperkt aantal werknemers van Robeco Nederland in dienst zijn getreden bij een andere werkgever: RGNV (RG Nederland BV). Graag wilde ook deze nieuwe werkgever de pensioenregeling blijvend laten uitvoeren door Pensioenfonds Robeco. In de ogen van het Verantwoordingsorgaan heeft het bestuur van het pensioenfonds een zorgvuldig en goed onderbouwd voorstel gedaan voor aansluiting van de werkgever RGNV bij het pensioenfonds. Hierbij zijn uitdrukkelijk de belangen van bestaande deelnemers goed afgewogen en is in het bijzonder gezorgd dat dit beperkte operationele complexiteit zou toevoegen. Het bestuur heeft het Verantwoordingsorgaan om advies gevraagd over deze aansluiting. Het Verantwoordingsorgaan heeft een positief advies uitgebracht over de voorgenomen aansluiting van de werkgever RGNV bij het pensioenfonds. Tevens heeft het Verantwoordingsorgaan positief geadviseerd over de statutenwijziging, nodig om deze werkgever aan te sluiten bij het pensioenfonds.

Personele wijzigingen binnen diverse organen van het pensioenfonds

In het bestuur zijn eind 2017 en begin 2018 relatief veel bestuursleden waaronder twee opeenvolgende voorzitters vertrokken door beëindiging van het dienstverband bij één van de aangesloten werkgevers. Het Verantwoordingsorgaan volgt deze relatief grote hoeveelheid veranderingen op zo korte termijn met enige zorg. Het is overigens bemoedigend dat na de verslagperiode bij verkiezingen onder werknemers veel interesse was.

Het Verantwoordingsorgaan heeft over de profielschets en de voordracht van een nieuw lid van de Raad van Toezicht een positief advies gegeven.

Communicatie

Het Verantwoordingsorgaan is geïnformeerd over de communicatie door het pensioenfonds. Naar het oordeel van het Verantwoordingsorgaan verloopt de communicatie met de actieve deelnemers onveranderd goed, ook via de afdeling HR van de werkgever en via inloopsessies met deelnemers. Communicatie met gewezen deelnemers blijft lastig, temeer deze daartoe zelf weinig bereidheid tonen. Het Verantwoordingsorgaan realiseert zich dat dit een probleem is waar ook andere pensioenfondsden zich voor gesteld zien. Praktische suggesties voor de communicatie met pensioengerechtigden zijn aan het bestuur aangereikt.

Contractverlening pensioenadministrateur

Het pensioenfonds heeft in 2017 het contract met de pensioenadministrateur verlengd. Het Verantwoordingsorgaan heeft hierover gesproken met het bestuur en de Raad van Toezicht, die dit proces kritisch heeft gevolgd. Het Verantwoordingsorgaan heeft, mede gelet op de relevante passage in het verslag van de Raad van Toezicht over 2017, vertrouwen in het besluit van het bestuur.

Toekomstbestendigheid

Het bestuur heeft een zogenaamde SWOT analyse gemaakt. Het Verantwoordingsorgaan heeft deze intern en met een delegatie van het bestuur uitvoerig besproken. Het Verantwoordingsorgaan heeft het bestuur de suggestie gedaan een aantal elementen uit de analyse concreet te maken en om te zetten in concrete acties.

Speerpunten

Het Verantwoordingsorgaan heeft in 2017 zich nadrukkelijk afgevraagd hoe zij haar rol beter kan invullen. Het Verantwoordingsorgaan heeft uitgesproken de ambitie te hebben om door middel van een pro-actieve rol meer van toegevoegde waarde te willen zijn voor het pensioenfonds en niet louter een controlerende rol op afstand te hebben. Door direct inhoudelijke overleg bij een beperkt aantal onderwerpen denkt het Verantwoordingsorgaan beter haar speerpunten bij het bestuur voor het voetlicht te kunnen brengen in de uitvoering van haar taken.

Het Verantwoordingsorgaan heeft als speerpunten gedefinieerd: evenwichtige belangenafweging, toekomstbestendigheid, de nieuw te maken premie-afspraken, communicatie, ook over het Verantwoordingsorgaan en (de uitvoering van) het indexatiebeleid. Daarnaast heeft het Verantwoordingsorgaan besloten op 4 specifieke dossiers met het bestuur meer in detail in gesprek te willen komen en blijven: de afspraken rondom de premie die te maken zijn voor 2019 en verder, de communicatie met deelnemers, strategisch beleggingsbeleid en de impact van een eventuele wijziging van het pensioenstelsel. Deze onderwerpen zullen door een afvaardiging van het Verantwoordingsorgaan met de dossierhouders in het bestuur inhoudelijk besproken worden en per onderwerp zal het Verantwoordingsorgaan aangeven waar zij, uiteraard binnen de rol van het Verantwoordingsorgaan, specifiek aandacht voor heeft.

Renier Brenninkmeijer, Paul van Homelen, Floris Luiten, Peter Reinders, Robert Slange, Joop Telder
April 2018

REACTIE VAN HET BESTUUR

Het bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan voor haar inzet en goede invulling van haar rol. De ambitie van het Verantwoordingsorgaan om prominenter bij voor belanghebbenden belangrijke onderwerpen betrokken te zijn en pro actief vanuit eigen speerpunten te werken, juicht het bestuur toe.

De aandacht die het Verantwoordingsorgaan vraagt voor wijzigingen op sleutelposities in het bestuur sluit aan bij de beleving van het bestuur om hierop te acteren. In de eerste helft van 2018 doet het bestuur een evaluatie van het bestuursmodel.

In 2018 zijn de premieafspraken met de werkgever en het nieuwe strategische communicatiebeleid belangrijke onderwerpen waarop het bestuur het Verantwoordingsorgaan nauw aangesloten zal houden.

Het bestuur ziet uit naar continuering van de samenwerking met het Verantwoordingsorgaan.

Het bestuur

JAARREKENING

1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

	2017	2016
ACTIVA		
Beleggingen voor risico pensioenfonds (1)	658.257	627.692
Beleggingen voor risico deelnemers (2)	56.787	51.342
Vorderingen en overlopende activa (3)	142	146
Overige activa (4)	1.668	849
	<u>716.854</u>	<u>680.029</u>
PASSIVA		
Stichtingskapitaal en reserves (5)		
Reserve 'Premiedepot'	13.729	21.297
Algemene reserve	172.808	114.766
	<u>186.537</u>	<u>136.063</u>
Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds (6)	471.997	489.412
Voorziening voor risico deelnemers (7)	56.787	51.342
Overige schulden en overlopende passiva (8)		
Derivaten	794	2.757
Overige schulden en overlopende passiva	739	455
	<u>1.533</u>	<u>3.212</u>
	<u>716.854</u>	<u>680.029</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

		2017	2016
BATEN			
Premiebijdragen van werkgever en werknemers	(9)	13.881	13.709
Premiebijdragen voor risico deelnemers	(10)	1.610	1.254
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(11)	26.666	62.925
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	(12)	5.764	1.550
Overige baten	(13)	1	52
		<u>47.922</u>	<u>79.490</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(14)	7.945	7.922
Uitvoeringskosten	(15)	740	716
Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds	(16)		
Pensioenopbouw		14.908	12.664
Toeslagen		2.594	1.624
Rentetoevoeging		-1.083	-266
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-7.935	-7.922
Toevoegingen voor uitvoeringskosten		164	107
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		1.788	657
Wijziging marktrente		-25.064	53.119
Wijziging actuariële uitgangspunten		-1.256	-6.697
Overige wijzigingen		-1.531	-1.173
		<u>-17.415</u>	<u>52.113</u>
Mutatie voorziening voor risico deelnemers	(17)	5.445	1.970
Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds	(18)	-1.642	-669
Saldo overdrachten van rechten voor risico deelnemers	(19)	1.929	834
Herverzekeringen	(20)	446	394
		<u>-2.552</u>	<u>63.280</u>
Saldo van baten en lasten		<u><u>50.474</u></u>	<u><u>16.210</u></u>

	2017	2016
Bestemming van het saldo van baten en lasten		
Mutatie algemene reserve	58.042	15.047
Mutatie reserve 'premiepot'	-7.568	1.163
	<u>50.474</u>	<u>16.210</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2017	2016
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen risico pensioenfonds	13.984	13.679
Ontvangen premiebijdragen voor risico deelnemers	1.610	1.254
Betaalde/ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	1.642	669
Betaalde/ontvangen waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-1.771	-834
Betaalde pensioenuitkeringen	-7.921	-7.926
Betaalde/ontvangen herverzekeringen	-446	-428
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-698	-693
Overige baten en lasten	1	52
	<u>6.401</u>	<u>5.773</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	110.144	265.092
Betaald inzake aankopen beleggingen	-126.819	-277.712
Directe beleggingsopbrengsten	12.915	5.607
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-88	1.526
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-1.734	-1.539
	<u>-5.582</u>	<u>-7.026</u>
Mutatie liquide middelen	<u>819</u>	<u>-1.253</u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2017	2016
Liquide middelen per 1 januari	849	2.102
Mutatie liquide middelen	819	-1.253
Liquide middelen per 31 december	<u>1.668</u>	<u>849</u>

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van Stichting Pensioenfonds Robeco, statutair gevestigd te Rotterdam - Weena 850 (KVK-nummer 41126139), is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van Robeco Nederland B.V. en RG Nederland B.V.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Het bestuur heeft op 15 mei 2018 de jaarrekening opgemaakt.

Look-through" principe

Het pensioenfonds heeft besloten om met ingang van verslagjaar 2016 de financiële verslaglegging te baseren op de direct op de balans staande beleggingen. Het 'look-through' principe wordt uitsluitend toegepast in de risicoparagraaf.

Marktrente versus Ultimate Forward Rate (UFR)

September 2012 heeft DNB de rentetermijnstructuur aangepast, door de introductie van de Ultimate Forward Rate (UFR). Het hanteren van de UFR houdt in dat voor ver in de toekomst liggende verplichtingen (20 jaar tot 60 jaar) een aangepaste rentecurve wordt gehanteerd.

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Robeco heeft in 2012 besloten de UFR methodiek niet over te nemen en de jaarrekening op te stellen en de dekkingsgraad te blijven berekenen op basis van de marktrente.

Het bestuur is van mening dat met de UFR pensioenverplichtingen niet op werkelijke waarde wordt gewaardeerd. Belangrijke afwegingen hierbij zijn:

- Het is onduidelijk of de (lange) rente op dit moment onrealistisch laag is.
- Het is onwenselijk om rendement dat nog niet gerealiseerd is door het pensioenfonds, wel al "in te boeken" bij de berekeningen van de verplichtingen.
- De waarde in het economisch verkeer (marktwaarde) is van toepassing bij het overdragen van pensioenverplichtingen naar een andere pensioenuitvoerder.
- De renteverwachting staat los van de keuze tot waardering van de huidige verplichtingen.

De gehanteerde rentetermijnstructuur in 2012 tot en met 2017 is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR en eveneens, tot en met 2014, geen 3-maands middeling is toegepast. De rentetermijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Door het toepassen van de marktrente in plaats van de UFR is het saldo van baten en lasten € 15.842 hoger in 2017 (2016: € 6.208 lager resultaat).

Schattingswijziging IBNR

In boekjaar 2017 is de IBNR (incurred but not reported) voorziening aangepast.

De IBNR wordt vanaf 2017 ultimo verslagjaar berekend als de som van de premie arbeidsongeschiktheidspensioen van de laatste twee boekjaren ter dekking van de kosten van de ingang van arbeidsongeschiktheidspensioen. De premie arbeidsongeschiktheidspensioen is gelijk aan de bruto herverzekeringpremie voor het arbeidsongeschiktheids-pensioen met een korting van 30%. In 2017 was de vrijval in verband met de nieuwe wijze van berekening € 1,254 miljoen. In 2017 is de IBNR bijgesteld naar € 1,354 miljoen (2016: € 2,610 miljoen). Er heeft géén onttrekking in 2017 plaats gevonden.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Alle bedragen zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders aangegeven.

Beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op marktwaarde. Overige activa en passiva worden gewaardeerd op de geamortiseerde kostprijs, tenzij anders is vermeld.

Voor zover noodzakelijk, wordt op activa een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Securities lending

De beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds belegt nemen deel aan een securities lending programma, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities lending contract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor beleggingen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen, e.d. worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar de rapporteringsvaluta euro tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

	31-12-2017	31-12-2016
US dollar	1,201	1,055
Britse pond	0,888	0,854
Japanse yen	135,270	123,021
Australische dollar	1,535	1,457
Canadese dollar	1,505	1,414
Zwitserse frank	1,170	1,072

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen.

Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Aandelen

Aandelen worden gewaardeerd tegen reële waarde. Van beursgenoteerde aandelen is dit de beurswaarde. Voor niet beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de handelskoers (in- en uitstapkoers), die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Van beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum inclusief opgelopen rente. Voor niet ter beursgenoteerde participaties in vastrentende waardenfondsen is dit de handelskoers (in- en uitstapkoers), die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Onder overige beleggingen worden opgenomen die beleggingen die niet als een van de hiervoor opgesomde beleggingen geïnclassificeerd kunnen worden. Tevens worden onder overige beleggingen opgenomen nog af te wikkelen beleggingstransacties en liquide middelen die beheerd worden door de vermogensbeheerder.

De af te handelen transacties worden gewaardeerd tegen marktwaarde, de liquide middelen tegen nominale waarde.

Overige mutaties

Mutaties van liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerder zijn op nominale waarde opgenomen.

Beleggingen voor risico deelnemers

Beleggingen voor rekening en risico deelnemers zijn middelen die aangehouden worden op rekeningen ten behoeve van deelnemers die zelf het beleggingsrisico dragen in het kader van de beschikbare premieregeling.

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het pensioenfonds worden aangehouden.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

Overige activa

Onder overige activa worden onder meer liquide middelen opgenomen voor zover dit onmiddellijk opeisbare banktegoeden betreft. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

De algemene reserve houdt rekening met de financiële positie en de aard en omvang van de risico's die het pensioenfonds loopt. De algemene reserve is bedoeld voor het opvangen van de verzekeringstechnische risico's en beleggingsrisico's. Het jaarresultaat zal, na de mutatie van de reserve 'premiëdepot', toegevoegd of onttrokken worden aan de algemene reserve.

Reserve 'premiëdepot'

Vanaf 2014 is er sprake van een reserve 'premiëdepot'. Dit is een bekleemde reserve die niet meegenomen wordt in de berekening van de dekkingsgraad. De reserve 'premiëdepot' is een bestemmingsreserve en biedt bescherming tegen het risico op onvolledige opbouw voor actieve deelnemers.

Sinds 1 januari 2014 is er sprake van een vaste pensioenpremie. Wanneer de jaarpremie lager is dan de kostendekkende premie, en daarbij ontoereikend kan zijn om voor de actieve deelnemers de volledige opbouw te financieren, wordt er premie onttrokken aan de reserve 'premiëdepot'. Wanneer in een jaar de ontvangen premie hoger is dan de kostendekkende premie dan wordt het meerdere aan de reserve 'premiëdepot' gedoteerd.

De werkgever heeft in 2014 bij de start van het premiëdepot een eenmalige storting gedaan. Er geldt geen minimum of maximum voor deze reserve.

Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op marktwaarde. De voorziening pensioenverplichtingen is gelijk aan de contante waarde van de per balansdatum gefinancierde pensioenaanspraken, volgens de opgebouwde rechtenmethode. Dit wil zeggen dat de gefinancierde aanspraken overeenkomen met de per balansdatum tijdsevenredig verworven pensioenaanspraken. De contante waarde is berekend op basis van navolgende actuariële grondslagen:

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

Rekenrente

De gehanteerde rentermijnstructuur is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR. De rentetermijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Overlevingsgrondslagen

Volgens de Prognosetafel AG2016 startkolom 2018 met leeftijd- en geslachtsafhankelijke correctiefactoren conform het Mercer-model 2016 Hoog (2016: AG2016 met startkolom 2017).

Partnerschap

Voor alle niet-pensioengerechtigden wordt het onbepaald partnersysteem gehanteerd. De partnerfrequentie is voor alle leeftijden gelijkgesteld aan 100%. Voor pensioengerechtigden wordt uitgegaan van het bepaalde partnersysteem (feitelijke burgerlijke stand).

Leeftijdsverschil man-vrouw

De partner van de mannelijke deelnemer wordt 3 jaar jonger verondersteld.
De partner van de vrouwelijke deelnemer wordt 3 jaar ouder verondersteld.

Leeftijdsbepaling

De leeftijdsbepaling geschiedt in maanden nauwkeurig.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

Opslag voor excassokosten: 3,0% van de voorziening. Deze opslag is gebaseerd op een door het bestuur veronderstelde maximaal benodigde periode van 5 jaar om de verplichtingen in eigen beheer af te wikkelen in het geval dat geen premiebedragen meer worden ontvangen.

Wezenpensioen

Aangenomen wordt dat het wezenpensioen moet worden uitgekeerd tot de 27-jarige leeftijd en voor ingegaan wezenpensioen wordt geen sterfte verondersteld.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten (schadereserve)

Voor de (gewezen) deelnemers die arbeidsongeschikt zijn, wordt de contante waarde van de toekomstige pensioenopbouw in rekening gebracht bij de werkgever, waarbij wordt uitgegaan van een correctie voor revalidatie/overlijden van 20%.

Met ingang van oktober 2014 heeft het pensioenfonds dit risico in de vorm van kapitalen verzekerd bij elipsLife. De werkgever voldoet de premies aan het pensioenfonds.

IBNR

In 2009 is een IBNR (incurred but not reported) voorziening gevormd ten behoeve van arbeidsongeschiktheidsrisico's. Deze voorziening heeft betrekking op het arbeidsongeschiktheidspensioen en niet op de premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid.

Het arbeidsongeschiktheidsrisico is verzekerd met een stop loss verzekering. De IBNR bestaat uit 70% van de fictieve jaarpremie van de twee laatste boekjaren bij volledige herverzekering en is ultimo 2017 vastgesteld op € 1.354 (2016: € 2.610).

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De waardering van de voorziening voor risico van deelnemers wordt bepaald door de waardering van de tegenover deze voorzieningen aangehouden beleggingen.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderinggrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgever en werknemers

Onder premiebijdragen van werkgever en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de gerealiseerde waardeveranderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Uitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Premies herverzekering

De risico's, voortvloeiend uit overlijdens- en arbeidsongeschiktheidstoezeggingen, zijn herverzekerd bij Zwitserleven (Stop-loss). De herverzekering van het arbeidsongeschiktheidskapitaal betreft het excedent arbeidsongeschiktheidspensioen.

De werkgever heeft het risico voor toekomstige pensioenopbouw bij arbeidsongeschikte deelnemers verzekerd bij elipsLife.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioen- en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico pensioenfonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 31 december 2016	273.483	345.726	-1.087	6.813	624.935
Aankopen	51.477	56.214	16.925	-	124.616
Verkopen	-9.957	-63.740	-34.288	-	-107.985
Overige mutaties	-146	-1.785	218	1.762	49
Waardemutaties	8.333	-12.199	19.714	-	15.848
Stand per 31 december 2017	<u>323.190</u>	<u>324.216</u>	<u>1.482</u>	<u>8.575</u>	<u>657.463</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde					794
					<u>658.257</u>

	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	228.124	307.016	24.877	-4.717	555.300
Aanpassing doorkijk 2015	398	9.357	-20.876	11.121	-
	<u>228.522</u>	<u>316.373</u>	<u>4.001</u>	<u>6.404</u>	<u>555.300</u>
Aankopen	28.574	219.508	27.838	-	275.920
Verkopen	-4.100	-233.799	-26.238	-	-264.137
Overige mutaties	-821	-1.079	-35	409	-1.526
Waardemutaties	21.308	44.723	-6.653	-	59.378
Stand per 31 december 2016	<u>273.483</u>	<u>345.726</u>	<u>-1.087</u>	<u>6.813</u>	<u>624.935</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde					2.757
					<u>627.692</u>

In 2016 is het pensioenfonds overgestapt van het beleggingsfonds Robeco - Inst. Liability Driven Euro Core Govt Bond 40 naar Robeco - Customized Liability-driven Fund III. Dit verklaart de hoge bedragen bij aankopen en verkopen bij vastrentende waarden.

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

De overige mutaties hebben betrekking op mutaties liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerder, de mutaties in de lopende intrest en de mutatie van de beleggingsdebiteuren en beleggingscrediteuren.

PREMIEDEPOT

De beleggingen risico pensioenfonds bevatten ultimo 2017 € 13.729 (2016: € 21.297) aan beleggingen in het kader van het premiedepot. Dit bedrag is in 2017 als volgt ontstaan:

	Beleggingen voor premiedepot
Stand per 1 januari 2016	20.134
Premietekort 2016	-3.539
Indirect beleggingsresultaat 2016	4.764
Directe beleggingskosten 2016	-50
Vordering op vermogensbeheerder	-12
	<hr/>
Stand per 31 december 2016 / 1 januari 2017	21.297
Premietekort 2017	-5.991
Indirect beleggingsresultaat 2017	-1.554
Directe beleggingsresultaat 2017	16
Directe beleggingskosten 2017	-31
Vordering op vermogensbeheerder	-8
	<hr/>
Stand per 31 december 2017	<u>13.729</u>

Het premiedepot heeft een duidelijk ander (verplichtingen)profiel dan de pensioenverplichtingen van het pensioenfonds. Het gevoerde beleggingsbeleid voor het premiedepot wijkt daarom ook af van het algemeen gevoerde beleggingsbeleid. Begin 2017 heeft het pensioenfonds een gedeelte van de bestaande positie in het Robeco Euro Core Government 40 fonds verkocht en de vrijgekomen middelen belegd in een kortlopende Nederlandse staatsobligatie. Deze optie heeft een lage rentegevoeligheid, een laag kredietrisico en tevens lage kosten.

Het verloopoverzicht beleggingen voor risico pensioenfonds kan als volgt uitgesplitst worden:

	Beleggingen voor premiedepot	Beleggingen voor risico pensioenfonds	Totale beleggingen
Stand per 1 januari 2017	21.297	603.638	624.935
Aankopen	-	124.616	124.616
Verkopen	-5.847	-102.138	-107.985
Overige mutaties	-11	60	49
Waardemutaties	-1.554	17.402	15.848
Stand per 31 december 2017	13.885	643.578	657.463
Schuld / vordering	-156	156	-
Totaal beleggingen	13.729	643.734	657.463
Stand per 1 januari 2016	20.134	535.166	555.300
Aankopen	-	275.920	275.920
Verkopen	-3.539	-260.598	-264.137
Overige mutaties	-137	-1.389	-1.526
Waardemutaties	4.764	54.614	59.378
Stand per 31 december 2016	21.222	603.713	624.935
Schuld / vordering	75	-75	-
Totaal beleggingen	21.297	603.638	624.935

In de loop van 2017 is vanuit de beleggingen voor risico pensioenfonds € 75 onttrokken en toegewezen aan de beleggingspool voor het premiedepot. Hiermee is de schuld/vordering verhouding, die op 31 december 2016 ontstaan is, vereffend.

In de loop van 2018 zal er vanuit de beleggingspool voor het premiedepot € 156 onttrokken worden en toegewezen aan de beleggingen voor risico pensioenfonds. Hiermee is de schuld/vordering verhouding, die op 31 december 2017 ontstaan is, vereffend.

Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het pensioenfonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de beleggingen van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

- | Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- | De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende markttrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- | Intrinsieke waarde: de marktwaarde ontleent aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers. Deze rapportages worden door een onafhankelijke accountant gecontroleerd. Wanneer de periode van deze rapportages niet synchroon loopt met het boekjaar van het pensioenfonds, wordt er jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt.

Gehanteerde waarderingsystematiek op basis van Richtlijn 290

	Genoteerde marktprijzen	Contante waarde berekening	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2017					
Aandelen	282.790	-	40.400	-	323.190
Vastrentende waarden	324.216	-	-	-	324.216
Derivaten	-	1.482	-	-	1.482
Overige beleggingen	5.057	-	3.518	-	8.575
Totaal	612.063	1.482	43.918	-	657.463

	Genoteerde marktprijzen	Contante waarde berekening	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016					
Aandelen	250.784	-	22.699	-	273.483
Vastrentende waarden	326.193	-	19.533	-	345.726
Derivaten	-	-1.087	-	-	-1.087
Overige beleggingen	701	-	6.112	-	6.813
Totaal	577.678	-1.087	48.344	-	624.935

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Specificatie naar soort:	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Robeco Global Private Equity funds I, II, III	5.346	1,7	8.117	3,0
Hedgefonds: Transtrend - OmniTrend	-	-	6.134	2,2
Hedgefonds: GMO - Systematic Global Macro	11.583	3,6	8.448	3,1
Hedgefonds: IPM - GTAA Systematic Macro Fund	9.280	2,9	-	-
Hedgefonds: Standard Life GARS	14.191	4,4	-	-
Robeco Quant Developed Markets Equities	168.171	52,0	147.471	53,9
Robeco Inst. Conservative Equity Fonds	90.695	28,0	80.810	29,5
Lazard Emerging Equity Fonds	11.966	3,7	12.171	4,5
Robeco Emerging Markets Conservative Equity	11.958	3,7	10.332	3,8
	323.190	100,0	273.483	100,0

Alle geselecteerde beleggingsfondsen voldoen aan het beleid ten aanzien van securities lending. Het bestuur heeft daarvoor beleidsregels opgesteld en opgelegd aan RIAM. Voor fondsen van Robeco wordt dit uitgevoerd door Robeco Securities Lending (RSL). Door RSL wordt een marge van 105% voor ontvangen staatsobligaties en 108% voor ontvangen aandelen aangehouden. Onderpand margins per tegenpartij zijn flexibel en kunnen worden aangepast indien dit nodig wordt geacht door de risico management afdeling van Robeco.

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Specificatie naar soort:				
Robeco Customized LDI Fund II	148.661	45,9	208.839	60,4
Robeco Euro Credit Bonds	59.517	18,4	34.600	10,0
Standard Life Euro Credit Fonds	59.563	18,4	41.277	11,9
Robeco Global High Yield Fonds	22.371	6,9	20.295	5,9
PIMCO Emerging Debt Fonds	20.226	6,2	19.533	5,7
Robeco LDI Core Government 40 Fonds	13.570	4,1	21.182	6,1
Nederlandse staatsobligaties	308	0,1	-	-
	<u>324.216</u>	<u>100,0</u>	<u>345.726</u>	<u>100,0</u>

Derivaten

	31-12-2017	31-12-2016
Specificatie naar soort:		
Valutaderivaten	<u>1.482</u>	<u>-1.087</u>

Negatieve derivatenposities worden opgenomen onder de kortlopende schulden.

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt tevens gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt, dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de volgende financiële instrumenten:

- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.

Binnen de institutionele beleggingsfondsen wordt er ook gebruik gemaakt van:

- Renteswaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.
- Credit Default Swaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij één van beide contractpartijen de verplichting aangaat tot het vergoeden van het verlies op een (mandje van) obligatie(s) indien (één van de) emittent (en) van de obligatie(s) het geleende geld niet kan terugbetalen ('default'). De andere contractpartij betaalt gedurende de looptijd van het contract een vaste vergoeding.
- Futures: dit betreft gestandaardiseerde beursgenoteerde contracten waarvan de waarde kan worden afgeleid uit de prijs van een onderliggende waarde (bijvoorbeeld staatsobligaties of aandelen indices). Op de einddatum van het contract verplicht de (ver)koper zich om de onderliggende waarde te (ver)kopen tegen een vooraf vastgestelde prijs, of het prijsverschil direct af te rekenen.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2017:

Type contract	Activa	Passiva
Valutaderivaten	-	-
USD-EUR	-	549
EUR-AUD	-	98
EUR-CAD	-	147
EUR-CHF	13	-
EUR-GBP	108	-
EUR-YEN	385	-
EUR-USD	1.770	-
	<u>2.276</u>	<u>794</u>

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	Activa	Passiva
Valutaderivaten	-	-
AUD-EUR	-	15
CAD-EUR	-	1
CHF-EUR	-	7
USD-EUR	-	983
YEN-EUR	-	181
EUR-AUD	93	-
EUR-CAD	1	59
EUR-CHF	3	72
EUR-GBP	-	17
EUR-YEN	578	-
EUR-USD	995	1.422
	<u>1.670</u>	<u>2.757</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2017	31-12-2016
Specificatie naar soort:		
Liquide middelen vermogensbeheer	2.686	1.920
Dividendbelasting	1.922	962
Af te handelen transacties	5.057	701
Beleggingsdebiteuren/crediteuren	-1.090	3.230
	<u>8.575</u>	<u>6.813</u>

Beleggingsdebiteuren/crediteuren bestaat uit het saldo tussen vorderingen en verplichtingen uit hoofde van cash collateral; te vorderen €0 (2016: €3.500) en verschuldigd €1.090 (2016: €270).

2. Beleggingen voor risico deelnemers

	31-12-2017	31-12-2016
Beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen	41.622	36.864
Beleggingen inzake Prepensioen	13.930	13.834
Beleggingen inzake Netto Pensioensparen	1.235	644
	<u>56.787</u>	<u>51.342</u>

Verloopoverzicht totaal

	2017	2016
Stand per 1 januari	51.342	49.372
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	2.203	1.792
Onttrekkingen	-2.159	-955
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	5.401	1.133
Stand per 31 december	<u>56.787</u>	<u>51.342</u>

Het directe beleggingsresultaat is opgenomen onder premie en stortingen omdat dit meteen geïnvesteerd wordt. In het kasstroomoverzicht zijn deze directe beleggingsresultaten terug te vinden bij aankopen en bij directe beleggingsopbrengsten.

In de toelichting bij de staat van baten en lasten zijn de diverse componenten (premie, inkomende en uitgaande waardeoverdrachten en beleggingsresultaten) terug te vinden.

De beleggingen voor risico deelnemer kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2017	31-12-2016
Vastgoed beleggingen (indirect)	835	5.352
Aandelen	33.949	21.358
Vastrentende waarden	17.556	11.890
Overige beleggingen	4.447	12.742
	<u>56.787</u>	<u>51.342</u>

De beleggingen voor risico deelnemers kunnen verdeeld worden in beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen (UOP), beleggingen inzake Prepensioen en beleggingen inzake Netto Pensioensparen.

Beleggingen inzake Uitgebreid Ouderdomspensioen (UOP)

	2017	2016
Stand per 1 januari	36.864	34.935
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	1.582	1.311
Onttrekkingen	-1.122	-415
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	4.298	1.033
Stand per 31 december	<u>41.622</u>	<u>36.864</u>

Beleggingen inzake Prepensioen

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Stand per 1 januari	13.834	14.161
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	115	129
Onttrekkingen	-1.037	-540
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	1.018	84
Stand per 31 december	<u>13.930</u>	<u>13.834</u>

Beleggingen inzake Netto Pensioensparen

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Stand per 1 januari	644	276
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	506	352
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	85	16
Stand per 31 december	<u>1.235</u>	<u>644</u>

3. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Te vorderen van sponsor	-	43
Te vorderen dividendbelasting m.b.t. risico deelnemers	39	-
Te vorderen van vermogensbeheerder	103	101
Overige vorderingen en overlopende activa	-	2
	<u>142</u>	<u>146</u>

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

4. Overige activa

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Liquide middelen	<u>1.668</u>	<u>849</u>

Onder de liquide middelen worden die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen opgenomen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn en niet het karakter van beleggingen hebben.

PASSIVA

5. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	Reserve 'Premiedepot'	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2017	21.297	114.766	136.063
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-7.568	58.042	50.474
Stand per 31 december 2017	13.729	172.808	186.537
	Reserve 'Premiedepot'	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2016	20.134	99.719	119.853
Uit bestemming saldo van baten en lasten	1.163	15.047	16.210
Stand per 31 december 2016	21.297	114.766	136.063

Het stichtingskapitaal bedraagt € 45.000 (in gehele euro's) = 0,045 en is daarom niet opgenomen in het bovenstaand overzicht.

De reserve 'premiedepot' is een bestemmingsreserve (beklemd reserve).

Het pensioenfonds beheert het premiedepot waarbij de volgende uitgangspunten overeengekomen zijn:

- Het premiedepot kan enkel worden gebruikt voor aanvulling van de opbouw van actieve deelnemers.
- Onttrekking uit het premiedepot vindt plaats wanneer de zuivere kostendekkende premie boven het voor opbouw beschikbare deel van de gefixeerde premie ligt.
- Ontvangen jaarpremie die hoger is dan de kostendekkende premie wordt toegevoegd aan het premiedepot. In de jaarpremie is een component van 4% van de pensioengrondslag opgenomen die het pensioenfonds ontvangt ter dekking van overige elementen zoals uitvoeringskosten en risicoverzekeringspremies. Met de werkgever is afgesproken dat een overschot of tekort op deze component niet verrekend wordt met het premiedepot. Een resultaat op deze component wordt ook niet verrekend met de werkgever omdat de financiering van de premie is gebaseerd op CDC.
- Het premiedepot wordt niet meegeteld bij de bepaling van de dekkingsgraad.

	31-12-2017	31-12-2016
Solvabiliteit		
Minimaal vereist eigen vermogen	21.151	21.630
Vereist eigen vermogen	117.940	108.355

Het pensioenfonds hanteert 4,0% (2016: 4,0%) van de technische voorziening als minimaal vereist eigen vermogen. Het minimaal vereist eigen vermogen van € 21.151 (2016: € 21.630) en het vereist eigen vermogen van € 117.940 (2016: € 108.355) zijn berekend volgens de bestuursuitgangspunten. Bij beiden is de technische voorziening het totaal van de technische voorzieningen risico pensioenfonds en risico deelnemers. En beiden zijn gebaseerd op de technische voorzieningen berekend met de marktrente en niet met de UFR.

Op basis van de beleidsdekkingsgraad, volgens bestuursuitgangspunten, bevindt het pensioenfonds zich ultimo 2017 niet meer in een reservetekort.

De vereiste dekkingsgraad op basis van de bestuursuitgangspunten zoals die voortvloeit uit de solvabiliteitsvoorschriften volgens de Pensioenwet bedraagt 122,3% (2016: 120,0%). De beleidsdekkingsgraad, volgens de bestuursuitgangspunten, bedraagt 128,5% (2016: 113,0%).

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaardmodel.

Berekening dekkingsgraad

Het pensioenfonds heeft gekozen om vanaf 2009 de dekkingsgraad te berekenen als de verhouding tussen het totaal belegd vermogen (inclusief belegd vermogen risico deelnemers) ten opzichte van de totale technische voorziening (inclusief technische voorziening voor risico deelnemers).

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2017	2016
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	121,2	120,5
Premie	0,1	0,1
Uitkeringen	0,3	0,3
Toeslagverlening	-0,6	-0,4
Verandering van de rentetermijnstructuur	5,9	-11,9
Rendement op beleggingen	4,9	13,3
Overige oorzaken en kruiseffecten	0,9	-0,7
Dekkingsgraad per 31 december	132,7	121,2

6. Technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Verloop technische voorzieningen

	Voorziening pensioen- verplichtingen
Stand per 1 januari 2017	489.412
Mutatie technische voorzieningen	-17.415
Stand per 31 december 2017	471.997
	Voorziening pensioen- verplichtingen
Stand per 1 januari 2016	437.299
Mutatie technische voorzieningen	52.113
Stand per 31 december 2016	489.412

Bij het vaststellen van de technische voorzieningen is de marktrente gehanteerd waarbij geen rekening is gehouden met de UFR.

Mutatie technische voorzieningen

	2017	2016
Pensioenopbouw	14.908	12.664
Toeslagen	2.594	1.624
Rentetoevoeging	-1.083	-266
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-7.935	-7.922
Toevoegingen voor uitvoeringskosten	164	107
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	1.788	657
Wijziging marktrente	-25.064	53.119
Wijziging actuariële uitgangspunten	-1.256	-6.697
Overige wijzigingen	-1.531	-1.173
	<u>-17.415</u>	<u>52.113</u>

Voor de toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting in de staat van baten en lasten.

De voorziening pensioenverplichtingen is naar categorie van deelnemers als volgt samengesteld:

	31-12-2017		31-12-2016	
	Aantal		Aantal	
Deelnemers	765	180.381	794	191.809
Gewezen deelnemers	1.654	174.834	1.604	176.789
Pensioengerechtigden	250	113.747	239	116.078
IBNR	-	1.354	-	2.610
Schadereserve	-	1.681	-	2.126
	<u>2.669</u>	<u>471.997</u>	<u>2.637</u>	<u>489.412</u>

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand. Dit betekent dat alle opgebouwde aanspraken zijn opgenomen in de technische voorzieningen.

In 2009 is een IBNR (incurred but not reported) voorziening gevormd van € 1.400 met betrekking tot arbeidsongeschiktheidsrisico's voor zieke deelnemers. In 2017 is de IBNR opnieuw vastgesteld op € 1.354 (2016: € 2.610). Het excedent arbeidsongeschiktheidsrisico is verzekerd met een stop loss verzekering.

De schadereserve is gebaseerd op de contante waarde van de nog op te bouwen aanspraken van arbeidsongeschikte deelnemers.

Naar hun aard hebben de technische voorzieningen in het algemeen een langlopend karakter.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling is per 1 januari 2011 overgegaan van een eindloonregeling naar een middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 65 jaar. Met ingang van 1 januari 2014 is dit verhoogd naar 67 jaar. De deelnemer heeft de mogelijkheid om het pensioen eerder, of in overleg met de werkgever, later in te laten gaan.

De pensioengrondslag is gelijk aan 13 maal het vaste maandsalaris, vermeerderd met de vakantietoeslag tot een gemaximeerd bedrag en onder aftrek van een franchise. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld.

Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen.

Deelname aan de regeling is verplicht voor alle werknemers van Robeco Nederland B.V. en RG Nederland B.V. vanaf de leeftijd van 21 jaar.

Jaarlijks beslist het bestuur van het pensioenfonds de mate waarin rechten van alle deelnemers (actieven, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden) worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling als een uitkeringsovereenkomst.

In 2017 was het pensioenreglement als volgt:

- | De opbouw is 1,875% middelloon (2016: 1,875%). De toeslagverlening van het middelloon is voorwaardelijk en afhankelijk van het vermogen van het pensioenfonds. De toeslagambitie is 90%.
De opbouw wordt verlaagd als de premiebijdrage en een onttrekking uit het premiedepot ontoereikend is voor de pensioenopbouw.
- | Eigen bijdrage van 4,5% van de pensioengrondslag met een maximum van 25% van de premie.
- | De beschikbare premie voor het excedent stuk is leeftijdsafhankelijk.
- | Voor het salaris boven € 103.317 kan een leeftijdsafhankelijke premie netto gespaard worden.

Toeslagverlening

Het pensioenfonds heeft de ambitie de opgebouwde aanspraken te verhogen met de prijsindex dan wel de loonronde. Het bestuur verwacht dat, over een langere periode gemeten, gemiddeld 90% van deze ambitie kan worden gerealiseerd. Of de verhoging wordt verleend, is afhankelijk van de financiële situatie van het pensioenfonds per jaareinde. Indien uit de berekening van de dekkingsgraad blijkt dat de gewenste beleggingsbuffer aanwezig is, zal naar verwachting volledige toeslagverlening plaats vinden.

De beslissing over toeslagverlening wordt genomen in de januari vergadering. De aanpassing gaat in op 1 februari daaropvolgend.

Voor actieve deelnemers gaat vanaf 2015 de salarisaanpassing in per 1 april in plaats van per 1 januari.

Het bestuur heeft in de vergadering van januari 2017 besloten dat in 2017 een toeslag wordt toegekend aan inactieve deelnemers (slapers en pensioengerechtigden) van 0,28% en actieve deelnemers 0,94%. Dit is zowel voor actieven als voor niet-actieven 94% van een volledige indexering.

Het bestuur heeft in de vergadering van januari 2018 besloten om de inactieve deelnemers een toeslag te verlenen van 1,40% en actieve deelnemers 0,75%. Dit is zowel voor actieven als voor niet-actieven een volledige indexering. De toeslagverlening 2018 is niet opgenomen in de technische voorzieningen ultimo 2017.

Inhaaltoeslagen

Het bestuur heeft nadere kaders voor inhaaltoeslagen vastgelegd, waarbij is besloten dat middelen specifiek kunnen worden aangewend om deelnemers met langere dienstverbanden of pensioengerechtigden te compenseren.

7. Voorziening voor risico deelnemers

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Stand per 1 januari	51.342	49.372
Premie, stortingen en direct beleggingsresultaat	2.203	1.792
Onttrekkingen	-2.159	-955
Indirect beleggingsresultaat risico deelnemers	5.401	1.133
Stand per 31 december	<u>56.787</u>	<u>51.342</u>

De voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers is te splitsen in een voorziening Uitgebreid Ouderdompensioen, een voorziening Prepensioen en een voorziening Netto Pensioensparen.

Het pensioenfonds kent een vrijwillige aanvullende pensioenregeling. De deelnemer kan hierin sparen voor een aanvullend pensioen. De deelnemer kan bijdragen storten voor zover de deelnemer hiervoor "fiscale ruimte" heeft. De werknemer kan er voor kiezen extra stortingen te doen in de vrijwillige aanvullende pensioenregeling ten laste van zijn bruto en/of netto loon.

De werkgever stelt een premie beschikbaar over het excedentsalaris. De werknemer kan deze premie aanwenden voor de vrijwillige aanvullende pensioenregeling, dan wel er voor kiezen het bedrag toe te laten voegen aan zijn bruto en/of netto loon.

8. Overige schulden en overlopende passiva

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Derivaten	794	2.757
Schuld aan sponsor	58	-
Afdracht loonheffing en premies	230	222
Waardeoverdrachten	158	-
Te betalen kosten	254	208
Overige schulden en overlopende passiva	39	25
	<u>1.533</u>	<u>3.212</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het pensioenfonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de marktwaarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd.

Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het pensioenfonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

	31-12-2017	31-12-2016
Het Surplus volgens de bestuursuitgangspunten is als volgt:		
Technische voorziening	528.784	540.754
Buffers:		
S1 Renterisico	22.143	20.500
S2 Risico zakelijke waarden	93.295	89.469
S3 Valutarisico	24.871	10.328
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	13.984	10.398
S6 Verzekeringstechnisch risico	20.430	21.276
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	16.706	8.965
Diversificatie effect	-73.489	-52.581
Totaal S (vereiste buffers)	117.940	108.355
Vereist pensioenvermogen	646.724	649.109
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	701.525	655.520
Surplus/Surplus	54.801	6.411

De voorziening pensioenverplichtingen ultimo 2017 (en 2016) is niet volgens de Pensioenwet en de FTK-grondslagen berekend, maar op basis van markttrente zonder toepassing van de UFR (en het driemaandsgemiddelde).

Met de toepassing van de UFR volgens de richtlijnen van DNB is de Voorziening Pensioenverplichtingen (inclusief TV risico deelnemers) € 508.965 (2016: € 505.093), het minimaal vereist eigen vermogen € 20.359 (2016: € 20.204) en het vereist eigen vermogen € 112.642 (2016: € 99.841).

Volgens deze wettelijke maatstaven heeft het pensioenfonds een toereikende solvabiliteit op 31 december 2017, even als op 31 december 2016.

Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen voor risico van het pensioenfonds wordt uitgegaan van de strategische asset mix in de evenwichtssituatie.

Voor het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaardmodel zoals dat beschikbaar is gesteld door DNB. Hoewel er sprake is van een actief beleggingsbeleid voor zowel vastrentende als zakelijke waarden is er voor het bestuur geen aanleiding om daarom af te wijken van het standaardmodel. Het actieve beleid beperkt zich voor de meeste beleggingen tot een van te voren vastgestelde Tracking error (maximale afwijking ten opzichte van de gekozen benchmark) en er wordt geen gebruik gemaakt van illiquide beleggingen die het risico van de portefeuille materieel kunnen verhogen.

De meeste beleggingen worden gedaan in beleggingsfondsen die dagelijks verhandelbaar zijn.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid
- premiebeleid
- herverzekeringsbeleid
- toeslagbeleid

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

De beleggingsinformatie in de risicotabellen is opgenomen op basis van het doorkijk-principe.

Marktrisico's (S1 - S4)

Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het renterisico, prijs(koers)risico en valutarisico.

De strategie van het pensioenfonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis bewaakt in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overall-marktpositities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duration van de beleggingen korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de marktrentestructuur) daalt. Hierdoor zal de dekkingsgraad stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

De hoogte van de voorzieningen is bepaald door toepassing van de marktrente. De UFR is niet toegepast.

De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer. Het pensioenfonds streeft een rente afdekking na van 50% van de verplichtingen. De werkelijke renteafdekking ultimo 2017 is 51,9% (2016: 51,7%).

	31-12-2017		31-12-2016	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Vastrentende waarden (exclusief derivaten)	295.913	6,6	319.887	10,7
Totaal belegd vermogen	657.463	9,5	624.935	10,8
Technische voorziening	528.784	24,3	540.754	25,3

Op basis van de cijfers genoemd in de tabel kan de rentehedge als volgt worden berekend:

ultimo 2017: duration van het belegd vermogen (9,5) / duration van de verplichtingen (24,3) * de dekkingsgraadfactor (132,7/100) = 51,9%.

ultimo 2016: duration van het belegd vermogen (10,8) / duration van de verplichtingen (25,3) * de dekkingsgraadfactor (121,2/100) = 51,7%.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Resterende looptijd < 1 jaar	72.820	24,6	20.393	6,4
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	40.666	13,7	47.263	14,8
Resterende looptijd > 5 jaar	182.427	61,7	252.231	78,8
	<u>295.913</u>	<u>100,0</u>	<u>319.887</u>	<u>100,0</u>

De Duitse staatsobligaties met lange looptijd zijn verkocht en de opbrengst is belegd in kortlopende Nederlandse staatsobligaties en swaps.

S2 Risico zakelijke waarden

Het risico zakelijke waarden of te wel het prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijsrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar sector:				
Energie	9.020	2,8	12.316	4,5
Basismaterialen	11.316	3,5	9.006	3,3
Industrie & dienstverlening	31.724	9,8	26.297	9,4
Consumenten producten	50.138	15,5	54.085	19,8
Farmacie & gezondheidszorg	23.321	7,2	28.013	10,2
Financiële dienstverlening	65.528	20,3	49.971	18,3
Informatie technologie	36.869	11,4	31.940	11,7
Telecom	18.131	5,6	16.296	6,0
Nutsbedrijven	22.421	7,0	14.176	5,2
Hedgefonds	11.583	3,6	14.582	5,3
Private equity	5.346	1,7	8.117	3,0
Overig	37.299	11,6	8.907	3,3
	<u>322.696</u>	<u>100,0</u>	<u>273.706</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar regio:				
Nederland	1.498	0,5	2.229	0,8
Europa binnen EU	54.783	16,9	20.941	7,7
Europa buiten EU	27.436	8,5	31.278	11,4
Noord-Amerika	156.693	48,6	144.548	52,8
Wereldwijd	16.929	5,3	22.699	8,3
Asia Pacific	44.568	13,8	37.595	13,7
Australasia	16.212	5,0	9.252	3,4
Emerging Markets	4.577	1,4	5.164	1,9
	<u>322.696</u>	<u>100,0</u>	<u>273.706</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Het pensioenfonds heeft het beleid om het valutarisico volledig af te dekken. Hierbij wordt niet per afzonderlijke positie een afdekking ingeregeld, maar beoordeling vindt plaats op totaalniveau, echter zonder rekening te houden met de beleggingen voor rekening en risico deelnemers.

De portefeuille wordt in principe - voor zover de valuta-exposure in GBP, JPY, CHF, CAD en AUD nog niet is afgedekt binnen de fondsen - deze zoveel als praktisch mogelijk voor 100% afgedekt naar de euro op basis van benchmark gewichten. De valuta-exposure in USD wordt voor 50% afgedekt naar de euro.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven.

	Positie voor afdekking 2017	Valuta- derivaten 2017	Nettopositie na afdekking 2017	Nettopositie na afdekking 2016
EUR	344.536	140.794	485.330	543.962
GBP	17.595	-13.313	4.282	6.199
JPY	16.869	-23.298	-6.429	-3.245
USD	164.894	-76.919	87.975	28.463
AUD	15.176	-4.564	10.612	2.990
CAD	20.064	-9.082	10.982	5.435
CHF	10.043	-12.136	-2.093	-3.206
SEK	4.484	-	4.484	2.729
NOK	1.215	-	1.215	1.811
DKK	1.412	-	1.412	380
HKD	9.108	-	9.108	6.915
NZD	1.350	-	1.350	1.489
SGD	4.187	-	4.187	2.375
BRL	5.931	-	5.931	4.074
ZAR	4.244	-	4.244	3.362
Overige	34.873	-	34.873	21.202
	<u>655.981</u>	<u>1.482</u>	<u>657.463</u>	<u>624.935</u>

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het pensioenfonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het pensioenfonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het pensioenfonds; het vragen van extra zekerheden. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het pensioenfonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementsysteem functioneert.

Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het pensioenfonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Nederlandse overheidsinstellingen	101.309	34,2	108.582	33,9
Buitenlandse overheidsinstellingen	61.367	20,8	118.494	37,0
Financiële Instellingen	57.958	19,6	37.115	11,6
Handels- en industriële bedrijven	70.261	23,7	52.620	16,5
Andere instellingen	5.018	1,7	3.076	1,0
	<u>295.913</u>	<u>100,0</u>	<u>319.887</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Mature markets	279.447	94,4	307.260	96,1
Opkomende markten	16.466	5,6	12.627	3,9
	<u>295.913</u>	<u>100,0</u>	<u>319.887</u>	<u>100,0</u>

Beleggingen waarvan de uitgevende partij is gevestigd in Azië (exclusief Japan), Latijns Amerika of Rusland worden gerekend tot de regio 'Opkomende markten'.

De kredietwaardigheid van de debiteuren is als volgt opgebouwd:

	31-12-2017		31-12-2016	
		In %		In %
AAA	146.244	49,4	198.162	62,1
AA	6.777	2,3	5.480	1,7
A	44.659	15,1	32.310	10,1
BBB	60.130	20,3	40.363	12,6
Lager dan BBB	30.924	10,5	24.308	7,6
Geen rating	7.179	2,4	18.664	5,9
	<u>295.913</u>	<u>100,0</u>	<u>319.287</u>	<u>100,0</u>

S6 Actuariële risico's

Langlevenrisico

Het langlevenrisico is het belangrijkste actuariële (verzekeringstechnische) risico. Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van de Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ("schadereserve"). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

Het pensioenfonds heeft het excedent arbeidsongeschiktheidspensioen en overlijdensrisico middels een stop-loss contract verzekerd. De herverzekeringsovereenkomst is aangegaan voor de periode van 1 januari 2015 tot en met 31 december 2019. Met de herverzekeraar zijn geen resultaatdelingen overeengekomen.

De premie bedraagt 6,8% van de jaarpremie bij volledige herverzekering € 130 (2016: € 123). Het eigen behoud bedraagt 125% van de jaarpremie bij volledige herverzekering.

Daarnaast heeft het pensioenfonds sinds 2014 het premievrijstelling bij invaliditeit (PVI) risico verzekerd bij elipsLife, waarbij de werkgever de kosten draagt. In 2017: € 324 (2016: € 279). In geval van arbeidsongeschiktheid van een deelnemer keert elipsLife het verzekerde bedrag uit. Dit bedrag dient ter financiering van de toekomstige pensioenopbouw van een arbeidsongeschikte deelnemer.

Toeslagrisico

Het bestuur van het pensioenfonds heeft de ambitie om de pensioenen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagtoezegging van de deelnemers (actief en inactief) en pensioengerechtigden voorwaardelijk is.

Het pensioenfonds heeft in de ABTN vastgelegd dat de hoogte van de beleidsdekkingsgraad bepalend is voor de toeslagruimte. Door de wijziging van regeling; van een eindloon naar een middelloonregeling per 1 januari 2011, is het voorwaardelijk toeslagbesluit ook relevant voor de actieve deelnemers.

Ultimo 2017 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 128,5%. Gegeven deze dekkingsgraad heeft het bestuur besloten om per 1 februari 2018 de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden te indexeren met 1,40% en de actieve deelnemers met 0,75%, zijnde 100% van een volledige indexering.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico wordt vermeld dat het pensioenfonds in haar beleggingsportefeuille over voldoende obligaties beschikt die onmiddellijk zonder waardeverlies verkocht kunnen worden om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt.

Dit betreft de volgende posten:

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Duitse staatsobligaties	-	102.989
Franse staatsobligaties	37.666	-
Nederlandse staatsobligaties	101.309	105.938

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden bewaakt in de SLA.

Systeemrisico

Het systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar.

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Het pensioenfonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zo veel mogelijk af te dekken. Een van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen.

Zie ook: toelichting op de balans - activa bij derivaten.

S10 Actief beheerrisico

Het actief beheerrisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark.

De tracking error per ultimo 2017 is 2,4% (ultimo 2016: 2,1%).

Naast de tracking error moet bij de vaststelling van het VEV voor actief beheer ook rekening worden gehouden met de total expense ratio. Verder wordt het VEV voor actief beheer alleen aangehouden over de aandelen.

Het pensioenfonds heeft S7, S8 en S9 gelijkgesteld aan 0.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het pensioenfonds en de aangesloten ondernemingen en haar bestuurders. Daarnaast is de fiduciair manager Robeco Institutional Asset Management aan te merken als een verbonden partij.

Transacties met bestuurders

De bestuurders, in dienst bij de werkgever, ontvangen geen beloning van het pensioenfonds. Het bestuurslid en zijn plaatsvervanger, die namens de pensioengerechtigden optreden, ontvangen ieder een vergoeding van € 6.000 op jaarbasis.

Er zijn geen leningen verstrekt aan en er zijn geen vorderingen op (voormalige) bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Betreffende de uitvoeringsovereenkomst tussen pensioenfonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling wordt verwezen naar de uitvoeringsovereenkomst.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Bedragen in Euro's.

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een uitbestedingsovereenkomst met Achmea Pensioenservices tot en met 31 december 2018. De jaarlijks te betalen vergoeding bedraagt circa € 389.500 inclusief BTW. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt € 389.500 inclusief BTW.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Per balansdatum 31-12-2017 bestaat er een investeringsverplichting ten aanzien van Private Equity beleggingen van € 1.096.235 (2016: € 1.266.496).

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2017 dan op grond van dit jaarrapport kan worden verkregen.

Toeslagverlening

Op basis van de financiële positie en de verwachting dat de toeslagverlening duurzaam kan worden doorgevoerd, heeft het bestuur in januari 2018 besloten om de inactieve deelnemers een toeslag toe te kennen van 1,40% en de actieve deelnemers een toeslag van 0,75%.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

9. Premiebijdragen van werkgever en werknemers

	2017	2016
Werkgeversgedeelte	12.095	12.025
Werknemersgedeelte	1.786	1.684
	<u>13.881</u>	<u>13.709</u>

Met de werkgevers is een vaste premie voor een periode van 5 jaar overeengekomen, ingegaan op 1 januari 2014. Gedurende de vijfjaars-periode kan een aanpassing van de hoogte van de pensioenpremie alleen plaatsvinden indien het per 1 januari 2014 geldende fiscale maximum van 2,15% opbouw verder verlaagd wordt als gevolg van wettelijke wijzigingen. Het pensioenfonds zal in dat geval een aangepaste pensioenpremie berekenen op dezelfde grondslagen.

Per 1 januari 2015 is dit gebeurd en is de opbouw verlaagd naar 1,875%. Vanaf 1 januari 2015 is de premie daarom tussentijds opnieuw vastgesteld op 33,2% van de pensioengrondslag. Dit is exclusief de beschikbare premiereregeling.

In de periode van 5 jaar kan het voorkomen dat de werkelijke premie hoger of lager is dan de wettelijk vereiste kostendekkende premie. Het verschil tussen de werkelijke premie en de kostendekkende premie komt ten gunste of ten laste van de reserve 'premi depot'. In 2017 is het premietekort € 5.991 (2016: € 3.539), hetgeen onttrokken is aan het premiedepot.

Met ingang van 1 januari 2011 betalen werknemers een eigen bijdrage van maximaal 4,5% van de pensioengrondslag met een maximum van 25% van de premie. Voor de werknemers die voor 1 september 2010 in dienst waren is de eigen bijdrage tot en met 2014 gefaseerd ingevoerd.

De werkgevers voldoen de premie voor de herverzekeringspremie premievrijstelling bij invaliditeit. Deze bijdrage is vanaf 2017 opgenomen in de resultatenrekening als een premiebijdrage werkgevers en de kosten zijn opgenomen bij 20. Herverzekeringen, in 2017 waren de kosten en de bijdrage € 324. De vergelijkende cijfers 2016 zijn aangepast met de kosten en bijdrage in 2016 van € 279.

De kostendekkende en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2017	2016
Kostendekkende premie	20.641	17.650
Feitelijke premie	15.491	14.963

De feitelijke en kostendekkende premie zijn inclusief de premiebijdrage risico deelnemers € 1.610 (2016: € 1.254). De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord.

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt:

	2017	2016
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	16.920	14.263
Uitvoeringskosten	502	478
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.219	2.909
	<u>20.641</u>	<u>17.650</u>

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	2017	2016
Actuarieel benodigde koopsom inclusief bijdrage voor risico deelnemers	16.920	14.263
Uitvoeringskosten	502	478
Financiering toeslagambitie	3.219	2.909
Premiemarge	-5.150	-2.687
	<u>15.491</u>	<u>14.963</u>

10. Premiebijdragen voor risico deelnemers

	2017	2016
Periodieke premies	<u>1.610</u>	<u>1.254</u>

11. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfondsen

2017	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Aandelen	12.450	8.333	-786	19.997
Vastrentende waarden	129	-12.199	-944	-13.014
Derivaten	-	19.714	-	19.714
Overige beleggingen	-18	-	-4	-22
Overige opbrengsten/lasten	-9	-	-	-9
	<u>12.552</u>	<u>15.848</u>	<u>-1.734</u>	<u>26.666</u>

Het beleggingsresultaat van de beleggingen met betrekking tot het premiedepot is opgenomen onder de beleggingsresultaten risico pensioenfonds. In 2017 was dit een directe beleggingsopbrengst van € 16 (2016: € 0), een indirecte beleggingsopbrengst van € 1.554 negatief (2016: € 4.764) en directe kosten vermogensbeheer van € 31 (2016: € 50), opgenomen onder de beleggingscategorie vastrentende waarden.

Ontvangen en betaalde rente betreffende rente van de rekening-courant, waardeoverdrachten, verzekeringsmaatschappijen e.d. worden opgenomen onder overige opbrengsten/lasten bij directe beleggingsopbrengsten.

In tegenstelling tot de in het bestuursverslag opgenomen paragraaf "kostentransparantie" zijn hier alleen de kosten van vermogensbeheer opgenomen die het pensioenfonds op factuurbasis heeft betaald. Deze kosten bestaan onder andere uit kosten vermogensbeheerder, beheerskosten, bewaarloon, kosten beleggingscommissie en advieskosten. De transactiekosten op factuurbasis zijn € 0 (2016: € 0).

2016	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Aandelen	5.175	21.308	-657	25.826
Vastrentende waarden	-	44.723	-937	43.786
Derivaten	-	-6.653	-	-6.653
Overige beleggingen	-14	-	-	-14
Overige opbrengsten/lasten	-6	-	-14	-20
	<u>5.155</u>	<u>59.378</u>	<u>-1.608</u>	<u>62.925</u>

12. Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

2017	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Beleggingsresultaten risico deelnemers	<u>363</u>	<u>5.401</u>	<u>-</u>	<u>5.764</u>

2016	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Beleggingsresultaten risico deelnemers	<u>417</u>	<u>1.133</u>	<u>-</u>	<u>1.550</u>

13. Overige baten

	2017	2016
Incidentele baten	1	52

14. Pensioenuitkeringen

	2017	2016
Ouderdomspensioen	6.583	6.618
Partnerpensioen	1.227	1.169
Wezenpensioen	30	25
Afkopen	7	10
Arbeidsongeschiktheidspensioen	98	100
	<u>7.945</u>	<u>7.922</u>

De toeslag op de uitkeringen per 1 februari 2017, zoals vastgesteld door het bestuur, bedraagt 0,28% (2016: 0,60%).

De post Afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 467,89 (2016: € 465,94) per jaar (de afkoopgrens) overeenkomstig artikel 66 van de Pensioenwet.

In 2017 hebben er voor het eerst netto uitkeringen van uit het netto pensioen sparen plaats gevonden. Het uitkeringsbedrag was lager dan € 500 en betrof nabestaandenuitkeringen. (Bedragen in hele euro's).

15. Uitvoeringskosten

	2017	2016
Administratiekosten	385	373
Administratiekosten Flexioen	25	26
Controle en advieskosten	138	130
Kosten bestuur, Raad van Toezicht en Verantwoordingsorgaan	83	94
Communicatiekosten	65	54
Overige kosten	44	39
	<u>740</u>	<u>716</u>

Specificatie onafhankelijke accountantskosten:

	2017	2016
Controle van de jaarrekening (verslagjaar)	48	46
Controle van de jaarrekening (voorgaand verslagjaar)	2	-2
	<u>50</u>	<u>44</u>

Personeelsleden

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden worden verricht door werknemers die in dienst zijn van de werkgever.

Bezoldiging bestuurders en Raad van Toezicht

Gepensioneerde bestuursleden ontvangen een vergoeding van € 6.000 per jaar. De overige bestuursleden ontvangen geen bezoldiging.

De leden van de Raad van Toezicht ontvangen ieder een vergoeding van € 10.000 per jaar (2016: € 10.000), eventueel te vermeerderen met omzetbelasting.

Ten laste van 2017: voor gepensioneerde bestuursleden € 12.000 en voor de RvT € 45.375 (dit zijn betalingen inclusief BTW).

(Bedragen zijn in hele euro's.)

16. Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

	2017	2016
Pensioenopbouw	14.908	12.664
Toeslagen	2.594	1.624
Rentetoevoeging	-1.083	-266
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-7.935	-7.922
Toevoegingen voor uitvoeringskosten	164	107
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	1.788	657
Wijziging marktrente	-25.064	53.119
Wijziging actuariële uitgangspunten	-1.256	-6.697
Overige wijzigingen	-1.531	-1.173
	<u>-17.415</u>	<u>52.113</u>

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling (van de individuele werknemer).

De pensioenopbouw van de actieve deelnemers vindt plaats op basis van middelloon.

Toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de consumentenprijsindex. Deze toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslagverlening bestaat en dat het niet zeker is of / en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening zal plaats vinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan in principe worden ingehaald.

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met -0,217% (2016: -0,06%) (marktrente).

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

Toevoegingen voor uitvoeringskosten

Toekomstige uitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de rentetermijnstructuur. De gehanteerde rentetermijnstructuur 2017 is de marktrente waarbij geen rekening is gehouden met de UFR. De rentetermijnstructuur is bepaald door de swap bid koersen om te zetten naar DNB zero.

Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016.

Overige wijzigingen

	2017	2016
Resultaat op kanssystemen:		
Resultaat op sterfte	-397	-944
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-1.036	-279
Resultaat op mutaties	34	50
Resultaat op overige technische grondslagen	-132	-
	<u>-1.531</u>	<u>-1.173</u>

In bovenstaande tabel is een positief getal een last en een negatief getal een baat.

17. Mutatie voorziening voor risico deelnemers

	2017	2016
Mutatie boekjaar	<u>5.445</u>	<u>1.970</u>

18. Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds

	2017	2016
Inkomende waardeoverdrachten	-2.457	-1.012
Uitgaande waardeoverdrachten	815	343
	<u>-1.642</u>	<u>-669</u>

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenfonds of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd.

De ontvangsten koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra dienstjaren.

	2017	2016
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
- toevoeging aan de technische voorzieningen	-2.652	-1.130
- onttrekking aan de technische voorzieningen	864	473
	<u>-1.788</u>	<u>-657</u>

	2017	2016
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
- overgenomen pensioenverplichting	-195	-118
- overgedragen pensioenverplichting	49	130
	<u>-146</u>	<u>12</u>

19. Saldo overdrachten van rechten voor risico deelnemers

	2017	2016
Inkomende waardeoverdrachten	-230	-121
Uitgaande waardeoverdrachten	2.159	955
	<u>1.929</u>	<u>834</u>

20. Herverzekeringen

	2017	2016
Premies voor pensioenverzekering	454	402
Periodieke uitkeringen	-8	-8
	<u>446</u>	<u>394</u>

De werkgevers voldoen de premie voor de herverzekeringspremie premievrijstelling bij invaliditeit. Deze bijdrage is vanaf 2017 opgenomen in de resultatenrekening als een premiebijdrage werkgevers, zie bij 9. Premiebijdragen, en de kosten zijn opgenomen bij de herverzekeringen, in 2017 waren de kosten en de bijdrage € 324. De vergelijkende cijfers 2016 zijn aangepast met de kosten en bijdrage in 2016 van € 279.

Belastingen

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting. Het pensioenfonds is een onderneming in de zin van de wet op de omzetbelasting. De afdracht omzetbelasting, sinds 2014, is opgenomen onder kosten van vermogensbeheer bij beleggingsresultaten risico pensioenfonds.

Bestemming saldo van baten en lasten

Het bestuur heeft besloten om het saldo baten en lasten van € 50.474 als volgt te verdelen:

- toe te voegen aan de Algemene Reserve € 58.042,
- te onttrekken aan de Reserve 'Premiedepot' € 7.568.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Robeco heeft de jaarrekening 2017 vastgesteld in de vergadering van 15 mei 2018.

Het bestuur:

Tom Steenkamp

Wilma de Groot

Hans Roodhorst

Cees van Breugel

Machiel Zwanenburg

Anton Fiolet

Hendrik Bulle

OVERIGE GEGEVENS

7 ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Robeco te Rotterdam is aan Aon Hewitt Nederland cv de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2017.

Onafhankelijkheid

Als waarmederkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Robeco, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Omdat Aon Hewitt Nederland cv beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Aon Hewitt Nederland cv wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 1.980.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 132.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- | de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- | de kostendeckende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- | het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum ten minste gelijk aan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Robeco is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen beperkt zijn.

Rotterdam, 15 mei 2018

Drs. M. van de Velde AAG
verbonden aan Aon Hewitt Nederland cv

8 CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Pensioenfonds Robeco

Verklaring over de jaarrekening 2017

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds Robeco een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de stichting op 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarrapport opgenomen jaarrekening 2017 van Stichting Pensioenfonds Robeco te Rotterdam ('de stichting') gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- | de balans per 31 december 2017;
- | de staat van baten en lasten over 2017; en
- | de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Robeco zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (VIO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Benadrukking van gehanteerde rentetermijnstructuur onderliggend aan de waardering van de technische voorzieningen in de jaarrekening

Wij vestigen de aandacht op pagina 76 in de toelichting van de jaarrekening. Op deze pagina zet het bestuur uiteen dat voor de waardering van de technische voorzieningen is besloten een rentecurve te hanteren die afwijkt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur, omdat de gebruikte rentecurve naar de mening van het bestuur de actuele waarde van de technische voorzieningen beter weergeeft. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verklaring over de in het jaarrapport opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarrapport andere informatie, die bestaat uit:

- | het bestuursverslag;
- | de overige gegevens;
- | bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- | met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- | alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- | het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- | een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 15 mei 2018

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Orgineel ondertekend door drs. H.C. van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2017 van Stichting Pensioenfonds Robeco

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- | Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- | Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- | Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- | Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- | Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

BIJLAGEN

1 VERLOOPSTAAT DEELNEMERS

	2017		2016	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal
Deelnemers				
Stand vorig boekjaar		794		764
Nieuwe toetredingen	42		71	
Ontslag met premievrije aanspraak	-68		-38	
Ingang pensioen	-1		-	
Revalidering	-1		-2	
Overlijden	-1		-1	
		-29		30
Stand einde boekjaar		765		794
Gewezen deelnemers				
Stand vorig boekjaar		1.604		1.604
Ingang pensioen	-12		-13	
Revalidering	1		2	
Overlijden	-		-2	
Ontslag met premievrije aanspraak	68		38	
Waardeoverdrachten	-8		-5	
Afkopen	-		-3	
Overige oorzaken	1		-17	
		50		-
Stand einde boekjaar		1.654		1.604
Pensioentrekenden				
Stand vorig boekjaar		239		231
Ingang pensioen	13		13	
Overlijden	-7		-9	
Toekenning nabestaandenpensioen	6		4	
Overige oorzaken	-1		-	
		11		8
Stand einde boekjaar		250		239
		2.669		2.637